cogito

MARCUS AURELIUS

düşünceler

Çeviren: Şadan Karadeniz

5. baskı

YKY
Yapı Kredi Yayınları

DÜŞÜNCELER

Marcus Aurelius 26 Nisan 121'de Roma'da doğdu. Asıl adı Marcus Annius Verus'tur. Roma İmparatorluğu'nun Altın Çağı'nın simgesi oldu. 17 yaşında geleceğin ortak imparatoru olarak seçilse de tahta çıkması 40 yaşını buldu. İlgi alanlarından biri de hukuktu. Ama onun döneminde yasalarda yapılan değişiklikler toplumla olan ilişkisinde bir gerilemeyi simgeledi, sınıflar arasındaki ayrım keskinleşti. Hıristiyanlık o dönem için ceza gerektiren bir suç olmakla birlikte özel olarak kovuşturma nedeni olmadı. 180 yılında, yayılmacı bir politika izleyerek Roma sınırlarını genişleteceği bir sefere çıkmayı planlarken karargâhında öldü.
Stoacı felsefenin etkisinde kalarak, kişinin kendi kendine yaptığı vicdan muhasebesi, yetkinliğe varmak için harcadığı çaba, dünyanın gelip geçiciliği üstüne nükteli notlar halinde gün gün tuttuğu 12 kitaplık *Ta eis Eauton* (Düşünceler) adlı Yunanca yazılmış yapıtıyla ünlüdür. Epiktetos'un ahlak felsefesinin izinden giden bu yapıtı birçok kuşak tarafından zamanların en büyük yapıtlarından biri sayıldı.

Şadan Karadeniz 1931'de Trabzon'da doğdu. Ankara Üniversitesi DTFC'nin İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdikten sonra BBC Türkçe Yayınlar Bölümü'nde ve TRT'de program uzmanlığı, Türk Tarih Kurumu'nda uzman çevirmenlik yaptı. Adını, Umberto Eco'dan *Gülün Adı* ve *Foucault Sarkacı* romanlarının başarılı çevirileriyle duyurdu. Çeviri etkinliklerinin yanı sıra özgün yapıtlara yönelerek 1998'de *Uçan Kaçan Sözcüklerin Ardında-Bir Çevirmenin Güncesi* adlı kitabı, 1999'da *Gelgitler* adlı "novella"sını yayımlayan Şadan Karadeniz, 2001'de *Ölümsüz Adagio'lar*'da, yılların birikimini "deneme"ye taşıyan bir yazar kimliğiyle okur karşısına çıktı. 2004'te YKY'den *Fındıkfaresiyle Bilgisayar Faresi - Bilgisayar Öyküleri* adlı öykü kitabı yayımlandı.

Marcus Aurelius'un
YKY'deki kitabı

Düşünceler *(2004)*

MARCUS AURELIUS

Düşünceler

Çeviren:
Şadan Karadeniz

Yapı Kredi Yayınları

Yapı Kredi Yayınları - 2072
Cogito - 133

Düşünceler / Marcus Aurelius
Özgün adı: Pensieri
Çeviren: Şadan Karadeniz

Kitap editörü: Filiz Özdem
Düzelti: Fahri Güllüoğlu

Kapak tasarımı: Nahide Dikel

Baskı ve Cilt: Ertem Basım Ltd. Şti. / Ankara
Tel: (0312) 640 16 23
Sertifika No: 26886

Çeviriye temel alınan metin: Marco Aurelio, *Pensieri*,
(Haz. Maristella Ceva), Oscar Mondadori, 1989 Milano.
1. baskı: İstanbul, Haziran 2004
5. baskı: İstanbul, Nisan 2013
ISBN 978-975-08-0825-8

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2012
Sertifika No: 12334
Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr

İÇİNDEKİLER

Öndeyiş • 7
Zamandizin • 25
I. Kitap • 29
II. Kitap • 40
III. Kitap • 48
IV. Kitap • 58
V. Kitap • 71
VI. Kitap • 83
VII. Kitap • 96
VIII. Kitap • 109
IX. Kitap • 122
X. Kitap • 135
XI. Kitap • 148
XII. Kitap • 161
Kaynakça • 171

Öndeyiş

Honeste vivere
Alterum non laedere,
Suum cuique tribuere*

Marcus Aurelius'un adı anıldığında, insan kaçınılmaz olarak, Platon'un ünlü sözünü anımsıyor: "Hükümdarlar filozof, filozoflar hükümdar olsaydı, kentlerin yüzü ışırdı." Tarih boyunca gelmiş geçmiş tüm hükümdarlar arasında, belki de çok azı Marcus Aurelius gibi hem filozof, hem hükümdardı. Bir hükümdarın filozof olması mı, yoksa bir filozofun hükümdar olması mı daha güç; ikisi de kolay görünmüyor. Belki de Marcus Aurelius, hükümdar olduktan sonra filozof olmaya kalkışsaydı, kolay kolay gerçekleştiremezdi bunu. Çünkü, genç yaşta felsefe dersleri almaya başlamıştı: Bacchius'tan; Stoacılıkla tanışmasını sağlayan Iunius Rusticus'tan; özellikle de çok büyük etkisi altında kaldığı, daha sonraki yıllarda uzun uzun yazıştığı hocası Fronto'dan. Ama bir yandan felsefe öğrenimini sürdürürken, bir yandan da kamu işlerinin yönetiminde önemli görevler üstlenmişti Marcus Aurelius. Başka bir söyleyişle, onu imparator olmaya hazırlayan bu görevlerin yanı sıra, onun, felsefe öğreni-

* Roma hukukunun, Stoa kökenli olduğu kabul edilen üç ana ilkesi: dürüst yaşamak, hiç kimseyi incitmemek, herkese kendi hakkını vermek. Marcus Aurelius, bu üç ilkeyi kişiliğinde ve davranışlarında birleştirmiş biriydi. (Ç.N.)

mini sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Marcus Aurelius filozof olmasaydı da, Roma'nın en ünlü, en başarılı imparatorlarından biri olur muydu? Bu soruyu yanıtlamak güç –belki de gereksiz– görünüyor. Kesin olan, Marcus Aurelius'un bir filozof-hükümdar oluşunun; onun hem insan, hem imparator olarak başarılarında büyük payı olduğudur.

Marcus Antoninus (MS 121-180) Roma'da doğdu. Kendinden önceki imparator Antoninus Pius'un yeğeni ve damadıydı. Antoninus öldüğünde, Marcus kırk yaşındaydı. Amcasının 161 yılında ölümünün ardından, imparator oldu. Marcus Antoninus'un adı –belki de sanı demek daha doğru– Aurelius, Latince 'altın' anlamına gelen 'aureus' sözcüğünden kaynaklanıyor. Çünkü Marcus Aurelius'un on dokuz yıllık imparatorluğu Roma'nın 'Aurelius'lar Çağı' diye bilinen altın çağına rastlar. Marcus Aurelius'un hükümdarlığı baştan sona seferlerle geçti. Yabancı kavimlerle savaşmak için (Mathew Arnold bunlara "barbarlar" diyor, haklı olarak, çünkü bir Roma'lı için, Roma'lı olmayan bütün kavimler barbardı) sık sık, uzun süreler Roma'dan ayrı kaldı. Ön Asya'da, Suriye'de, Mısır'da, Yunanistan'da, savaşın sürdüğü Tuna yakasındaki ülkelerde, Avusturya'da, Moravya'da, Yunanistan'da görüyoruz onu. Marcus'un *Düşünceler*'inin büyük bir bölümü bu ülkelerde yazılmıştır; bu bölümlerin kimilerinin –örneğin II. kitabın– başında, "Gran ırmağı kıyısında Quadi topraklarında yazıldı" sözcükleri yer alıyor. Aynı biçimde, III. kitabın başında da, "Carnuntum'da yazıldığı" belirtiliyor.

Eski Stoacılık

Stoacılığın MÖ 300'de Atina'da Kıbrıslı Zenon tarafından kurulduğu kabul edilir. Adını Atina Agorası'nın yanında, Zenon'un ders verdiği Poikile Stoası'ndan (Resimli Stoa) alır. (stoa, sütunlu galeri anlamına gelir). Zenon, Ksenophon'un *Sokrates'in Anıları*'yla Platon'un *Apologia*'sından (Sokrates'in Savunması) büyük ölçüde etkilenmiş, Sokrates'e hayranlık duymuş, daha sonra Yunan felsefesinin çeşitli öğretilerini temsil

eden filozofların derslerini izlemiştir. Kinik öğretiden, özellikle Diogenes'in yaşam biçiminden etkilenen Zenon, ilk yapıtlarını tümüyle kinik görüşle yazmıştır. Ancak, daha sonra kiniklerin öğretisinde temel değişiklikler yaptığı görülür. Bunların en önemlisi, insanın ahlâksal özgürlüğüne; kiniklerin inandıkları gibi, töreleri, her türlü uygarlık düzenini sert bir biçimde yadsıyarak değil, üstün bir doğallıkla ulaşılabileceği düşüncesidir. Eski İyonya felsefesinin, özellikle de Herakleitos'un etkisindeki Stoacılığın tümtanrıcı ve maddeci dünya görüşünün temelinde güç, gerilim fikri yatar. Doğadaki başlıca varlıklar cisimlerdir, ama hiçbirinde etkin ilke, neden, güç, maddeden ayrı düşünülemez; güçten yoksun madde olmadığı gibi, maddeden yoksun güç de yoktur. Gücün cisimden ayrılmaması onun cisimsel olduğunu gösterir. Bu güç, dünyanın ruhudur, Tanrıdır. Evrende her şey birbirine bağlıdır, dünya ruhuyla doludur, bu ruh ise hiçbiri yazgıdan kaçamayan şeylere can verir.

Zenon, önce yerleşik ahlâk yaklaşımlarının köklü bir eleştirisini yapmış, insan için gerçek 'iyi'nin; sağlık, zenginlik ya da mutluluğu dünyasal başarıya bağlayan herhangi bir değerler dizisi olmadığını savunarak, kesin anlamda yalnızca erdem ve erdemsizliğin iyi ve kötü sayılabileceğini belirtmiştir. Zenon'a göre, erdem; bütünlüğe ve dinginliğe ulaşmış bir zihin durumu olarak her zaman yararlı, erdemsizlik ise parçaları arasında sağlam ilişkilerden yoksun, dolayısıyla huzursuz bir zihin durumu olarak her zaman zararlıdır. Bunların dışında her şey mutluluk açısından görecedir; çünkü örneğin sağlık da, zenginlik de hem iyiliğe, hem kötülüğe yarayabilir. Erdemli insan mutlu olabilmenin bütün koşullarına sahiptir. Erdemsiz insan ise alışılmış anlamda nelere sahip olursa olsun, tümüyle mutsuzdur. Dolayısıyla mutluluk insanın doğma, yetişme ve yaşama koşullarına bağımlı değildir. Her insan doğal us yürütme yeteneğiyle iyi yaşama ulaşabilir. Değerlerinin doğruluğunun ya da yanlışlığının ölçüsü ise, kişinin duygusal denge ya da dengesizliğidir. Korku, tutku, üzüntü gibi duygusal çalkantılar erdemsizliğin göstergeleridir; çünkü güçsüz ve kendi içinde bölünmüş bir zihinden kaynaklanırlar. Oysa her zaman iyiye sahip olan erdemli insan, dengeli ve dingindir; sıradan insanları sarsan geçici olaylar

onun erdemini etkilemez. Erdemli insan kendisinin ve başkalarının maddî koşullarını iyileştirmek için çalışır, ancak bu eylemlerinin değeri, dışarıdan bakıldığında görülen başarısıyla değil, yöneldiği amacın erdemliliğiyle ölçülür.

Bu ahlâk görüşüyle Stoacılık Antikçağ'ın en etkili felsefe görüşlerinden biri oldu; çünkü geleneksel ırk, toplumsal konum ve cinsiyet sınırlarını aşarak, ortak bir insanlık ülküsü geliştirdi. Mutluluğun temellerini insanın içinde bularak, bunları bilgelik, cesaret, adalet ve ölçülülük erdemleriyle özdeşleştirerek, karşılıklı yardımlaşmanın birleştirdiği bir insanlık öngördü. Eski Yunan ve Roma dünyasının çok farklı topluluklarında olumsuzluklarla karşılaşan bireye destek olabilecek bir ahlâk sistemi ortaya koydu. Aynı zamanda toplum için üyelerinin ahlâklılığına ve usa dayalı bir "doğal hukuk"un geliştirilmesine katkıda bulundu. Bu yüzden Stoacılık bütün Antikçağ boyunca MS 2. yüzyıla değin yandaş buldu.

Sonraki Batı düşüncesinde Stoacılığın bu ahlâk öğretisi, Stoacı olmadığı söylenmekle birlikte, bu görüşü benimseyen Cicero'nun yapıtlarıyla ve Roma'lı Stoacılar, Seneca, Epiktetos ve Marcus Aurelius'un metinleriyle yaygınlaştı. Stoacılığı ilk kez sistemleştirenler ise, Zenon'un çevresini ve ardıllarını oluşturan Atinalılarla Yunanca yazan Doğulular, özellikle Kleanthes, Khrysippos, Panaitios ve Poseidonios'tur. Bu düşünürler kozmoloji, fizik, mantık ve psikoloji gibi alanlarda Stoacılığa önemli katkılarda bulundular. Platon'un Atina'daki izleyicileri olan Akademia Kuşkucularının eleştirilerinin de Stoacılığın geliştirilmesine katkısı oldu.

Felsefeyi ilk kez mantık, fizik (metafizik) ve etik olmak üzere üç dala ayıran filozofun Zenon olduğu söylenir. Sokrates'in ve kiniklerin öğretisinden yola çıkan Zenon'un felsefesinin ağırlık merkezini etiğin oluşturması doğaldır. Ancak Zenon, ahlâkı bilimsel olarak temellendirmek için fiziği gerekli sayar; öte yandan, fiziği de, ahlâkı da, mantıkla desteklemeye çalışır. Zenon'un metafiziği, kinik öğretiye dayanır, dolayısıyla materyalist ve monist bir metafiziktir; Aristoteles'in madde ile formu iki ayrı ilke olarak kabul eden düalist metafiziğiyle çelişir. Zenon metafiziği, Sokrates-öncesi doğa felsefesinin metafi-

ziğine, özellikle Herakleitos'un öğretisine dayanır. Buna göre, yalnızca maddî olan, cisimsel olan asıl gerçektir; çünkü yalnız maddî olan varlık bir şey yapmaya ve bir şey yapılmaya elverişlidir; bundan ötürü, evrenin ilkesi maddî bir şeydir. Bu ilke de; bir etkin, bir de edilgin öge içerir: devindiren "neden" (etken) ile devindirilen ilk madde (protohyle).

İlk Stoacıların yazılarının çoğu günümüze ulaşmamış olmakla birlikte, eldeki metinler temel görüşleri konusunda yeterli bilgi vermektedir. Klasik Stoacılıkta evren, tanrısal olarak belirlenmiş bir olaylar dizisinden oluşur. Her şeyi kapsayan ussal bir etken olan tanrısal bir ilke bütün evrene biçim ve yön verir. İnsan zihni de tanrısal usun bir "parçası" olarak evreni kavrayabilir. Böylece "doğaya uygun yaşama" olanağına sahip olan insan, kendi usunu geliştirirken tanrısal olarak yönlendirilen doğayla uyum sağlar. Stoacı ahlâk, böyle bir evren, dolayısıyla böyle bir doğa anlayışına dayanır, bu anlayışla uyum içindedir. Stoacı ahlâk, evreni olduğu gibi kabullenir; çünkü evrendeki uyumu kavrayan insan, kendisine "kötü" gelebilecek bazı olayların evrenin bütünü içinde gerekli ve zorunlu, dolayısıyla iyi olduğunu anlayacaktır. Sonuçta ulaşılan dingin ve huzurlu ruh hali Stoacılıkta "bilge" insanın zihinsel durumudur.

Antikçağ sonrasında Stoacılığın en önemli etkisi, kendi usunu geliştiren insan ülküsü doğrultusunda birçok Stoacının mantık, dilbilgisi ve matematik gibi ussal alanlarda yaptıkları çalışmalardan kaynaklanmıştır. Bir ahlâk görüşü olarak ise, Platonculuğun çeşitli biçimleriyle kaynaşarak, kendisinden sonraki Hıristiyanlığın ilk kuramcıları olan Kilise Babaları'nın görüşlerine katkıda bulunmuştur.

Zenon'un ölümünden sonra öğrencilerinin çoğu onun öğretisini az çok değiştirerek, peripatetik ve kinik felsefeye yaklaştırmaya çalışmışlardır. Ancak ölümünden sonra Stoa okulunun başına geçen Assos'lu Kleanthes, öğretiyi bütünüyle benimseyerek geliştirmiştir. Böylece, Stoacılık; Zenon'dan, Epiktetos'a, Epiktetos'tan Marcus Aurelius'a dek, bölünmez bir bütün oluşturur.

Stoacı ruhbilim; şeylerin bizdeki izlenimlerinin yalnızca edilgin duygulanımlar olduğunu öne sürer; algının ortaya çık-

masıyla birlikte olumlama ve yargı, yani güç ortaya çıkar. Fikirlerin birbirine yaklaşması, bağlanması iradenin olduğunca zekânın da işe karışmasını gerektirir. Deney, her türlü bilginin kaynağıdır; hatta, deneye yol gösteren ilkeler de daha önceki ve daha yüksek düzeyde bir deneyimden türemiştir. Stoacı ahlâkın ana fikri, yüce 'iyi'nin, erdeme ulaşmak için gösterilen çabada bulunduğudur. Bunun dışında her şey, haz da, acı da, sağlık da, hastalık da, zenginlik de, yoksulluk da boştur. Erdemde ve kötülükte basamak yoktur; bütün kötülükler birdir. Bilge kişi; erdemi, dolayısıyla da mutluluğu elde etmiş kişidir.

En yüce iyilik erdemdir. Erdem doğaya uygun olarak yaşamaktır. Doğaya uygun olarak yaşamaksa usa uygun olarak yaşamaktır. Erdem insanın kendi benliğinde uyum sağlamasıdır; benzerleriyle, giderek tüm doğayla uyum içinde yaşamasıdır. Ruh, us'ta güç harcar, gerilir, buna karşılık tutkuda kendini bırakır. Bu nedenle, bilge kişi tutkudan uzak durmalıdır; kendini tutmalı, bırakmamalıdır. "Katlan ve kendini tut", Epiktetos'un sık sık andığı bir özdeyiştir.

Doğaya, yani usa uygun olarak yaşamak; evreni yöneten ussal yasayla bütünleşmektir. Duygular ruhun yanlış fikirlerden kaynaklanan düzensiz devinimlerinden başka bir şey değildirler: Bu nedenle, biricik gerçek 'iyi' olan erdem, aynı zamanda kayıtsızlıktır. Bilge kişi, gerçekliğin karşısında özgür ve etkilenmezdir, yazgının ona getirdiğine dingince katlanır. Stoacı ahlâk, öte yandan, bütün insanların dayanışmasını öngörür. İnsanları birleştiren; tanrısal ustur (logos). Logos, evrensel birliğin temelini oluşturur; bu temele dayanarak, her insanı dünya yurttaşı kılan, tanrısal ustur.

Stoacı ahlâkta, "doğal olan"la, "doğaya aykırı olan" karşıtlığı vardır. "Doğaya aykırı olan", usa aykırı olandır, insanda içgüdülerin ağır basması, üstünlük kazanmasıdır; "doğal olan" ise, "usa uygun olandır"; herkeste bulunan, herkeste bir olan usun egemen olmasıdır. Öte yandan, Stoacılar, yüce 'iyi'nin erdem olduğu, erdeminse doğanın yasasına uymak olduğu savını öne sürerek, ilk kez, ahlâk felsefesine "ödev" kavramını getirmişlerdir; onlara göre, "olan"la "olması gereken" arasında bir ayrım vardır. Doğaya, usa uygun bir yaşam sürmek bir ödevdir; bilge

kişi, usun yasasına uyarak bu ödevi gerçekleştirecektir. Zenon'a göre, mutlu olmak için erdem yeterlidir. Erdem tek başına eksiksiz bir mutluluğu sağlayabildiğine göre, erdem dışında hiçbir şey bir değer sayılamaz; bu nedenle, sıradan insanların değer saydıkları şeyler, zenginlik, maddî zevkler, ün, saygınlık, sağlık, dahası yaşamın kendisi bile bilge için ilgisiz kalınacak şeylerdir. Ne ki, Stoacı, mutluluk için bir değeri olmasa bile, doğal varlığımız bakımından bir değer olan, dolayısıyla bizde istek uyandıran bazı şeylerin varlığını da kabul eder. Öyle şeyler vardır ki, bunlar "iyi"nin içinde yer almazlar, ama bütün bütün değersiz de değildirler. Örneğin: yetenek, beceri, sağlık, güç, zenginlik, saygınlık, iyi bir soydan gelme. Ama bütün bunlar; tam erdem, tam iyi karşısında hep görece şeylerdir. Yaşamın kendisi bile erdem gibi mutlak iyi değildir, gerektiğinde ondan da vazgeçilebilir. Gerçekten, Zenon da, Kleanthes de, Seneca da canlarına kıyarak son vermişlerdir yaşamlarına.

Stoacı ahlâkın kendi kendine yeten bilge ideali, bireyci bir öğretidir. Öte yandan, "doğa yasasına bağlanma" kavramı bu bireyciliğin karşı ağırlığını oluşturur; bir denge kurar. Çünkü aynı yasaya bağlı oldukları için erdemli kişiler yalnızlıktan kurtulur, bir araya gelirler. Bu nedenle, Zenon, insanın toplum halinde yaşama gereksinimini doğal ve usa uygun sayar. Ne var ki, Zenon'a göre, bu gereksinim, bir yandan bilge kişiler arasındaki dostluklar, öte yandan bütün us sahibi insanların topluluğu çerçevesinde giderilmelidir. Bu ikisi arasında kalan ayrı ayrı ulusların kendilerine göre devletler içinde toplanmaları ilgisiz kalınması gereken bir şeydir. Bilge kişi evrenin gidişinde yer alan şeylere bir yazgı olarak uyar, ancak elinden geldiğince de bunlardan uzak durmaya çalışmalıdır. Kendi kendine yeten bilgenin artık topluma, devlete gereksinimi yoktur; tüm tarihsel halkçı ayrılıklar usun önünde ortadan çekilir; çünkü us (doğa) tüm insanlara aynı yasayı, aynı hakları vermiştir. Stoacı bilgenin toplumsal ideali dünya yurttaşlığıdır (kozmopolitlik). Bireycilikle tümcülüğü uzlaştırmaya çalışan Stoacı kuramın özelliği, bireyden insanlığa, bu en genel topluluk biçimine doğrudan doğruya geçmesidir.

Gerçi Zenon, bir engel olmadıkça, bilgenin devlete yararlı

olmasını öğütler, ancak yüce ahlâksal bir ülkü olarak dünya yurttaşlığı, bütün insanların kardeşliği, zümre ve ülke ayrılıklarının üstünde insanların hakça eşitliği anlayışı, Stoa akımının sonuna dek ideali olarak kalmıştır. Kökü sofistlerde olan ve doğal hukuk anlayışına yol açan bu düşünceler; zaman içinde, çağdaş hukuk sistemlerinin doğrudan ya da dolaylı olarak etkilendiği Roma hukunun temelini oluşturacaktır. Stoacılığın, hukuka ve ahlâka en büyük katkısı budur belki de.

Orta Stoa

Zenon'un ölümünden sonra öğrencilerinin çoğu öğretisini az çok değiştirerek, peripatetik ve kinik felsefeye yaklaştırmaya çalışmışlardır. Ancak ölümünden sonra Stoa okulunun başına geçen Assos'lu Kleanthes, öğretiyi bütünüyle benimseyerek geliştirmiştir. Zenon'dan, Epiktetos'a, Epiktetos'tan Marcus Aurelius'a dek, bu felsefe bölünmez bir bütün oluşturur.

Stoacı öğretiler gerek fizik gerekse mantık alanında başlangıçtaki sistematik güçlerini zamanla büyük ölçüde yitirmişler, yalnızca ahlâkı desteklemeye yararlı olmuşlardır. Stoacılık, MÖ 2. ve 1. yüzyıllarda, felsefe öğretilerini birbirine yaklaştırma çabası göstermiştir. Orta Stoa adıyla anılan bu dönem Stoacılığı, Platon ve Aristoteles felsefelerinden birçok düşünceler alıp bunları kendi öğretisiyle kaynaştırmış, bütünleştirmiştir. Böylece, Eski Stoa'nın (Zenon, Kleanthes, Khrysippos'un) ahlâk anlayışı daha ılımlı bir hale gelmiş, Stoacılığa duyulan kuramsal ilgi artmıştır. Orta Stoacılığın başlıca temsilcileri olan Panaitios ile Poseidonios'un görüşleri, ilk bakışta görülebileceği gibi, Platon ve Aristoteles felsefelerine yaklaşmıştır. Poseidonios, Pythagorasçılarla Doğu düşüncesinden de etkilenmiştir.

Yeni Stoacılık ya da Roma Stoacılığı

Roma'lılar Stoa öğretisinden büyük ölçüde etkilenmişlerdir; bunun nedeni, Stoacı öğretinin; eski Roma'lıların kahra-

manca yaşama ideallerine, disiplinli siyasal ahlâkına en uygun felsefe disiplini olmasıydı. Roma, Stoacılığı önce Orta Stoa öğretisinin eklektik biçimiyle tanımıştı. Bu eklektizme karşı Roma'da doğan tepki; bir yandan Eski Stoacılığın başlıca köklerinden biri olan kinizmin yeniden uyanması, giderek gezici kinik vaizlerin türemesi; öte yandan da, Yeni Stoa ya da Roma Stoası denen bir akımın ortaya çıkması olmuştur; bu akımın amacı, Eski Stoa öğretisini yeniden kurmaktı. Bu akımın başlıca temsilcileri Seneca, Epiktetos ve Marcus Aurelius'tur. Roma Stoacılığının bu üç büyük temsilcisinin ortak yanı, öğretinin ağırlık merkezine ahlâkı yerleştirmeleri olmuştur.

Seneca, Roma soylu sınıfının saygın bir kişisi, bir filozof olmasının yanı sıra, sanatçı ve devlet adamıydı; büyük bir yazar, parlak bir üslupçuydu. Hierapolis'li Epiktetos ise farklı bir toplumsal sınıftan geliyordu; azatlı köleydi. Önce Roma'da öğretmenlik yapmış, imparator Domitianus'un filozofları Roma'dan sürmesi üzerine, Yunanistan'da Epiros'a gidip burada ün salan bir okul kurmuştur.

Epiktetos, Eski Stoacılığın katı ahlâkını benimsemiştir. Her bakımdan bağımsız olan, tam bir Stoacıya yakışacak bir yaşam sürmüş, kuramdan çok pratiğe değer vermiştir. Ona göre, Orta Stoa, asıl Stoacılıktan bir sapmadır. Epiktetos'un kendi kendini denetleme yetisinin şaşılacak ölçüde gelişmiş olduğu, onun, kolunu büken efendisine verdiği ünlü yanıtta açıkça görülür. İlkin, yumuşak bir dille uyarır efendisini: "Kolumu bükmeyin, efendim, sonra kırılır," der. Efendisi aldırmaz, Epiktetos'un kolunu bükmeyi sürdürür, sonunda gerçekten kırılır kol. Epiktetos'un tepkisi, serinkanlılıkla: "Söylemiştim size, kırıldı işte," demek olur.

Marcus Aurelius'un Stoacılığı

Roma Stoacılığının üçüncü önemli temsilcisi Marcus Aurelius'un, Stoacı öğretilerin zamanla, başlangıçtaki gerek fiziksel gerekse mantıksal alandaki sistematik güçlerini büyük ölçüde yitiren, ahlâksal yanı gittikçe daha ağır basan bu öğretinin bü-

yük ölçüde etkisi altında kalması doğaldı; çünkü imparatorun hocaları ve dostları arasında, ona Epiktetos'u tanıtan Iunius Rusticus; Apollonius; Claudius Maximus ve Cinna Catulus gibi kimseler bulunuyordu.

Marcus Aurelius, bir imparator-filozof oluşuyla öteki iki filozoftan ayrı bir konuma sahiptir. Gerçekten de, bir hükümdarla bir azatlı kölenin, Epiktetos'la Marcus Aurelius'un, aynı felsefî öğretiyi benimsemiş olmaları büyük ölçüde, Stoacı ahlâkın, tüm insanları –sınıfsal ayrımların ötesinde– kardeş gibi görmesine, yalnızca Roma devletinin yurttaşı değil, dünya yurttaşı saymasına bağlanabilir belki de. Marcus Aurelius'un imparator oluşu, görevinin yüksek sorumluluğunun bilincinde olmasını gerektiriyordu. Ama boş zamanlarında kendisini bir birey olarak ciddî ve disiplinli olma yönünde geliştirmeye çalıştığı, sürekli denetim altında tuttuğu biliniyor. Marcus Aurelius'un, bu "içebakışı" nedeniyle, *Düşünceler* adlı yapıtı kimilerince, "Kendime Bakışlar" diye de anılır. Marcus Aurelius, kendini tam bir Roma'lı yurttaş, bir imparator, görev başında bir asker gibi görür. İktidarda olan birini kolayca kışkırtacak duygulardan kaçınır; ölçüsüz davranma, öfkeye kapılma, işi oluruna bırakma, özellikle de kendini beğenmişlik gibi tuzaklara düşmekten sakınır; tam bir Stoacı erdemi, alçakgönüllülüğüyle davranmak için kendini sürekli olarak denetler, bilgeliğe erişmek için çaba harcar. Stoa felsefesinin dinsel yanı, en güçlü biçimde Marcus Aurelius'ta görülür. Seneca da, Marcus Aurelius da ruhun ölümsüzlüğüne inanırlar; oysa Epiktetos ölümden sonraki bir yaşamın varlığını kabul etmez.

Düşünceler

Marcus Aurelius'un, değişik adlarla –*Günce, Açıklamalar, Anılar, Kendi Kendime, Düşünceler*– adlandırılan kitabı; çoğaltılıp yayımlanmak için yazılmamıştı; başkalarına öğüt vermek için de yazılmamıştı. "Sen" diye seslendiği, okur değil, kendisidir. Kendi kendisiyle söyleşidir *Düşünceler* baştan sona. Kitap boyunca, Marcus Aurelius, kendi kendisine öğütler veriyor,

uyarılarda bulunuyor. Bu da onun, kendini geliştirmek, hep Stoacı bir görüngeden, "bilge" kişi olmak için nasıl davranması gerektiği üstünde sürekli olarak düşündüğünü gösteriyor. Doğal olarak, "nasıl davranmalı" sözcükleri "ahlâk"ı getiriyor insanın usuna, hemen. Böylece de, *Düşünceler*'de, Marcus Aurelius'un, "ideal" insan –olmak değilse de– olabilmek, olmak yolunda kendini geliştirme sürecini buluyoruz. Öte yandan, *Düşünceler*'de, Stoacı değerlerin, kimi kavram ve imgelerin sık sık yinelenmesi de, yapıtın, Marcus Aurelius'un kendisi için yazıldığına kuşku bırakmıyor. Yunanca yazılmış olan *Düşünceler*'in elyazmasının, Marcus Aurelius'un ölümünden sonra, onun düşünceleriyle ilgilenen sınırlı bir çevreye nasıl yayıldığı bilinmiyor.

4. yüzyılın ikinci yarısından az sonra, Temistius'un, yapıta, *Uyarılar* adıyla kısaca değinmesi bir yana bırakılırsa, Marcus Aurelius'un Bizanslı yazarların yapıtlarında daha geniş biçimde anılması ancak 10. yüzyıldan başlayarak olmuştur.

Düşünceler'de, Marcus Aurelius'un içsel yaşamını buluyoruz. Stoacı dünya görüşü açısından, evrene, doğaya, günlük olaylara, insanlara, insanın çeşitli hallerine, duygularına, tutkularına, insan ilişkilerine Stoacı bir görüngeden bakıyor Marcus Aurelius. Yalnızca temaların değil, belli konuların, düşüncelerin, imgelerin de, sık sık yinelendiğini görüyoruz *Düşünceler*'de; Marcus Aurelius'un dışsal yaşamına ilişkin çok az bilgi edinebiliyoruz. Bu bilgilerin belki de en ilginci, I. Kitap'ta yer alan bilgilerdir. Burada, Marcus Aurelius öğrenimi hakkında bilgi vermekte, öğrenimini ve karakterinin oluşmasındaki etkilerinden ötürü borçlu olduğu kişilerin adlarını sıralamakta, onlara duyduğu gönül borcunu dile getirmektedir.

Marcus Aurelius'un en çok yinelediği temalar; Stoacılığın, evren, us, usa uygun yaşamak, yönetici ilke, yaşam, ölüm, zaman, her şeyin akıcılığı, evrende her şeyin sürekli bir değişim içinde oluşu, ün, mal mülk gibi dünyasal değerlerin geçiciliği, insanların kukla gibi içgüdüleri tarafından oynatılması, yaşamın oyuna, insanların oyunculara benzetilmesi, insanın evrenin bir parçası olduğu, tüm insanların birbirleriyle akraba, gi-

derek kardeş oldukları gibi temalarıdır. Bunlara *Düşünceler*'den alıntılarla örnekler verelim:

Evrenin birliği: "Her şey birbirine bağlıdır, onları birbirine bağlayan bağ kutsaldır: hemen hemen hiçbir şey insana yabancı değildir. Çünkü her şey birbirleriyle ilişkili olarak düzenlenmiş olup birlikte evrenin düzenini oluştururlar. Varolan bütün şeylerden oluşan bir tek dünya vardır, onları kuşatan Tanrı tektir, öz tektir, yasa tektir, tüm düşünen varlıklarda ortak olan us tektir; gerçek de tektir, eğer aynı türden olan ve aynı usu paylaşan tüm varlıkların yetkinliği doğruysa."

Marcus Aurelius'un *Düşünceler*'inde, evrenin tek bir tanrısal organizma olduğu, bunun içerdiği tanrısal usun bu organizmaya can verdiği fikri sık sık yinelenmektedir: "Evreni, tek bir maddeyi ve tek bir ruhu içinde barındıran biricik bir canlı yaratık olarak düşün; bütün şeylerin bu varlığın bilinci tarafından özümlenmiş olduğunu; her şeyin tek bir dürtü sayesinde olup bittiğini ve bütün bu şeylerin nasıl bir araya gelip her şeyin ortak nedenini oluşturduklarını, onların birbirine nasıl zincirlendiklerini, nasıl bağlandıklarını düşün."

Evrenin bu birliğinden; bütünün iyiliğinin, onu oluşturan parçaların iyiliğinin sıkı sıkıya birbirlerine bağlı olduğu çıkarsanır. Örneğin, V. Kitap 30. bölüm'de, şöyle diyor Marcus Aurelius: "Evrenin zihni toplumsaldır. Bundan dolayı, aşağı varlıkları üstün varlıkların yararı için yaratmıştır, üstün varlıkları da birbirlerine uyarlamıştır. Bunların her birine nasıl boyun eğdirdiğini, onları nasıl eşgüdümlü kıldığını, nasıl yeteneğine göre her birine ona düşen payı verdiğini ve en iyilerinin, nasıl karşılıklı uyum içinde olmalarını sağladığını düşün."

Marcus Aurelius, toplumsal etiğini, evrenin bu deterministik görüşü üstüne kuruyor: İnsanın doğası da ussal ve toplumsal ve tüm öteki varlıklarda ortak olduğu için, bütün insanları gözetmek doğa ile uyumludur.

"Evrensel doğanın ne istediğini görüp kendilerini ona göre eğitselerdi, ardından giderdim onların; ama yalnızca sahnede kasıla kasıla rol yapan oyun kişileri gibi rol yaptılarsa, hiç kimse onları taklit etmeye yargılı kılmadı beni. Felsefenin işi yalın ve onurludur; boş böbürlenmelere kışkırtmayın beni."

Atomlar, tanrılar: Marcus Aurelius, Demokritos'un atom kuramından etkilenmişti. "Madem ki sana bağlı, bunu niye yapıyorsun? Eğer başkasına bağlıysa kimi suçlayacaksın? Atomları mı yoksa tanrıları mı? İster birileri olsun, ister ötekiler, saçma bir şey olurdu bu. Hiç kimseyi suçlamamalısın. Eğer elinden geliyorsa, insanı düzelt; gelmiyorsa sorunun kendisini; onu da yapamıyorsan, suçlamak neye yarar? Çünkü hiçbir şey amaçsız yapılmamalı."

"Ya, her şey, tek bir varlıkta olduğu gibi, tek bir ussal kaynaktan doğar, ki o zaman hiçbir parça, bütünün çıkarına olan şeye kusur bulmamalıdır; ya da yalnızca atomlardan ve rastgele birleşip dağılmalardan başka bir şey yoktur."

"Atomlar olsun, doğa olsun, her şeyden önce, benim doğa tarafından yönetilen bütünün bir parçasını oluşturduğum ve doğası benimkiyle aynı olan öteki parçalara bir akrabalık bağıyla bağlı olduğum açıktır."

"Evrenin dölyatağına döndüler ya da parçalanıp atomlara ayrıldılar."

Yaşam: "... her birimizin yalnızca şimdiki zamanda, bu kısacık anda yaşadığını unutma; geri kalan günlerimiz ya çoktan geçip gitmiştir ya da bilinmeyen gelecektedir. Dolayısıyla her birimizin yaşamı kısadır..."

Ölüm: Stoacılık, evrende varolan her şeyi, bu arada kendi yaşamını tam bir içtenlik, dingin bir zihinle kabul edebilen insan usunun; yaşamını evrenin düzenine uydurabileceğini, ölümünü de evrendeki olaylar zincirinin zorunlu bir halkası ola-

rak dinginlikle kabul edebileceğini savunur. Ölüm düşüncesi, *Düşünceler*'in başından sonuna dek sık sık yinelenmekte, neredeyse yapıtın tümüne iz düşürmektedir:

"İnsan ömrü bir an sürer, özümüz artsız aralıksız bir akış," algımız belirsiz, tüm bedenimiz bozulmaya yazgılı, ruhumuz bir kargaşa, yazgımız öngörülmez, ünümüz güvenilmezdir."

"...insan yaşlı da ölse genç de ölse, ölünce aynı şeyi yitirir: şimdiki zaman insanın yoksun kalabileceği biricik şeydir, çünkü sahip olduğu biricik şeydir, hiç kimse sahip olmadığı bir şeyi yitiremez."

"Ölüm ânında kendi kendine şöyle diyebiliyorsan, şu dünyadan çekip gitmek senin için daha kolay olacaktır: 'Çok tuhaf bir yaşamı ardımda bırakıyorum; uğrunda onca çaba harcadığım, onlar için onca yakardığım, öylesine özen gösterdiğim arkadaşlarım bile, belki de, ölümümden ötürü bir anlamda ferahlayacaklarını umarak, çekip gitmemi istiyorlar.' Öyleyse bu dünyada daha uzun yaşamak için neden var mı? Ama bunun için, arkadaşlarından daha az sevgiyle ayrılmamalısın, tersine, kişiliğine uygun olarak, onlara dostluk, iyilik, sevecenlik göstermelisin."

Zaman: Zamanın hızla akıp geçmesi karşısında yapılması gereken şey, "an"ı, "şimdi"yi yaşamaktır. Ama bu, Epikurosçuların anladıkları anlamda "an"ı yaşamak değildir. Marcus Aurelius'un dediği, zamanın akışı karşısında "an"ın değerini vermek, ama bunu kuşkusuz, Stoacı ahlâkın ilkelerine göre yapmaktır. Marcus Aurelius, zamanın hızla akışını: "insanın uçarken görüp gönül verdiği bir serçenin daha ona sevdalanır sevdalanmaz, kanat çırparak gözden yitip gidişine" benzetiyor.

Her şeyin sürekli bir akış içinde olması: *Düşünceler*'in birçok yerinde karşılaştığımız, "akan ırmak" ya da "akan madde" imgesi, "Panta rei" (her şey akar) diyen Herakleitos'tan esinlenmiş olsa gerek: "Özümüz artsız aralıksız bir akış"tır, diyor Mar-

cus Aurelius. "Kimi şeyler doğma, kimileriyse ölme telâşında; doğmakta olan şeyin bir parçası şimdiden ölüyor, ya da çoktan öldü bile; ama bu sonsuz akış ve dönüşüm dünyayı sürekli olarak yeniler, tıpkı artsız aralıksız akıp giden zaman ırmağının sonsuzluğu yenilemesi gibi."

Aşağıdaki alıntılarda, hem her şeyin durmadan aktığı, hem insan ömrünün bir ancık sürdüğü, hem de felsefenin bize kalan tek avuntu olduğu düşüncesini buluyoruz:

"Tek sözcükle, bedenimize ait olan her şey akan bir ırmaktır, ruhumuza ait olan her şey de salt düş ve yanılsamadır; yaşamımız yabancı bir ülkede savaş zamanı ve yolculuktur, ölümden sonraki ünümüz ise unutuluştur. Bize koruyacak ne kalıyor geriye? Tek, biricik şey, felsefe."

"Varolan ve doğan her şeyin nasıl hızla geçtiğini, yokolup gittiğini düşün sık sık. Çünkü madde durmadan akan bir ırmağa benzer, etkinlikleri sürekli dönüşümlere uğrar, değişkeleri sonsuzdur, hemen hemen hiçbir şey dural değildir, elini uzatsan tutabileceğin kadar sana yakın olan şey bile."

"Kumulların üst üste yığılarak öncekileri gizlemeleri gibi, yaşamda da geçmişteki olayların, ardından gelenlerce hızla gizlenip yokolduklarını düşün...."

Değişim-dönüşüm, *Düşünceler*'in birçok yerinde geçiyor. Örneğin: IX. Kitap 19. bölümde: "Her şey dönüşür, sen de sürekli bir dönüşüm içindesin ve bir anlamda, sürekli bir çözülme içinde. Tüm evren de böyledir."

İnsanların kukla gibi oradan oraya çekiştirilmesi: "...dürtüler tarafından kuklalar gibi oradan oraya oynatılmak..." (III. Kitap, 16. böl.)

"...bedeninin köle olmasına, ya da bir kukla gibi bencil dürtülerce oradan oraya sürüklenmesine (...) izin verme. "

"Varlığının iplerini devindiren gücün kendi içinde gizli olduğunu unutma: bu, etkinliğin, yaşamın, denebilirse insanın kendisidir."

Platon da kullanmıştır bu imgeyi, ama değişik bir biçimde: insanların, ideal olarak, usun ya da yasanın 'altın ipleri'ne boyun eğmeleri anlamında.

Ünün geçiciliği: "En uzun süren ünler bile kısadır; (...) kısa bir süre sonra ölmeye yazgılı bir zavallı ölümlüler kuşağından ötekine geçer onlar da." (III. Kitap 16. böl). VII. Kitap 34. bölümde ise şöyle diyor: "İyi şeyler yapmak, ama karşılığında kötü bir ün kazanmak bir hükümdarın yazgısıdır." Bu sözlerin buruk bir tınısı varsa da, Marcus Aurelius'un bir filozof-imparator olarak "iyi ününün" neredeyse iki bin yıldır süregelmesinin onun bu düşüncesini boşa çıkarması, bir anlamda bir ironi bile sayılabilir.

"Ölümünden sonra ün kazanmayı tutkuyla isteyen kişi; onu anımsayacak kimselerin her birinin çok geçmeden, sırası gelince öleceğini, onların ardından gelenlerin de başına aynı şeyin geleceğini, anısının, sürekli olarak bu kişilerin birinden öbürüne geçerken, sırayla bir yanıp bir sönerek sonunda tam bir yokoluşa varacağını düşünmez."

İnsan ilişkileri: Yaşamını bir imparator yalnızlığı içinde geçiren Marcus Aurelius, insan ilişkilerinin değerini derinden duyuyordu: "Bugüne dek, tanrılara, ana babana, kardeşine, karına, çocuklarına, öğretmenlerine, eğitmenlerine, arkadaşlarına, akrabalarına, hizmetçilerine nasıl davrandın? Şimdiye dek onların hepsine 'hiç kimseye doğru olandan başka hiçbir kötü şey söyleme, hiçbir kötü şey yapma' ilkesine uygun olarak mı davrandın? Nerelerden geçtiğini, nelere katlanma gücü bulduğunu usunda tut; yaşamöykünün neredeyse sonuna geldiğini, hizmetinin tamamına erdiğini anımsa. Ne güzel şeyler gördüğünü, ne çok haz ve acıyı küçümsediğini, ne çok ün kazanma fırsatını dikkate almadığını, kaç vefasıza gönül borcu duyduğunu anımsa."

İçine çekilme: "... İstediğin anda kendi içine çekilebilirsin; çünkü insanın çekilebileceği hiçbir yer kendi içinden daha dingin, daha erinçli olamaz; her şeyden önce de, içlerinde yalnızca düşünmenin bile kusursuz bir erinç verdiği ilkeleri varsa. Erinç derken, içsel düzenden başka bir şeyi kastetmiyorum. Öyleyse, sürekli olarak kendini bu sığınacak yere uyarla, orada kendini yenile."

İzlenimler: "Şu anda zihnimde bir iz bırakan nesne aslında nedir? Neden oluşur? Varlığını ne kadar zaman sürdürmeye yazgılıdır? Onunla yüz yüze gelmek için hangi erdeme (örneğin, yumuşaklık, yüreklilik, içtenlik, sadakat, yalınlık, kendi kendine yeterlik ve ötekiler) gerek vardır?"

Marcus Aurelius'un dili, içtenlikli, özentisiz, yer yer çetinleşip çetrefilleşse de, genellikle açık seçik. Şiirsel olma çabası gütmese de –kitabı kendisi için yazdığına göre şiirsel olma çabası gütmediğini söyleyebiliriz– bir çeşit kendiliğinden şiirsel dile dönüşüyor zaman zaman. Kimileri, dilin ara ara çetrefilleşmesini Yunancasının çok iyi olmayışına yormuşlardır. Ne var ki, Marcus Aurelius'un dile büyük bir özen gösterdiğini, hocası Fronto'nun ona yazdığı bir mektupta açıkça görüyoruz. Fronto örnekler vererek birbirine çok yakın anlamlı birkaç sözcük arasından en doğru, en yerinde olanı seçmenin önemini vurguluyor. Marcus'un bu konuda gösterdiği titizliği övüyor.

Bütün bir 20. yüzyılla 21. yüzyılın ilk yıllarına geniş bir görüngeden bakıldığında, insanlığın gidişi hiç de umut verici görünmüyor: doğanın durmadan örselenmesi, giderek tüm doğal kaynakları bilinçsizce tüketme, bunun da ötesinde doğayı alabildiğine sömürme tutkusunun gittikçe ivme kazanması; açlığın alabildiğine yaygınlaşması, biricik değerin gittikçe artan ölçüde neredeyse tüm insanlar için "çıkar" ve "kâr"a dönüşmesi... Bunca olumsuz, iç kapatıcı koşullarda, erdemi "biricik iyi" sayan, onu usla temellendiren bir felsefî öğretiyi benimseyip yaşam boyu onun ilkelerine bağlı kalan, "doğru" yaşamayı ilke, bilgeliği ideal edinen, bu uğurda yılmadan çaba harcayan, sürekli olarak kendini denetleyen, kendi kendisiyle hesaplaşan

bir filozof-imparatoru, yaklaşık iki bin yıl önce yaşamış Marcus Aurelius'u okumanın, kuşkusuz yalnızca yöneticilerde değil, tüm insanlarda, iyi, dürüst, ussal bir yaşam sürüp sürmediklerini irdeleme isteği uyandırabileceğini, onları günümüzde neredeyse sözlüklerden çıkarılmayı hak edecek bir anlam yoksulluğuna uğrayan, içi boş bir sözcüğe dönüşen "etik" kavramı üstünde düşündürebileceği umudunu taşıyorum.

Şadan Karadeniz

Zamandizin

117-138
Hadrianus'un hükümdarlığı.

121
Betica (Güney İspanya) kökenli bir *patricius* aileye mensup M. Annius Verus'un doğumu.

124 (yakl)
Babası, *praetor*, Verus'un ölümü.

138 (yakl)
Hadrianus; belirlenmiş halefi L. Elius Caesar'ın ölümü üzerine, Marcus'un dayısı, T. Aurelius Antoninus'u evlât edinir; o da, belirlenmiş halefleri M. Annius Verus (M. Elius Aurelius Verus) ile L. Elius Caesar'ın (L. Elius Aurelius Commodus) oğlu L. Ceionius Caesar'ı evlât edinir.

10 Temmuz
Hadrianus'un ölümü. Yerine, Pius unvanını alan Antoninus geçer.

139
Elius Aurelius Verus, Caesar unvanını alır.

140
Marcus Antoninus, Antoninus Pius'la birlikte ilk kez Konsül olur.

145
Marcus Antoninus, Antoninus Pius'un kızı Annia Galeria Faustina ile evlenir.

147
İlk çocuğu doğar (bir kız: Domitia Faustina).
Marcus *tribunus*'luk makamına getirilir.

155-161
Annesi Domitia Lucilla'nın ölümü.

7 Mart 161
Antoninus Pius'un ölümü. Yerine Marcus (Imperatore Caesar M.Aurelius Antoninus Augustus) geçer; *imperium*'u evlât edinilmiş kardeşi L. Verus'la (Imperatore Caesar Lucius Aurelius Verus Augustus) paylaşır.
Oğlu L. Aurelius Commodus'un doğumu.
Doğu'da savaş başlar.

163-166
Ermenistan, Media ve Partia'da zaferler.

167
Veba salgını.
Germenler imparatorluğun sınırlarını ihlâl ederler.

168
İşgal edilen topraklara gitmek üzere yola çıkılır.
Aquileia'da genel karargâh kurulur.

169
Evlât edinilmiş kardeşi L.Verus'un ölümü.

170 (yakl)
Ondördüncü çocuğu (sonuncusu olduğu sanılan) Vibia Aurelia Sabina'nın doğumu.

170-171
Kuzeyde yeni istilâlar. Yeni bir Tuna-ötesi seferin başlangıcı.

171-173
Carnuntum'da genel karargâh. Germenlere karşı zafer. Sarmati Iazigi ile savaş.

174
Quadi'yle savaş. Sirmium'da genel karargâh.

175
Doğu'da Avidius Cassius isyanı. Sarmatlarla bırakışma. Karısı Faustina ve oğlu Commodus'la birlikte Doğu'ya gidiş.
Faustina'nın ölümü.

176
Marcus'la Commodus için Roma'da zafer töreni.

177
Commodus, babası tarafından *imperium*'a ortak edilir.

178-179
Yeniden başkaldıran Tuna-ötesi kavimlere karşı yeni bir sefer.

17 Mart 180
Marcus'un Sirmium yakınlarında hastalanıp ölmesi. Yerine oğlu Commodus geçer.

I. Kitap

1 Dedem Verus'tan[1]: soylu ve öfkeden bağışık bir karakter örneği.

2 Beni dünyaya getiren[2] kişinin ününden ve bu ünün bende kalan anısından: sakınımlılık ve kararlılığı.

3 Annemden[3]: dindarlık ve cömertliği; yalnızca kötü eylemler işlemekten değil, onları düşünmekten bile sakınmayı; yaşam sadeliğini ve varsılların alışkanlıklarından kaçınmayı.

4 Büyükbabamdan[4]: halk okullarına gitmemiş olmayı, evde iyi öğretmenlerden ders almayı ve bu tür şeyler için hiçbir masraftan kaçınmamayı.

5 Hocamdan[5]: ne *yeşillerden* ya da *mavilerden*, ne de *parmulario* ya da *scutario*'dan[6] yana olmayı; zahmete katlanmayı ve az şeye gereksinim duymayı; kendi işimi kendim görmeyi ve başkalarının işleriyle ilgilenmemeyi; iftiraya kulak vermemeyi.

6 Diognetus'tan[7]; boş şeyleri umursamamayı; şarlatanların ve büyücülerin büyü yapma, şeytan kovma ve bu tür başka şeyler hakkındaki gevezeliklerine aldırmamayı; yarış bıldırcınları eğitmek ve buna benzer gösterilerden uzak durmayı; yalın konuşmayı hoşgörüyle karşılamayı; felsefeyle uğraşmayı, önce Bacchius'un, sonra Tandasis'in ve Marcianus'un[8] çömezi olmayı; çocukken kompozisyonlar yazmış olmayı; yalnızca postla örtülü basit bir tahta yatak ve Yunan eğitiminin bir parçasını oluşturan bütün öteki şeyleri istemeyi .[9]

7 Rusticus'tan[10]: karakterimi düzeltip geliştirmem gerektiğini; kendimi sofizm tutkusuna kaptırmamayı, soyut sorunlar üzerine incelemeler yazmamayı, ahkâm kesen nutuklar atma-

mayı, bilgiçlik ve insanseverlik taslamamayı; retorik şiir ve ince biçemle uğraşmamayı; evin içinde toga ile dolaşmak, ya da bunun gibi başka budalalıklar yapmamayı; mektuplarımı, tıpkı Sinuessa'nın anneme yazdığı mektuplar gibi basit bir biçimde yazmayı.

Beni kışkırtan ve incitenlere kin gütmemeyi ve bana yeniden yaklaşmak istediklerinde, onlarla barışmaya hazır olmayı; özenle ve dikkatle okuma alışkanlığını, yüzeysel bir izlenimle yetinmemeyi, kim olursa olsun gevezelerle hemen aynı görüşü paylaşmaya hazır olmamayı; bana kendi kopyasını ödünç vererek Epiktetos'un[11] notlarını tanıma fırsatı sağlamış olmasını.

8 Apollonius'tan[12]: ahlâksal özgürlüğü, hiçbir şeyi rastlantıya bırakmamayı; mantık dışında bir an bile olsa başka hiçbir şeye bel bağlamamayı; en şiddetli acılarda, bir evlâdın yitirilmesinde, uzun süren hastalıklarda bile hep aynı kalmayı; onda, aynı insanın hem enerjik, hem de gevşek olabildiğinin canlı bir örneğini görmüş olmayı.

Bir şeyi açıklarken sabrını yitirmemeyi; kuramsal ilkeleri iletme yeteneği kadar deneyimi de açıkça yeteneklerinin en az önemlisi sayan birini tanımış olmayı; dostların sözümona lütuflarını, bundan etkilenmeksizin, duyarsız bir aldırmazlık da göstermeksizin nasıl karşılamak gerektiğini öğrenmiş olmayı.

9 Sextus'tan [13]: başkalarının iyiliğini istemeyi; örnek bir aile babası olmayı; doğaya uygun yaşama[14] kavramını; yapmacık olmayan ağırbaşlılığı; arkadaş çevresinde sakınımlı ve özenli davranmayı; bilgisiz ve fikirleri bilimsel dayanaktan yoksun olanlara hoşgörü göstermeyi. Kendini her çeşit insana göre uyarlamayı bilmeyi; öyle ki konuşması pohpohlamaktan daha çok hoşa gidiyordu, ama aynı zamanda onunla birlikte bulunan kişilerden en büyük saygıyı görüyordu; yaşamın temel ilkelerini tam ve yöntemli bir biçimde açıklama ve düzenleme yeteneğini. Hiçbir zaman öfke ya da başka duyguların en küçük bir belirtisini bile göstermemeyi, ama aynı zamanda hem duygularını belli etmemeyi, hem sevgi dolu olmayı; gösterişe kaçmadan övmeye hazır olmayı ve böbürlenmeksizin engin bir kültüre sahip olmayı.

10 Dilbilgici Alexander'dan[15]: kusur bulmamayı; ağızların-

dan başka bir dilden alınma ya da kurala aykırı yahut başka uyumsuz bir söz kaçıranları kınamamayı, yanıt verirken ya da bir şeyi pekiştirirken yahut söyleyişten çok konunun kendisini tartışırken kullanılması gereken en uygun terimi ustalıkla önermeyi ya da aynı biçimde uygun bir başka öneride bulunmayı.

11 Fronto'dan[16]: zorbaların kıskançlık, kurnazlık ve ikiyüzlülüklerinin hangi derecelere vardığını ve bu ünlü *patrici*'lerin[17] –böyle deniyordu onlara– genel olarak, bir anlamda gerçek sevgi yeteneğinden en yoksun kişiler arasında olduklarını öğrenmeyi.

12 Platoncu Alexander'dan[18]: çok gerekmedikçe, sık sık sözle ya da mektupla çok meşgul olduğunu vurgulamamayı, böylece acele işleri bahane ederek, toplumsal ilişkilerimizin gerektirdiği görevlerden sürekli olarak kaçınmamayı.

13 Catulus'tan[19]: zaman zaman mantıksızca yapılmış olsa da bir dostun kınamasını gözardı etmemeyi, onunla her zamanki ilişkiyi yeniden kurmaya çalışmayı; Domitius ve Athenodotus[20] için söylendiği gibi, hocalarından övgülerini esirgememeyi; çocuklarına içtenlikli bir sevgi beslemeyi.

14 Severus'tan[21]: aile, doğruluk ve adalet sevgisini; aynı zamanda, onun sayesinde, Thrasea, Helvidius, Cato, Dio ve Brutus'u[22] tanımış olmayı; eşitliğe ve söz söyleme özgürlüğüne dayanan demokratik bir devlet fikrini; her şeyden çok uyrukların özgürlüğüne saygı gösteren bir monarşi fikrini oluşturmayı. Ve gene ondan, sürekli ve sağlam bir felsefe saygısını; iyilik etmeye hazır olmayı ve cömertliği; en büyük yüce gönüllülük ve iyimserliği; dostların sevgisine güvenmeyi; eleştirdiği kişilere karşı açıkyürekli olmayı; ne istediği ya da ne istemediği konusunda arkadaşlarının tahminde bulunma gereksinimi duymamaları için niyetlerini açıkça ortaya koymayı.

15 Maximus'tan[23]: kendine egemen olmayı ve tam bir kararlılığı; her durumda, ama özellikle hastalıkta serinkanlı olmayı; ılımlılığı, yumuşaklıkla ağırbaşlılığın uyumlu bir karışımının belirlediği bir karakter örneğini; görevini yakınmaksızın yerine getirmeye her zaman hazır olmayı; ne düşünüyorsa tastamam onu söylediği ve bütün davranışlarının iyi niyetli olduğu konusunda herkeste güven uyandırmayı; şaşmamayı ve

hoşnutsuz olmamayı, hiçbir zaman aceleci olmamayı, ne kararsız, ne güvensiz, ne yenik, ne ansızın kahkahadan öfkeye ya da kuşkuya geçmeye hazır olmayı.

Cömertliğe, bağışlamaya, açıklığa eğilimli olmayı; zorla doğru yolda tutulan biri değil, doğruluktan ayrılmayan bir insan olduğu izlenimi vermeyi; hiç kimsenin onun tarafından küçümsendiğini ya da kendisinin ondan üstün olduğunu sanmamasına, ne de onun zayıf olduğunu düşünmesine yol açacak biçimde davranmamayı.

16 Babamdan[24]: ölçülülüğü, inceden inceye düşünüp taşındıktan sonra alınan kararlarda direnmeyi; şan şeref sayılan şeylere aldırmamayı; işini sevmeyi ve işinde sebat göstermeyi; ortak yarara katkıda bulunabilecek durumdaki kimselere kulak verme eğiliminde olmayı; herkesi yan tutmaksızın, ödüllendirme isteğini; nerede ciddî, nerede bağışlayıcı olmak gerektiğini ayırt edebilme yeteneğini; oğlancılığın yasaklanmasını[25]; başkalarına karşı anlayışlı olmayı, dostlara, ne pahasına olursa olsun şölenlerine katılmama ya da yolculukta ona eşlik etmeme özgürlüğünü bağışlamayı, bununla birlikte, herhangi bir zorunluluktan ötürü ona katılamamış olanların çevresinde her zaman aynı tutumu sürdürmeyi. Kurul[26] toplantılarında her sorunu titiz bir özenle gözden geçirmeyi, ilk izlenimlerle yetinmeyerek araştırmayı sabırla sürdürmeyi.

Dostlarına özen göstermeyi, onları sıkmamayı, ne de onlara düşkünlük göstermeyi; her durumda kendi kendine yetmeyi ve dinginliği. İleriye bakmayı, her şeyi, en önemsiz ayrıntıları bile düzenlemeyi, ama bunu gösterişsizce yapmayı. Kişiliğine yönelik alkışları ve her türlü pohpohlamaları dizginlemeyi; imparatorluğun gereksinimleri bakımından gerekli olan her şey için aralıksız çaba harcamayı, kaynakları akıllıca kullanmayı ve bu konuda ortaya çıkabilecek eleştirileri hoşgörüyle karşılamayı; tanrı tapımında boşinanlara yer vermemeyi, insan ilişkilerinde halkın sevgisini kazanmak için pohpohlamalardan kaçınmayı, her şeyde ölçülü ve kararlı olmayı, yeniliklere karşı kabaca davranmamayı ne de bunlar için yanıp tutuşmayı.

Yaşamı kolaylaştıran ve şansın cömertçe sağladığı her şeyden yararlanmayı bilmeyi, öyle ki varken onları sadelikle kul-

lanmayı, yokken onlara gereksinim duymamayı; hiç kimsenin onun bir sofist ya da düzmeci ya da bilgiç olduğunu söyleyemeyeceği, tersine, onun olgun, tam bir insan olduğunu, pohpohlamaya düşman, kendi kendini ve başkalarını yönetme yeteneğine sahip olduğunu söyleyecekleri biçimde davranmayı.

Bundan başka, gerçek filozoflara duyduğu büyük saygıyı, ötekileri sert bir biçimde yermekten kaçınmayı, ama onlar tarafından baştan çıkarılmaya da kendini bırakmamayı; kibarlığı, yapmacıklıktan uzak nezaketi; yaşama aşırı bağlılık göstermeksizin, ama aynı zamanda onu savsaklamaksızın, sağlığına gösterdiği yerinde özeni, böylece, kendine dikkat ettiği için hekimlere ya da ilâçlara ve merhemlere olabildiğince az başvurmak zorunda kalmayı.

Ama özellikle güzel söz söylemek, yasaları ya da töreleri bilmek gibi özel yetenekler kazanmış kişileri öne geçirmeye hazır olmayı, onların kendi alanlarında önde gelen kişiler olarak hak ettikleri gibi tanınmalarına kıskançlık duymaksızın yardımcı olmayı; her zaman atalarımızın alışkanlıklarına uygun davranmayı, bunu yaparken yerleşik geleneklere uyma amacı güttüğünü gösterişli bir biçimde ortaya koymamayı. Bundan başka, bağlılığı ve öngörülü olmayı, kendini uzun süre aynı yerlerde aynı uğraşlara adama yeteneğini; şiddetli bir başağrısı nöbetinin ardından, her zamanki alışılmış uğraşlarına yeni bir enerjiyle dönmeyi; seyrek olarak devlet işleriyle sınırlı az sayıda gizinin dışında fazla gizi olmamasını; halka açık gösterilere izin vermede, kamu yapıları, bağışlar ve bu tür etkinliklere girişmekte gösterdiği sakınganlık ve ılımlılığı; bunları kendisine getireceği ün için değil, yalnızca görevini düşünen biri gibi yapmayı.

Olmayacak saatlerde banyo yapmazdı, ne yapılar yaptırmaya aşırı düşkünlüğü vardı, ne yiyip içmeye, ne giysilerinin kumaşına ve rengine, ne de kölelerinin güzelliğine gereğinden çok önem verirdi. Togası, Latium'daki köy evinden, öteki şeylerin büyük bir bölümü de Lanuvium'dan[27] gelirdi. Sonra, Tusculum'da kendisini bağışlamasını dileyen vergi tahsildarına davranışı ve bu gibi durumlardaki genel tutumu.

Hiçbir zaman kaba, katı ya da sert olmadı, ne de "ter döktü!" denebilecek biriydi, tersine, tüm eylemleri tek tek düşünül-

müştü; dinginçe, düzenli, sağlam, tutarlı bir biçimde. Sokrates için söylenen[28] tam da ona uyardı: birçoklarının karşı koymak için fazla zayıf, kendilerini bırakmak içinse aşırı düşkünlük gösterdikleri bir şeyin tadına varmak kadar onsuz yapabilme yeteneğine de sahipti. Güçlü olmak ve direnmeyi bilmek, her iki durumda da ılımlılığı elden bırakmamak ruhsal dengesi yerinde ve yılmaz bir insanın belirgin özelliğidir; Maximus'un, hastalığında yaptığı gibi.

17 Tanrılardan[29]: iyi büyükanne ve büyükbabalara, iyi ana babaya, iyi bir kız kardeşe[30], hemen hemen tümü de iyi öğretmenlere, iyi arkadaşlara, akraba ve dostlara sahip olmuş olmam; onların hiçbirini incitecek bir şey yapmamam, oysa, yapım gereği, koşullar elverseydi böyle bir şey yapabilirdim; ama tanrıların lütfuyla, benim bu eğilimimi ortaya çıkaracak koşullar bir araya gelmedi.

Dedemin metresinin[31] yanında gereğinden uzun süre kalmamış olmam, böylece gençliğimin el değmemiş masumluğunu korumuş olmam ve vaktinden önce erkek olma hevesine kapılmamış, hatta bunu biraz geciktirmiş olmam. Beni tüm gururumdan arındıran; insanın koruyuculara, gösterişli giysilere, avizelere, yontulara ve bu tür başka lükslere gereksinim duymaksızın da bir sarayda yaşayabileceğine, saygınlığını yitirmeden, devletin çıkarı için bir hükümdarın yerine getirmesi gereken görevleri savsaklamadan, yaşamını hemen hemen bir yurttaşın yaşamına indirgeyebileceğine inandıran bir hükümdarın uyruğu, bir babanın oğlu olmam.

Karakteriyle beni kişiliğimi geliştirmeye yönlendirmeyi başaran, saygı ve sevgisiyle aynı zamanda ruhumu da yatıştıran bir erkek kardeşe[32] sahip olmam; zihinsel ya da bedensel kusurları olmayan çocuklara[33] sahip oluşum. Retorikte[34], şiirde, öteki çalışmalarımda gelişme göstermemem; kolayca başarı sağladığımın ayrımında olsaydım belki de bunlar benim tüm zamanımı alırdı. Öğretmenlerimi, henüz genç olduklarını göz önüne alarak, daha sonraya ertelemeksizin, ister göründükleri rütbelere gecikmeden yükseltmem. Appollonius'u, Rusticus'u ve Maximus'u[35] tanımış olmam.

Doğaya uygun[36] yaşamın gerçek anlamını sık sık açık se-

çik bir biçimde düşünmüş olmam, öyle ki, tanrılara, onların etkilerine, yardımlarına ve esinlerine bağlı olduğu ölçüde hiçbir şey beni doğaya uygun yaşamaktan alıkoymamıştır, eğer bugün hâlâ bundan biraz uzaksam, kusur yalnızca benimdir: tanrıların uyarılarını, hatta diyebilirim ki, öğrettiklerini hesaba katmayan bendim gerçekten de. Benimki gibi bir yaşama uzun süre direnebilecek bir bedensel yapıya sahip olmam; ne Benedicta ne de Theodotus'a[37] dokunmuş olmam, daha sonraları, aşk tutkusuna kendimi kaptırdığımda, iyileşmiş olmam; zaman zaman Rusticus'a öfkelenmişsem de, sonradan pişman olacağım hiçbir şey yapmamış olmam.

Ne yazık ki, genç yaşta ölmeye yazgılı annemin[38] hiç değilse son yıllarını benimle birlikte geçirmiş olması. Ne zaman yoksul ya da başka bir biçimde yardıma gereksinimi olan birine yardım etmek istesem, hiç kimse bana bunu yapmaya olanaklarımın elvermediğini söylememiştir; öte yandan, ben kendim başkalarından yardım alma gereksinimi duymamışımdır. Öylesine yumuşak başlı, sevgi dolu ve sade bir karımın[39]oluşu; çocuklarım için çok sayıda uygun eğitmenin bulunuşu. İlâçların; özellikle kan tükürmeye ve başdönmesine karşı, bana düşler ya da Gaeta'daki kâhinin yanıtı aracılığıyla önerilmesi. Felsefeye tutkuyla bağlandığımda bir sofiste çatmamış olmam; ne de kendimi yazınsal yapıtları ya da tasımları[40]çözümlemeye, ya da göksel olguları yorumlamaya vermiş olmam.

İşte, bütün bunlara , tanrıların yardımı ve yazgının lütfuyla sahip oldum.

Notlar

1 *Düşünceler*'in sistemli bir biçimde düzenlenmiş tek kitabı olan I. Kitapta, Marcus Aurelius, etik ve felsefî gelişimine katkısı olan insanlara (tanrılara da) duyduğu gönül borcunu dile getiriyor.
Seçkin Roma'lı politikacı, senatör, Hadrianus'un akrabası, İspanyol asıllı M.Annius Verus; on yaşlarındayken babasız kalan torunu Marcus'u evlât edinmiştir.

2 Burada, bu (I.) kitabın 16. bölümünün ayrıldığı, imparator Antoninus Pius'a değil, Marcus Aurelius'un gerçek babası, MS 124 yılında öldüğü sanılan M. Annius Verus'a gönderme yapılıyor.

3 Domitia Lucilla; Marcus Aurelius'u, babasının ölümünden sonra yetiştiren, varlıklı, iyi eğitim görmüş bir kadındı.

4 Lucius Catilius Severus, Marcus Aurelius'un anne tarafından büyükbabası, Domitia Lucilla'nın dedesi.

5 Marcus Aurelius'un burada kime gönderme yaptığı bilinmiyor, ilk öğretmeni Euforion'a mı, yoksa başkalarına mı; olasılıkla, daha sonra adı anılan seçkin bilgelerin tümünden farklı olarak, bir köle.

6 Burada sirk oyunlarına göndermede bulunuluyor; yeşil ve mavi, iki rakip araba takımını; *parmula* (küçük, yuvarlak, hafif) ve *scutum* (büyük, dört köşe, ağır) kalkanlarla savaşan iki rakip gladyatör takımını belirtiyordu. Bu yarışmalar, onların halk arasında yarattığı heyecan, Seneca ve Epiktetos gibi Stoacılar tarafından eleştirilmişti.

7 Diognetus: Marcus Aurelius'un resim öğretmeni.

8 Marcianus adı, bir varsayıma göre, hukukçu L. Volusius Mecianus'un adının bozulmuş bir biçimidir. Mecianus'un öğrencileri arasında, bir yapıtını sunduğu, o zaman imparator olan Marcus Aurelius da bulunuyordu. Bacchius: Platoncu bir filozof (öteki iki ad bilinmiyor).

9 Çocukluğundan başlayarak, Marcus Aurelius, çileciliğin katı kurallarını uyguluyordu; bunu, Yunan felsefesi öğreniminde temel nokta sayıyordu.

10 Quintus Iunius Rusticus, meslekten filozof değil, politikacı olduğu halde, yaşamını Stoacı ahlâkın ilkelerine adamıştır. Seçkin politikacı, iki kez konsüllük yapmış; politikacı ve Stoacılığa bağlı, imparator Domitianus'a karşı çıktığı için ölüm cezasına çarptırılan Quintus Arulenus, Iunius Rusticus'un soyundan gelmiştir. (Marcus Aurelius bu tür stoik "şehitlere" hayranlık duyuyordu. Rusticus'un Marcus Aurelius'u Stoacılığa döndürmekte önemli bir rol oynadığı açıkça görülüyor. (bkz. I 17 aşağıda Not 35)

11 İmparatorluk döneminin (MS yakl. 55-135) en önemli Stoacı filozoflarından biri; Marcus Aurelius'u derinden etkilemiştir.

12 Chalcedon'lu Apollonios: Stoacı filozof ve sofist, ünlü bir aydın ve biyografi yazarı; Antoninus Pius tarafından Marcus Aurelius'un eğitimiyle ilgilenmek için Roma'ya çağrılmıştı.

13 Boetia'da, Chaeronea'lı Sextus, Stoacı filozof, Plutarkhos'un yeğeni.

14 *Doğaya uygun yaşama*: Stoacı ahlâkın temel ideali.

15 Dilbilgici Alexander: Frigya'lı filolog; Antikçağ'da Homeros'la ilgili incelemeleriyle tanınmıştır. Yunancasını geliştirmek için Marcus Aurelius'a ders vermiştir.

16 Cornelius Fronto: zamanının (yakl. MS 100-166) en ünlü Roma'lı hatibi, Marcus Aurelius'un (hitabet) öğretmeni ve arkadaşı. Marcus Aurelius ve başkalarıyla mektupları günümüze dek kalmıştr. Roma'lı soyluların genellikle doğal sevgiden yoksun oldukları, bu mektuplarda yer almaktadır.

17 *Patrici*: Roma soyluları (Çev)

18 Platoncu Alexander: olasılıkla, Kilikyalı retorikçi Alexander, Marcus Aurelius'un Yunanca yazmanı.

19 Stoacı Cinna Catulus.

20 Athenodotus: Stoacı, Fronto'nun ilk hocalarından; Domitius: kim olduğu bilinmiyor.

21 Genellikle, Marcus'un dünürü Aristocu filozof, konsül Claudius Severus'la özdeşleştirilir; oğlu Marcus'un en büyük kızıyla evlendi.

22 Thrasea vb: felsefeye dayalı ahlâk ilkelerini politikaya uygulamaya çalıştıkları için acı çeken kimselerden ünlü örnekler. Stoacı Thrasea Paetus, Nero'nun buyruğuyla (MS 66) kendini öldürmeye zorlandı. Helvidius: bu adı taşıyan iki kişi (akraba), sırasıyla Vespasianus (MS 74) ve Domitianus (MS 93) zamanında öldürüldüler. Cato: Cumhuriyetçilerin safında çarpışırken, Iulius Caesar'a teslim olmamak için canına kıydı (MÖ 446). Brutus: Cato'nun damadı, Caesar'ın katillerinden biri (MÖ 44), Philippi yenilgisinin ardından kendini öldürdü (MÖ 42). Dio: olasılıkla, Platon'un öğretisinden etkilenerek, MÖ 4. yüzyıl ortalarında zorba II. Dionysios'un yönetimini düzeltmeye ya da onun yerini almaya çalışan, ancak başarısızlığa uğrayan Siracusa'lı. Thrasea ve Helvidius gibi kişiler bazen imparatorluk yönetimine karşı 'Stoacı muhalefet' olarak nitelendirilirler. Bu yanıltıcı bir görüştür, çünkü Stoacılık imparatorluk yönetimine değil, bu yönetimin kötüye kullanılmasına karşıydı; Stoacılar, bütün rejimlerin, hatta monarşinin bile, erdemli bir biçimde yönetilebileceğine inanıyorlardı; burada betimlenen "eşitliğe ve söz söyleme özgürlüğüne dayanan demokratik bir devlet" ideali, Stoacı olduğunca Roma politik ideallerini de yansıtır.

23 Claudius Maximus, Stoacı filozof, Afrika'da prokonsüldü.; MS yakl. 142'de konsül olmuştur. Afrika eyaletinin valisi olarak, MS 158'de, yazar Apuleius'un yargılanmasına başkanlık etti; Apuleius'un *Apologia*'sında ondan, felsefe öğrenimi görmüş, akıllı bir adam diye sözedilir.

24 Marcus Aurelius'u evlât edinen Antoninus Pius; MS 138-61 yılları arasında imparator; MS 138 yılında, Hadrianus'un buyruğu ile Marcus'u (ve Verus'u) vâris olarak evlât edindi. Marcus Aurelius; Antoninus'u, *gerçek filozofları* desteklemekle birlikte, felsefî ilkelerden çok, karakter ve geleneksel Roma ahlâkına göre davranan birisi olarak betimler. Bununla birlikte, onu, ilkeli yaşam biçimiyle ünlü Sokrates (MÖ 469-399) ile karşılaştırdığında, Antoninus'un böylece, başkalarının felsefe aracılığıyla sağladıkları standartlara eşit standartlar sağladığını öne sürer. Özellikle Sokrates'in (gerektiğinde) yemek içmekten sakınma ya da haz duyma yeteneğine değinmektedir: Platon, *Symposium* (Şölen). Marcus'un, Antoninus'a yönelttiği övgüler, kendi ahlâksal ve siyasal hedeflerine ışık tutuyor; açıkça anlaşıldığına göre, Marcus, en iyi Roma standartlarına göre yaşamaya çalışıyor, bunları Stoacı felsefenin ışığında görüyordu.

25 *Oğlancılığın yasaklanması*: Yunan ahlâkıyla kısmen çelişen geleneksel Roma ahlâkı eşcinselliği onaylamıyordu; daha önceki bazı imparatorların, özellikle Bith-

nia'lı genç Antinous'a aşkı dillerde dolaşan Hadrianus'un eşcinselliğiyle çelişki anıştırılıyor.

26 *Kurul*: Roma Senatosu değil, bütün imparatorların kullandıkları danışma kurulu.

27 Antoninus Pius, Lanuvium'luydu, Roma yakınında Lorio'da eğitim gördü, burada daha sonra bir saray yaptırdı. Kitabın bu bölümünün tümü bozuk, ondan sonraki bölüm de; öyle görünüyor ki, burada Marcus Aurelius, daha sonra imparator Septimus Severus'a yaptığı gibi, Antoninus Pius'un yücegönüllülüğünü ve alçakgönüllülüğünü belirten bir örneğe göndermede bulunuyor.

28 Atina'lı ünlü filozof (MS 469-399), fikirlerini yalnızca öğrencisi Platon'un yapıtları aracılığıyla biliyoruz; gönderme için bkz. Platon, *Symposium*.

29 *Tanrılar*: Burada ve *Düşünceler*'in çeşitli yerlerinde, Marcus Aurelius geleneksel Yunan-Roma çoktanrıcılığının uygulamalarını (örneğin, yakarı, kehanet); Stoacı tanrıbilimle bağdaşır buluyor. Stoacılık için, tanrısal ('tanrı, tanrılar, Zeus, ilahi takdir'); gerek evrende, gerek insan varlıklarında düzen ve ussallık ögesini temsil ediyordu ('içimizdeki koruyucu ruh', diye dile getirir çok kez bunu Marcus). Tanrı, fiziksel bakımdan 'tasarlayıcı ateş' olarak düşünülür. Epikurosçulara karşıt olarak, Stoacılar, geleneksel dinsel uygulamaları ve fikirleri, kendi felsefî kuramlarıyla bağdaştırmaya çalışmışlardır; bkz. Cicero: *Tanrıların Doğası Üstüne*, özellikle 2. kitap.

30 Annia Cornificia Faustina, Marcus Aurelius'un biricik kız kardeşi.

31 *Dedemin metresi*: Marcus Aurelius, babasının erken ölümünden sonra büyükbabası Marcus Annius Verus'un evinde büyüdü; büyükbabası, karısının ölümünden sonra bir metresle birlikte yaşamaya başladı.

32 *Erkek kardeş*: Lucius Aurelius Verus, Antoninus Pius tarafından MS 138 yılında evlât edinildi; MS 169 yılında ölümüne dek, daha genç imparator olarak, imparatorluğu onunla paylaştı.

33 *Çocuklar*: Marcus Aurelius'un karısı Faustina, aralarında Marcus Aurelius'un (başarısız) ardılı Commodus'un da bulunduğu birkaç çocuk dünyaya getirdi; burada Marcus Aurelius'un yorumu, çocukların 'tanrı vergisi' özellikleriyle sınırlandırılmış (örneğin çocukların fiziksel ve zihinsel bakımdan sağlıklı olup olmayışları).

34 *Retorikte gelişme göstermemem*: Marcus'un Fronto'ya mektupları, Fronto'nun kişiliği kadar, Marcus'un, Fronto'nun retoriğin önemine ilişkin görüşünden etkilendiğini de göstermektedir. Ancak Marcus gençliğinde bir ara (özellikle Rusticus'un etkisiyle), daha çok felsefeye eğilim duyuyordu; öyle de kaldı.

35 Apollonius, Rusticus ve Maximus: Apollonius ve Rusticus, Marcus Aurelius'u felsefeye yöneltmekte önemli bir rol oynamışlardır; Rusticus ve Maximus, politik yaşamları felsefe eğitiminden etkilenmiş kişilere örnektirler.

36 *Doğaya uygun yaşam*: Stoacılığın ideali burada, geleneksel dinsel uygulamalarla birleşiyor.

37 Benedicta ve Theodotus: Bilinmiyor, olasılıkla Marcus Aurelius'u evlât edinmiş olan babasının (Antoninus) evinde yaşayan biri kadın, biri erkek iki köle; bu kölelerle cinsel ilişkiye izin veriliyordu; Marcus Antoninus'un cinsel denetimi için bkz. I 16.

38 Marcus Aurelius'un annesi için bkz. yuk. I. 3.

39 Annia Galeria Faustina, Marcus Aurelius'un karısı, Antoninus Pius'un kızı; Marcus Aurelius onunla MS 145'te evlendi, karısının MS 175'te ölümüne dek onunla evli kaldı. Marcus Antoninus'un ondan en az on dört çocuğu oldu. Avidius Crassus'la bir macerası olduğu ve onun MS 174 yılındaki başarısız başkaldırısını desteklediği yolunda söylentiler çıkmışsa da, Marcus Aurelius, *Historia Augusta*'daki biyografisinde geniş bir biçimde yer alan bu söylentilere önem vermemiş; mektuplarında ondan sevgi ve saygıyla sözetmiştir.

40 *Tasımları çözümlemeye ya da göksel olguları yorumlamaya..:* Marcus Aurelius burada, açıkça Stoacı ahlâk ilkelerini benimsemiş ve Stoacı bilgenin 'kozmik' görüngesine erişmeyi ummasına karşın, mantık-etik-fizik'ten (doğanın incelenişi) oluşan Stoacı felsefenin ders programını tamamlamamıştır. Stoacılar, bu üç araştırma alanının birbirine bağlılığını vurguladıklarından, Marcus Aurelius'un Stoacılık anlayışı tamam değildir; ancak bu, kendi başına, *Düşünceler*'in Stoacı dünya görüşünü yansıtmakta başarısız olduğu anlamına gelmez.

II. Kitap

Gran ırmağı kıyısında Quadi topraklarında yazıldı.[1]

1 Gün ışıyınca kendi kendine şöyle de: bugün meraklılarla, vefasızlarla, kaba, kıskanç, bencil kişilerle karşılaşacağım. Bütün bu kötülükler bu insanların başına, iyiyi ve kötüyü bilmedikleri için geliyor. Ama, iyinin doğasını kavramış ve onun doğru; kötünün doğasını kavramış ve onun yanlış olduğunu bilen, yanlış yapan kimsenin doğasını kavramış ve onun, benimle aynı kandan, aynı tohumdan geldiği için değil, benimle aynı zihni, tanrısal bir parçayı paylaştığı için akrabam olduğunu bilen bana o insanların hiçbirinden zarar gelemez, hiçbiri beni dürüst olmayan eylemlere bulaştırmayı başaramaz; ne de ben akrabam olan kimseye öfkelenebilirim, ne de ondan nefret edebilirim. Çünkü birbirimize karşılıklı yardım etmek için doğduk biz, tıpkı ayaklar, eller, gözkapakları, iki sıra diş gibi. İşte bu nedenle, birbirine karşı davranmak doğaya aykırıdır; birine kızmak, ondan nefret etmekse, kuşkusuz ona karşı davranmaktır.

2 Bu, ben olan şey, her ne ise, biraz et, biraz yaşam soluğu ve yönetici ilkeden[2] başka bir şey değil. Bu ete değer verme: kirli kandan, bir kemik yığınından, bir sinir ve damar ağından başka bir şey değil o. Soluğunun ne olduğunu düşün sonra: hava, üstelik her zaman aynı olmayan, ama her an dışarı verdiğin, sonra yeniden içine çektiğin hava. Üçüncüsü kalıyor geriye, yönetici ilke. Kitapları bırak, artık onlarla ilgilenme: buna izin yok. Ama, daha şimdiden ölümün eşiğinde olduğunu dü-

şün: yaşlısın, bedeninin köle olmasına, ya da bir kukla gibi bencil dürtülerce oradan oraya sürüklenmesine, şu andaki yazgısını küçümsemesine ya da gelecekteki yazgısı için yas tutmasına izin verme.

3 Tanrıların eserleri tanrısal öngörüyle dopdolu; yazgının işleri de doğal düzenden yoksun değildir, tanrısal öngörünün ağlarıyla iç içe geçmiş, onlarla örülüdürler. Her şey bundan çıkar. Öte yandan, her şeyin zorunluluktan kaynaklandığını ve senin de bir parçasını oluşturduğun evrenin bütününün yararına olduğunu da eklemeliyim. Ama doğanın her yerinde, iyi; evrensel doğanın ürettiği şeydir ve onu ayakta tutmaya yarar. Evreni ayakta tutan, yalnızca ögelerin dönüşümü değil, aynı zamanda onlardan oluşmuş varlıkların dönüşümüdür. Bu ilkeler, eğer onlara inanıyorsan, sana yeter. Bunun için kitap susuzluğunu kov, hâlâ yakınarak değil, gerçekten dingin ve yüreğinin derinliklerinden tanrılara gönül borcu duyarak ölebilesin diye.

4 Bütün bunları ne zamandır ertelediğini ve kaç kez tanrılardan yeni kayralar almana karşın onlardan yararlanmadığını anımsa. Nasıl bir evrenin parçası, dünyayı yöneten hangi varlığın türemesi olduğunun; sana ödünç verilen zamanın sınırlılığının, onu zihninin sislerini dağıtmak için kullanmadıkça, bu sınırlı zamanın yokolup gideceğinin, senin de yokolup gideceğinin ve o zamanın bir daha eline geçmeyeceğinin bilincine varmanın vakti geldi, geçiyor.

5 Yapmakta olduğun şeyi gerçek bir Roma'lıya ve gerçek bir insana yaraşır biçimde[3], azimle, gösterişten uzak, titiz bir ciddîlik, özen, özgürlük ve doğrulukla yapmaya çalış; kendini tüm öteki uğraşlardan kurtar; her edimi, yaşamının en son edimiymiş gibi yaparsan, bunu başarırsın; her türlü hafiflikten sakınarak, mantığın kuralından sapmaksızın, ikiyüzlülükten, bencillikten, yazgının sana getirdiği her şeyden hoşnutsuzluk duymaktan kaçınarak. Dingin ve dindar bir yaşam sürmek için ne denli az şeyin gerektiğini göreceksin; çünkü tanrılar bu ilkelere uyan birisinden artık başka hiçbir şey istemeyeceklerdir.

6 Kendine kötü davranıyorsun, ruhum, kendine kötü davranıyorsun! Kendini yüceltmek için başka fırsatın olmayacak.

Çünkü herkesin yaşamı yalnızca bir an sürer, seninki neredeyse sonuna erdi, ama hâlâ kendine saygı duymuyorsun, mutluluğunun başkalarının ruhlarında olup bitenlere bağımlı olmasına izin veriyorsun.

7 Yalnızca dışarıdan gelen olaylar mı üzüyor seni? İyi bir şey daha öğrenmek için kendine zaman ver, oradan oraya el yordamıyla dolaşmayı bırak. Ama sakınman gereken bir şey daha var: her kim yaşam yorgunuysa, her atılımını ve her düşüncesini yöneltecek bir amaçtan yoksunsa, bir eyleme giriştiğinde aptallıklar yapar.

8 Başkalarının ruhunda olup bitenlerin ayrımına varamadığı için mutsuz olan bir insana rastlamak zordur; ama kendi ruhunun devinimlerinin ayrımına varmayan bir insanın mutsuz olması kaçınılmazdır.

9 Evrenin doğasının ne olduğunu, benim doğamın ne olduğunu, bunların birbirleriyle ilişkisinin ne olduğunu; hangi parçanın bütünün hangi parçası olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir; hiç kimse, yaptıklarının ve söylediklerinin, senin parçasını oluşturduğun doğayla her zaman uyum içinde olmanı engelleyemez.

10 Theophastros[4], gerçek bir filozofa yaraşır biçimde, genellikle yapıldığı gibi, hataları sınıflandırırken, aşırı cinsel istekten ötürü işlenen hataların, öfkeyle işlenenlerden daha ciddî olduğunu söylüyor. Çünkü öfkeye yenik düşen bir insanın, bir çeşit acıyla ve bilinçsiz bir yürek burkulmasıyla mantıktan uzaklaşacağı açıktır, oysa aşırı cinsel istekten ötürü kusur işler, hazza yenik düşerse, daha aşırı, suç işlerken de daha onursuz görünür. Theophastros haklıydı; hazdan ötürü işlenen suçun, acıyla işlenen suçtan daha çok kınanmayı gerektirdiğini söylerken bir filozofa yaraşır biçimde konuşuyordu. Sonuç olarak, birinci durumda, suç işleyen önce bir başkası tarafından haksızlığa uğratılmış ve duyduğu acıdan ötürü öfkeye kapılmıştır; ikinci durumda ise, kendi eğiliminden ötürü bir haksızlık yapmaya itilmiş, arzusu kamçılandığı için öyle davranmıştır.

11 Her zaman, o anda yaşamı terkedecekmişsin gibi davranmalı, konuşmalı ve düşünmelisin. Ama insanları terketmek, eğer tanrılar varsa, korkulacak bir şey değildir; çünkü onlar se-

nin kötü bir şeye karışmanı istemezler. Öte yandan, eğer tanrılar yoksa[5] ya da insanların işleriyle ilgilenmiyorlarsa, tanrılardan yoksun ya da tanrısal öngörüden yoksun bir dünyada yaşamanın benim için ne önemi olabilir? Ama tanrılar vardır ve insanların işleriyle ilgilenirler; ve gerçek kötülüklerin tuzağına düşmeme gücünü tümüyle insanlara vermişlerdir; bunun dışında bir kötülük kalmışsa, tanrılar, insanların o tuzağa düşmesini önlemek için gereğini yaparlar. Ama insanın kendisini daha kötü kılamayan bir şey, onun yaşamını nasıl kötüleştirebilir? Evrenin doğası kuşkusuz böyle bir şeyin olmasına izin vermez: ne bilgisizlikten, ne de bundan sakınma ya da bunu düzeltme gücünden yoksun olduğu için. Evrensel doğa, güç ya da yetenekten yoksun olduğu için, iyi ile kötünün ayrım gözetmeksizin iyi insanların da, kötü insanların da başına gelmesine izin vermek gibi ciddî bir yanılgıya hiçbir zaman düşmezdi. Gerçekten de, ölüm ve yaşam, ün ve tanınmamışlık, acı ve haz, varsıllık ve yoksulluk, hiç ayrım gözetmeksizin iyilerin de kötülerin de başına gelir, çünkü bunlar, başlı başlarına, ne doğru ne de yanlıştırlar. Bu nedenle de, ne iyidirler, ne de kötü.

12 Her şey nasıl da hızla yokolup gidiyor, hem evrendeki bedenlerin kendileri, hem de onların zaman içindeki anıları! Duyularımızla algılayabildiğimiz şeylerin doğası nedir, özellikle hazzın çekici, acı çekmenin korkutucu, boş gururun ünlü kıldığı şeylerin! Bütün bunlar nasıl da aşağılık, âdî, iğrenç, kirletici ve ölü! Buna mantığımız karar vermeli. Fikirleri ve sözleriyle ün dağıtan o kişiler kimlerdir? Ya ölüm, nedir ölüm? Ölüm, mantıksal çözümlemelerle, başlı başına ele alınacak olursa, onunla ilgili bütün fanteziler dağılıp gider, ölümün doğal bir olaydan başka bir şey olmadığı anlaşılır. Ama doğal bir olgudan korkmak çocuklara özgüdür, çocukça bir şeydir; ölüm yalnızca bir doğa olgusu değil, aynı zamanda doğaya yararlı bir şeydir. İnsanın Tanrı'yla nasıl, kendisinin hangi parçasıyla bağ kurduğunu, bu parçanın gerektiğinde nasıl hazır olduğunu düşün.

13 Her şeyin çevresinde dönüp duran ve ozanın[6] dediği gibi, "toprağın altında ne olduğunu araştıran" ve yalnızca içindeki koruyucu ruha[7] sıkı sıkı uymanın ve ona içtenlikli bir saygı

göstermenin kendisi için yeterli olacağının ayrımına varmaksızın, komşusunun ruhunda neler olup bittiğini sezinlemeye çalışan kimseden daha acıklı bir şey yoktur. Koruyucu ruha saygı onu her türlü tutkudan, sorumsuzluktan, tanrılardan ve insanlardan gelen her şeye karşı hoşnutsuzluktan arındırır. Çünkü tanrılardan gelen her şey mükemmel olduğu için ona saygı duymak gerekir, insanlardan gelen ise, bizi birleştiren akrabalık bağlarından ötürü değerlidir; kimi zaman iyinin ve kötünün ne olduğunu bilmedikleri için bizde acıma duygusu uyandırsalar da: bizi akla karayı birbirinden ayırt etme yetisinden yoksun bırakan körlükten daha az ciddî olmayan bir körlüktür bu.

14 Üç bin yıl ya da bunun on katı bile yaşasan, hiç kimsenin yaşamakta olduğu yaşamdan başka bir yaşamı yitirmediğini, yitirmekte olduğu yaşamdan başka bir yaşam yaşamadığını aklından çıkarma; bu nedenle en uzun yaşamın da, en kısa yaşamın da sonu aynı yere varır. Çünkü şimdiki zaman herkes için aynıdır, bu nedenle geçmekte olan da aynıdır; bunun için de yitirilen, bir andan başka bir şey değildir. Aslında hiç kimse ne geçmişi ne de geleceği yitirir, çünkü sahip olmadığı şeyi kim alabilir ondan?

Öyleyse şu iki şeyi unutma: birincisi, ezelden beri her şey aynıdır ve hep aynı döngü yinelenir, bunun için yüz ya da iki yüz yıl ya da sonsuz bir zaman için aynı görünümü görmek hiç fark etmez; ikincisi, insan yaşlı da ölse genç de ölse ölünce aynı şeyi yitirir; şimdiki zaman insanın yoksun kalabileceği biricik şeydir, çünkü sahip olduğu biricik şeydir, hiç kimse sahip olmadığı bir şeyi yitiremez. [8]

15 "Her şey, olduğunu sandığın şeydir." Kinik Monimus'a[9] yanıt olarak söylenen bu sözlerin anlamı açıktır, onların derinde yatan anlamını, gerçeğe uyduğu ölçüde kavrayan biri için taşıdığı değer de açıktır.

16 İnsanın ruhu, en çok, kendi elinde olduğu ölçüde evrende bir apse ve bir çeşit ura dönüştüğü zaman kendini alçaltır[10]. Başına gelen herhangi bir şeye öfkelenmek evrenin doğasına aykırıdır; çünkü o tek tek bütün varlıkların özel doğalarını içinde barındırır. İkinci olarak, bir insandan yüz çevirdiğinde ya da aşırı derecede öfkelenenlerin yaptıkları gibi zarar vermek

için ona doğru yaklaştığı zaman da kendini alçaltır; üçüncü olarak, hazza ya da acıya yenik düştüğü zaman kendini alçaltır. Dördüncü olarak, ikiyüzlü davranıp gerçeğe uymayan ve gerçeğe aykırı şeyler söylediği ya da yaptığı zaman. Beşinci olarak, davranışını ya da dürtüsünü belli bir amaca yöneltmediği, rastgele, düşüncesizce davrandığı zaman; oysa en küçük bir edimimizi bile yöneldiği amacın bilincinde olarak yapmalıyız; ussal varlıkların amacı, kentlerin ve kurumların en saygınının usuna ve yasasına uymaktır.

17 İnsan ömrü bir an sürer, özümüz artsız aralıksız bir akış[11], algımız belirsiz, tüm bedenimiz bozulmaya yazgılı, ruhumuz bir kargaşa, yazgımız öngörülmez, ünümüz güvenilmezdir. Tek sözcükle, bedenimize ait olan her şey akan bir ırmaktır, ruhumuza ait olan her şey de salt düş ve yanılsamadır; yaşamımız yabancı bir ülkede savaş zamanı ve yolculuktur, ölümden sonraki ünümüz ise unutuluştur. Bize koruyacak ne kalıyor geriye? Tek, biricik şey, felsefe. Bu da; içimizdeki koruyucu ruhu el değmemiş ve arı olarak koruyabilmekte yatar, her zaman hazlara ve acılara egemen, rastgele ya da yapmacık amaçlar ya da ikiyüzlülükle davranmayan, başkalarının belli bir şeyi yapmalarından ya da yapmamalarından bağımsız; bundan başka kendisine ait olan her şeyi, ona ayrılan her şeyi, kendisiyle aynı kaynaktan gelen bir şey gibi alır; her şeyden önce de ölümü dinginçe bekler, çünkü, onun her canlının oluştuğu ögelerin serbest bırakılmasından başka bir şey olmadığına inanır. Eğer bu ögeler için durmadan birbirlerine dönüşmekte korkulacak bir şey yoksa, onların tümünün değişmesinden ve dağılmasından biz niçin korkalım? Çünkü bu doğaya uygundur, doğaya uygun olarak meydana gelen hiçbir şey kötü olamaz.

Notlar

1 II. kitabın başında Quadi'lerin (Tuna'nın öte yakasında bir Germen kabilesi) ve Granua'nın (bugün Gran, Tuna'nın solunda, Budapeşte yakınlarında bir kolu), III. kitabın başında ise Carnuntum'un anılması, bu iki kitabın Marcus Aurelius'un Almanya seferleri (MS 171-175) sırasında yazıldıklarını göstermektedir. Marcus Aurelius, özellikle 174'te Quadi'lere karşı şiddetli bir saldırıda bulunmuştur.

2 Olasılıkla Poseidonius'un Platonculaşmış Stoacılığının etkisiyle açıklanabilen bu üç parçalılık, Marcus Aurelius'un düşüncesinde en özgün ögelerden birini oluşturmaktadır. "Yönetici ilke", ussal istem, yani ruhun merkezî bölümüdür; burada, yönetici ilkenin belirleyici özelliği olan iki yeti bulunmaktadır: bilinç ve devinim. *Düşünceler*'de, kimi zaman zihin, kimi zaman insanın tanrısal yanı ile özdeşleşmektedir. Bu bölümleme; Marcus Aurelius'un yönetici ilkemizin, ussallığımızın ve erdemimizin barındığı yer olarak oynadığı rolü vurgulamasından ve onun bilgece 'kozmik' bir görüngeye (bedenimizden ve yaşam gücünden ayrılma) erişme isteğinden kaynaklanmış olabilir. Belki de Marcus Aurelius, Stoacı psikolojiyi, belirgin bir biçimde yeni bir psikolojik model ortaya koymak yerine, kendi bakış açısından betimlemiştir.

3 *Gerçek bir Roma'lıya ve gerçek bir insana yaraşır biçimde...*: Marcus Aurelius'un, en iyi Roma standartlarına ve evrensel (insansal, kozmik, ussal) ilkelere bağlılığı birleştirme çabası Stoacılıkta da ideal olarak ortaya konmuştur.

4 Aristoteles'in öğrencisi ve izleyicisi, *Karakterler* kitabının yazarı (MÖ 370-yakl. 288/5). Theophastros, MS 322'de, Aristoteles'in ardılı olarak Lyceum'un (ya da Peripatos) başkanı oldu. Ona atfedilen öğretinin kanıtlarına başka yerlerde rastlanmamıştır. Marcus Aurelius'un düşüncesi, burada, bütün suçların eşit ağırlıkta olduklarını öne süren ortodoks Stoacılığa karşıttır. İştahla öfke arasındaki zıtlık, Aristotelesçi ahlâksal psikolojide önem taşır. Tersine, Stoacı ahlâk, bütün yanlışları aynı düzlemde ele alır, bunların 'çılgınlık', yani usu tam anlamıyla uygulayamamak olduğunu öne sürer.

5 *Eğer tanrılar yoksa:* bu sözler, burada yalnızca karşı çıkılması gereken bir varsayım olarak öne sürülüyor.

6 MÖ 5. yüzyılda yaşamış ünlü Yunan lirik ozanı Pindaros'tan alıntı; Platon tarafından, *Theatetus*'ta alıntılanmıştır.

7 *"İçindeki koruyucu ruha...":* Marcus Aurelius'un bazen insan zihni, bazen tanrısal zihnin bir parçasıyla özdeşleştirdiği, insana verilmiş, yönetici ve koruyucu olan, insanın içindeki tanrısal öge. Bu yalnızca insan zihnini ya da yönetici ilkeyi değil, aynı zamanda ussallığı ve insanoğlunun en iyi durumda gerçekleştirme yetisine sahip olduğu erdemi belirtir. Yunanca *daimôn* terimi, insanla tanrıyı birleştiren şey anlamına gelir. Bu 'tanrısal' öge, tanrılara olduğunca insanlara karşı da doğru (erdemli, ussal) davranışı ifade eder.

8 Bu bölüm, Grek-Roma 'avuntu' tarzını anımsatıyor (ölüm karşısında üzüntüden kurtulmaya çalışmak); felsefî ahlâkın başlıca amacı, geleneksel avuntunun yerine felsefî avuntuyu koymaktır. Stoacılar da, Epikurosçular gibi, uzun yaşamın başlı başına iyi bir şey olmadığını öne sürüyorlardı. Önemli olan, yaşamın

niteliğiydi; bu, örneğin Stoacılar için, erdemli ve usa uygun yaşamak ve erdemli kişilerin 'kozmik' perspektifine erişmekti. Stoacılar, aynı zamanda, dünyasal-tarihsel olayların zaman içinde dönümsel olarak yinelendiğine inanıyorlardı. Marcus Aurelius da, sık sık ölüm ve yokoluş teması üstünde durmuştur. Marcus Aurelius'a göre; en önemli şey, bize dışsal olarak ne olduğu değil, doğru yargılara, başka bir deyişle, ussal ya da 'doğal' olana uygun yargılar oluşturmaktır.

9 Monimus: Diogenes'in öğrencisi, Siracusa'lı kinik filozof.

10 *apse...*: Marcus Aurelius burada belli başlı iki Stoacı fikri birleştiriyor: hepimiz evrenin 'bütün'ünün parçalarıyız ve evrensel 'kentin ve yasanın', yani kozmosun yurttaşlarıyız.

11 Marcus Aurelius burada, ölümün ve yokoluşun 'ilgilenilmemesi gereken sorunlar' olduklarını; önemli olanın 'içimizdeki koruyucu ruhu" korumak olduğunu öne süren temel Stoacı görüşü güçlendirmek için, Herakleitos'un imgeleriyle (örn. *akış, akan bir armak, durmadan değişen*), kinik imgeleri (örn. *düş ve aldanış, ünün güvenilmezliği*) birleştiriyor.

III. Kitap

Carnuntum'da[1] *yazıldı.*

1 Yaşamımızın gün gün biraz daha tükendiğini, gittikçe azaldığını düşünmemeliyiz yalnızca; insanın çok uzun yaşadığını varsaysak bile, zihninin değişmeden kalacağının ve ne olursa olsun gerek olayları eskisi gibi anlamak gerekse tanrısal ve insansal bilgi uğruna çaba harcayan kuramsal düşünce için hâlâ yeterli olacağının hiçbir biçimde açık olmadığını da hesaba katmalıyız. Çünkü bu doğruysa, insanın zihni zamanla yetersizleşse de, soluğu, sindirim sistemi, düşlemi, içgüdüleri ve bu tür başka işlevleri azalmaz, ama kendisinden gerektiği gibi yararlanma, görevlerini titizlikle yerine getirme, duyularına sunulan şeyleri tam olarak çözümleme, kendisi için yaşamdan ayrılma zamanının gelip gelmediği[2] üstüne açık bir yargıya varma yetisi; kusursuz bir uslamlama gerektiren bu tür bütün öteki etkinlikler gibi, çok daha önce tükenir. Öyleyse acele etmeliyiz, yalnızca ölüm bize her gün biraz daha yaklaştığı için değil, şeyleri anlama ve onları usumuzla değerlendirme yetimiz son gelmeden önce tükendiği için.

2 Doğada varolan öteki olgulara bağlı, açıklanamaz bir büyüsü ve çekiciliği olan olguların da ayrımına varmak gerekir. Örneğin, ekmek pişerken yer yer çatlama eğilimindedir, ama bir bakıma fırıncılık sanatına karşın oluşan bu çatlaklar nedense hoşumuza gider, tuhaf bir biçimde iştahımızı kabartır. İncirler de olgunlaşınca böyle yarılırlar. Tam anlamıyla olgunlaşmış zeytinlere, yaklaşan çürüme olgusu özel bir güzellik verir. Top-

rağa eğilen başaklar, aslanın çatık kaşları, yabandomuzunun ağzından çıkan köpükler, daha başka birçok şey tek başlarına alındıklarında güzel görünmekten çok uzaktırlar, ama gene de doğal bir sürecin parçası[3] olduklarından onu daha güzel, daha çekici kılmaya katkıda bulunurlar. Öyle ki, duyarlı, evrendeki olguları derinden kavrayacak zekâsı olan bir insan, ikincil sonuçlar olarak ortaya çıkan şeyler arasında bile, kendine özgü bir çekiciliği olmayan neredeyse hiçbir şey bulamaz. Böyle bir insan, yabanıl hayvanların görkemli bir biçimde açılmış ağızlarına bakmaktan, ressamlarla yontucuların bunlara ilişkin betimlemelerinden duyduğundan daha az hoşnutluk duymaz; dikkatli gözleriyle yaşlı bir erkekte ya da yaşlı bir kadında kendine özgü güzelliği algılayacaktır, çocukların sevimliliğini algıladığı gibi. Kendilerini herkese değil, yalnızca doğayı gerçekten sevenlere gösteren buna benzer daha birçok şeyin ayrımına varacaktır.

3 Hippokrates[4] birçok hastalığı iyileştirdikten sonra, kendisi de hastalanıp öldü. Kalde'li[5] yıldızbilimciler birçok kişinin ölümüyle ilgili kehanette bulundular, sonra onlar da yazgıdan kaçamadılar. Büyük İskender, Pompeius ve Gaius Caesar[6] birçok kenti yerle bir ettiler, onbinlerce atlı ve yayayı savaş alanında kılıçtan geçirdiler, ama gün geldi, onlar da bırakıp gittiler yaşamı. Herakleitos[7], dünyanın nasıl ateş tarafından yokedileceği üstüne öylesine uzun uzun tartıştıktan sonra, vücudu su topladı, bedenine inek pisliği sıvanmış olarak öldü. Demokritos'u[8] pireler öldürdü, Sokrates'i ise bambaşka bir pire türü[9]. Bütün bunların anlamı nedir? Gemiye bindin, yolculuğu tamamladın, limana vardın: kıyıya çık. Başka bir yaşama doğru gidiyorsan, öte dünyada bile tanrılar eksik değil; öte yandan artık hiçbir şey duymayacağına göre acıları ve hazları duymayacaksın ve ondan üstün olduğu ölçüde ona hizmet edenden çok daha aşağı olan bedenin kabuğuna hizmet etmeyeceksin: çünkü biri zihin ve koruyucu ruhtur, ötekiyse toprak ve çürümüşlük.

4 Başkalarıyla ilgili şeyleri düşünerek –eğer bunu kamu yararına yapmıyorsan– yaşamının geri kalanını ziyan etme. Çünkü, filâncanın ne yaptığını ve hangi nedenle yaptığını, ne söyle-

diğini ve aklında ne olduğunu, ne tasarladığını, seni yönetici ilkene gerekli dikkati göstermekten ayıracak bu tür başka şeyleri kurarak kendini başka etkinliklerden yoksun bırakırsın.

Öyleyse, rastgele ve boş şeylerin, özellikle de merak ve kötülüğün düşüncelerinin arasına girmesine izin vermemelisin; sana ansızın "Şu anda ne düşünüyorsun?" diye soracak olurlarsa, hiç duraksamadan, açıkça "Şunu, şunu" diye yanıtlayabileceğin şeyleri düşünmelisin yalnızca. Öyle ki, içindeki her şeyin, yalın ve düzenli, haz ya da zevk, rekabet, kıskançlık, kuşku ve insanın onları düşündüğünü itiraf etmesinin yüzünü kızartacağı bütün öteki şeyleri aklından geçirmeyi küçümseyen toplumsal bir varlığa yaraşır olduğu yanıtından açıkça anlaşılsın.

Kuşkusuz, en iyiler arasındaki yerini alma ânını ertelemeyen böyle bir insan, bir papaz, tanrıların bir hizmetkârı gibidir; çünkü içindeki o güçten yararlanır; o güç, onu; zevklerin bulaşmasından, acılardan etkilenmekten, haksızlığın ona erişmesinden korur; herhangi bir kötülüğe karşı duyarsız kalmasını, tüm yarışmaların en büyüğünde –hiçbir tutkunun onu yenmesine izin vermeme yarışmasında– bir güreşçi olmasını, adalete derinden bağlı, yazgının onun için sakladığını bütün yüreğiyle kabule hazır olmasını, çok seyrek olarak, çok gerekli ve hemcinslerinin yararına olmadıkça, başkalarının ne söylediklerini, ne yaptıklarını ya da ne düşündüklerini kendi kendine sormayan biri olmasını sağlar. Çünkü kendini yalnızca kendi görevini gerçekleştirmeye adar, evrensel yazgının ona ayırdığından başka bir şey düşünmez; eylemlerinin kusursuz olmasına çalışır, çünkü yazgıdan gelen her şeyin iyi olduğuna inanmıştır; her insana ayrılan yazgı, ömrü boyunca ona eşlik eder ve onun iyiliği içindir.

Bundan başka, bütün ussal varlıkların birbirlerine akrabalık bağıyla bağlı olduklarını ve bütün insanlara önem vermek insanın doğasında olsa da, bütün insanların düşüncelerini değil, yalnızca doğaya uygun bir yaşam sürenlerin düşüncelerini göz önünde bulundurması gerektiğini anımsar.

Başka bir biçimde yaşayanlara gelince, onların evde olduğunca dışarıda, gece olduğunca gündüz nasıl insanlar olduklarını ve görüştükleri kimselerin ne tür insanlar olduklarını sü-

rekli olarak göz önünde bulundurur. Buna göre, kendilerinden bile hoşnut olmayan insanlardan gelebilecek övgüleri hiç hesaba katmaz.

5 Hiçbir zaman istemine karşı, bencilce, düşüncesizce ya da gönülsüzce davranma; birbirine karşıt nedenler sürüklemesin seni; düşünceni allayıp pullayarak güzelleştirmeye çalışma. Fazla konuşmaktan, gereğinden fazla işe kalkışmaktan kaçın. İçindeki tanrı; olgun, saygın, gerçek bir insana, bir yurttaşa, bir Roma'lıya ve bir magistratus'a[10] yol göstersin, onu yaşamdan geri çağıracak işareti bekleyen biri gibi, yemine ya da başka bir insanın tanıklığına gereksinim duymaksızın yaşamdan ayrılmaya hazır biri olarak yerinde sağlam duran bir insana yol göstersin. İçin huzur dolu olsun, başkalarının sağlayabileceği yardıma ya da dinginliğe gereksinimin olmasın. Kısaca dimdik durmalısın, başkaları ayakta tutmamalı seni.

6 İnsan yaşamında adaletten, gerçekten, ılımlılıktan ve yüreklilikten –kısaca, davranışlarının usa uygun olmasını sağladığı için kendi kendinden ve seçim şansı olmaksızın sana verdiğinden ötürü yazgıdan memnun bir zihinden–, diyeceğim, bundan daha iyi bir şey bulabilirsen, bütün yüreğinle ona yönel ve bulduğun bu en yüce iyilikten yararlan. Eğer hiçbir şey sana, dürtülerine egemen olan, içindeki koruyucu ruhtan daha değerli görünmüyorsa ve içgüdülerine egemen olmayı, düşüncelerini inceden inceye gözden geçirmeyi, Sokrates'in[11] dediği gibi, kendini duyuların ayartıcılığından kurtarmayı ve tanrıların yetkesine boyun eğmeyi ve başkalarına özen göstermeyi başarmışsan; bununla karşılaştırıldığında başka her şeyi önemsiz ve değersiz buluyorsan, içinde başka hiçbir şeye yer verme; çünkü bir kez yolundan ayrılıp başka bir şeye yönelecek olursan, sana özgü ve gerçekten senin olan biricik şeye, artık dikkatin başka yöne çekilmeksizin en yüce saygıyı gösteremezsin. Çünkü insanın ussal ve toplumsal iyinin karşısına, örneğin, kalabalıktan gelen övgüler, mevki, varsıllık ya da tensel hazlar gibi, farklı bir doğası olan şeyler koyması doğru değildir. Bütün bunlar, bir an için doğamıza uygun gibi görünseler de, sonra ansızın bizi denetim altına alır, sürükleyip götürürler. Öyleyse, derim ki, en iyi olanı yalın bir biçimde ve tam anlamıyla özgür-

ce seç ve ona bağlan. "Ama iyi olan, yararlı olandır". Eğer ussal bir yaratık olarak sana yararlı ise, seçimine sıkı sıkı tutun; ama sana yalnızca bir canlı varlık olarak yararlı ise, onu sına ve yargını büyüklük taslamadan sürdür; dikkat edeceğin tek şey, seçimini sağlam bir dayanağa göre yapmaktır.

7 Günün birinde seni verdiğin sözü tutmamaya, onurunu kırmaya, bir başkasından nefret etmeye ya da kuşku duymaya ya da onu lânetlemeye, gerçek duygularını gizlemeye yahut duvarların ve perdelerin arkasında kalması gereken şeyleri arzulamaya zorlayabilecek hiçbir şeyi hiçbir zaman kendine yararlı sayma. Kendi zihnine saygı duymayı seçen ve kendini onun mükemmelliğine bağlanmaya adayan insan sahnedeymiş gibi davranmaz, yakınmaz, ne yalnızlık ne de kalabalıklara gereksinim duyar, her şeyden önce de –en önemlisi bu– hiçbir şey aramaksızın, ama hiçbir şeyden de kaçmaksızın yaşayacaktır, canının teninde uzun bir zaman mı yoksa kısa bir zaman mı kalacağı hiç ilgilendirmez onu; hemen şu anda yeryüzünden ayrılması gerekse bile ağırbaşlılık ve düzen içinde yerine getirilmesi gereken herhangi başka bir işe hazır olduğu gibi buna da hazırdır, yaşamı boyunca zihnini; ussal ve toplumsal bir varlık oluşuna aykırı hiçbir şeye yöneltmemeye dikkat eder.

8 Tam anlamıyla dürüst ve arınmış bir insanın zihninde, hiçbir zaman iltihaplanmış bir doku, bir bozulma, görünüşte sağlıklı, ama içi çürümüş bir şey bulamazsınız. Ölümcül saat gelip çattığında, rolünü tamamlamadan sahneden ayrılan bir oyuncu için denebileceği gibi, yaşamı tamamlanmamış olmayacaktır. İçinde bayağı, yapmacık hiçbir şey bulunmayacaktır. Ne dışsal şeylere aşırı bağlılık, ne onlardan kopukluk, ne de hesabı verilemeyecek ya da gizlenmesi gereken bir şey.

9 Yargı yeteneğine güven. Çünkü yönetici ilkende doğaya ya da ussal bir varlığın yapısına aykırı bir yargının belirmemesi tümüyle buna bağlıdır. Yargıların sağlamlığını, insanlar arasında arkadaşlığı ve tanrılarla uyum içinde olmayı sağlayan yeti budur.

10 Öyleyse, bundan başka her şeyi bir yana at ve yalnızca bu birkaç şeyi zihninde tut. Ayrıca, her birimizin yalnızca şimdiki zamanda, bu kısacık anda yaşadığını unutma; geri kalan

günlerimiz ya çoktan geçip gitmiştir ya da bilinmeyen gelecektedir. Dolayısıyla her birimizin yaşamı kısadır, bu yaşamın üstünde yaşandığı yeryüzü köşesi de küçüktür; en uzun süren ünler bile kısadır; çoktan ölmüş birini tanımak bir yana, kendilerini bile tanımayan, kısa bir süre sonra ölmeye yazgılı bir zavallı ölümlüler kuşağından ötekine geçer onlar da.

11 Buraya kadar ortaya koyduğumuz ilkelere biri daha eklenmelidir: sana imgesini sunan nesneyi ne olursa olsun her zaman tanımla ya da betimle, öyle ki özüne indirgendiğinde, bir bütün olarak ve onu oluşturan parçalarıyla nasıl bir şey olduğunu açık seçik görebilesin. Kendi kendine onun özel adını, onu oluşturan ve sonunda indirgeneceği ögelerin adlarını da söyle. Çünkü hiçbir şey; yaşamda karşılaşılan her şeyi yöntemli bir biçimde[12] ve gerçeğe uygun olarak incelemek ve onun nasıl bir evrende ne işe yaradığını ve bütünle bağıntısı bakımından taşıdığı değeri, yanında tüm öteki kentlerin yalnızca bir barınak olarak kaldıkları, kentlerin en önde geleninin bir yurttaşı olarak insan bakımından taşıdığı değeri kavrayacak biçimde inceleyebilecek durumda olmak kadar zihni yüceltmez. Şu anda zihnimde bir iz bırakan nesne[13] aslında nedir? Neden oluşur? Varlığını ne kadar zaman sürdürmeye yazgılıdır? Onunla yüz yüze gelmek için hangi erdeme (örneğin, yumuşaklık, yüreklilik, içtenlik, sadakat, yalınlık, kendi kendine yeterlik ve ötekiler) gerek vardır?

Böylece, her nesne için şöyle demeli: bu, Tanrı'dan geliyor; bu, olguların birbirine zincirlenmesinden ve birbirine bağlanmasından ya da bunun gibi bir çakışma ya da rastlantıdan; bu, benim soyumdan, bir akrabadan, bir arkadaştan, doğaya uygun olanın ne olduğu hakkında hiçbir bilgisi olmayan birinden geliyor. Ama ben biliyorum; bu nedenle de ona sevecenlikle, âdilce davranıyorum, soydaşlığın doğal yasasının gerektirdiği gibi, ama aynı zamanda, kendi başlarına ne iyi ne de kötü olan şeyler[14] sözkonusu olduğunda ona hakettiği değeri vermeye özen gösteriyorum.

12 Sana verilen ödevi mantığa uyarak, görev duygusuyla, enerjiyle ve yumuşaklıkla yapar, ikincil sorunların dikkatini dağıtmasına izin vermez, içindeki tanrısallığın arılığını, her an

onu teslim edebilecekmişsin gibi korursan, eğer buna uygun davranırsan, kendin için hiçbir şey istemeksizin ve hiçbir şeyden kaçmaksızın, her zaman doğayla uyum içinde, her söylediğinde yüreklice içten olursan, mutlu yaşarsın. Ve hiç kimse seni engelleyemez.

13 Hekimlerin âletlerini ve bıçaklarını ivedi durumlar için her zaman yanlarında taşımaları gibi, sen de tanrısal ve insansal şeyleri anlayabilmek ve en küçük eylemleri bile, bu ikisini birleştiren bağı anımsayacak biçimde yerine getirebilmek için, gerekli ilkelere her zaman sahip olmalısın; çünkü insanla ilgili hiçbir şeyde, onu tanrısal olana, tanrısal olanı da insansal olana bağlamadıkça başarılı olamazsın.[15]

14 Artık daha fazla oyalanma: not defterlerini ya da yaşlılığın için bir yana ayırdığın, eski Roma'lılarla Yunan'lıların yaptıkları hakkında yazılanları ya da onların yazdıklarından alınan parçaları belki de okuyamayacaksın. Öyleyse elini çabuk tut, hedefine doğru ilerle, boş umutları bir yana bırak ve kendine biraz olsun önem veriyorsan, daha vakit varken kendi kendinin yardımına koş.

15 Çalmak, ekmek, satın almak, dinlenmek, ne yapılması gerektiğini görmek sözcüklerinin anlamını herkes bilmez. Bunlar gözle görülmez, çok daha başka bir görüşle görülür.[16]

16 Beden, ruh, zihin[17]: izlenimler bedene, dürtüler ruha, yargılar zihne aittir. İmgeler aracılığıyla izlenimler almak, hayvanlarla ortak yanımızdır; dürtüler tarafından kuklalar gibi[18] oradan oraya oynatılmak; yabanıl hayvanlarla, doğaya karşı günah işleyen insanların, bir Phalaris'in ya da bir Neron'un bir özelliğidir.[19] Görev gibi görünen şeylerde zihni yol gösterici olarak kullanmak; tanrılara inanmayan, ülkelerine ihanet eden, kapalı kapılar ardında her türlü iğrençliği yapanlarla da paylaştığımız bir özelliktir. Bütün bunları yukarıda andığım varlıklarla paylaşsan da, iyi insanın özel bir niteliği kalır geriye: başına gelen, yazgısının dokuduğu her şeyi sevmek, kabul etmek; göğsünde barınan tanrısallığı kirletmemek, bir yığın imgeyle onu tedirgin etmemek, onu her zaman dinginlik içinde tutmak, düzenli bir biçimde Tanrı'yı izlemek, gerçeğe aykırı söz söylememek, adalete ters düşen bir davranışta bulunmamak. Böyle

bir insan, bütün öteki insanlar onun yalınlık, alçakgönüllülük ve mutluluk içinde yaşadığına inanmak istemezlerse, onlara kızmaz, onu yaşamın sonuna, arı, erinç içinde, özgür, yazgısına kendiliğinden boyun eğerek varması gereken sona götüren yoldan sapmaz.

Notlar

1 Viyana yakınlarında, Yukarı Pannonia'da bir kent. MS 173-177 yılları arasında Marcus Aurelius'un genel karargâhı olmuştu. II. kitapta olduğu gibi, bu kitabın başındaki *Carnuntum'da yazıldı* tümcesi, kitabın sefer sırasında yazıldığını gösteriyor. Carnuntum, Almanya ile Roma eyaleti Pannonia arasındaki sınırın tam güneyinde, Viyana yakınlarında bulunuyordu.

2 *yaşamdan ayrılmanın zamanının gelip gelmediği...*: Stoacılar, uzun yaşamın ille de iyi bir şey olmadığını öne sürmelerinin yanı sıra, intiharın, dostlar ya da ülke ya da sakat kalmaktan yahut onulmaz bir hastalıktan kurtulmak için başvurulduğunda, 'haklı gerekçeye' dayandığını düşünüyorlardı.

3 *doğal bir sürecin parçası*: Stoacılar, kozmosun, bizim tanımayı öğrenebileceğimiz bazı gerekli ussal ve tanrısal yan ürünlerinin olduğuna inanıyorlardı.

4 Kos'lu hekim (doğ. MÖ yakl. 460), Antikçağ'ın en ünlü tıp okullarından birinin kurucusu.

5 *Kalde'liler*: *Magi*: Persler rahiplerini böyle adlandırmışlardı. Daha sonraki dönemlerde, yıldızbilim ve gizlicilikle uğraşan Kalde'li rahiplerle özdeşleştirildiler ve *mago* ve *magia* terimleri bugünkü anlamlarını kazandılar. Etkinliklerini Roma'da da sürdürüyorlardı. Terimin etimolojik anlamı tartışmalıdır; Farsça *maga* ('bağış') sözcüğünden, ya da Sanskritçe büyük anlamına gelen *mago* sözcüğünden kaynaklanmış olabilir.

6 Büyük İskender (MÖ 356-323); Pompeius Magnus (MÖ 106-48); Gaius Iulius Caesar (MÖ yakl.100-44): ünlü Yunan ve Roma'lı generaller.

7 Herakleitos: Efes'li filozof, (MÖ 6-5. yüzyıl). Marcus Aurelius'un, Herakleitos'un adını Demokritos ve Sokrates'le birlikte anmasının nedeni, yalnızca bu üç filozofun ünlü olmalarından değil, değişik nedenlerden ötürü, Stoacılar tarafından Zenon'un öğretisinin öncüleri sayılmış olmalarıdır. Stoacılık, usun egemenliğince düzenlenmiş sürekli bir gelecek fikrini özellikle Herakleitos'a borçludur.

8 Abdera'lı Demokritos (doğ. MÖ yakl. 460), atomculuğun kurucusu. Diogenes Laertios'a göre, çok ileri bir yaşta tanınmadan ölmüştür. Marcus Aurelius, Demokritos'u, pireler tarafından ısırılarak öldürüldüğü sanılan başka bir Sokrates-öncesi filozof olan Pherecides'le karıştırıyor. Herakleitos'la Demokritos'a yorulan ölüm nedenlerinde, iki filozofun ortaya koydukları öğretilerle benzerlik görülmüştür: sürekli akışın filozofu olan Herakleitos su toplanmasından ölmüş; atom kuramını ortaya atan filozof Demokritos ise mikroskopik böcekler yüzünden ölmüştür.

9 *bambaşka bir pire türü*: MÖ 399'da, düşmanlarının yanlış suçlamalarıyla, Sokrates'i ölüme mahkûm eden mahkemenin metaforudur.

10 *Magistratus*: Roma'nın çeşitli dönemlerinde üst düzey memur. Özellikle krallık, cumhuriyet ve *principatus* dönemlerinde, devlet yönetiminin üç büyük organından biri (Öteki ikisi, *Senatus; Populus*) (Ç.N.)

11 Marcus Aurelius, Platon'un "Timaios" adlı diyalog kahramanına göndermede bulunuyor, burada aktarılan düşünceler kişisel olarak Sokrates tarafından dile getirilmiş olmasa da. Marcus Aurelius, duyular gibi, 'dürtü'leri de, usun 'yar-

gılarının' *(içindeki koruyucu ruh)* karşısına koyuyor. Marcus Aurelius'un dili, Platon'un "Phaidon"undaki zihin-beden çelişkisini anımsatıyor. Ancak, Marcus Aurelius, başka bir yerde, insan 'dürtü'sünün, inanca ya da yargıya bağlı olduğu yolundaki ortodoks Stoacı görüşü dile getirmektedir. Burada da, aynı şey anıştırılıyor: us, (senin) *dürtülerine egemen olmuştur*. Böylece, Marcus Aurelius, temel bir Stoacı fikri vurgulamak için Platonik dili kullanıyormuş gibi görünüyor. Bu fikir; erdemin (ve ussallığın) biricik iyi olduğu, bunun bilincine varmanın, yönetici ilkenin (*koruyucu ruh*), dürtülerini belirlemesini sağladığı fikridir.

12 ve 13 *Yöntemli bir biçimde ve gerçeğe uygun olarak incelemek... şu anda zihnimde bir iz bırakan nesne* vd: Marcus Aurelius'un karakteristik düşünce biçimini belirten bu anlatım, Epiktetos'un 'izlenimleri inceleme' temasını da anımsatıyor. Burada odak noktası Epiktetos'un üç aşamalı programının üçüncü aşamasıyla benzerlik üstündedir: amaç, insanların evrenin yurttaşları gibi, olaylarınsa yazgının iç içe geçmiş ipliklerinin sonucu gibi göründükleri bilgece kozmik görüngeye erişmektir. Ancak Marcus Aurelius, aynı zamanda, bu görüngeyi amaçlamanın (*yumuşaklık, yüreklilik* vb) erdemlerin temel öneminin bilincine varmamıza ve başka insanlara doğru davranmamıza (*kardeşliğin doğal yasasının buyurduğu gibi*) yardım ettiğini vurgulamaktadır.

14 "Ne iyi ne de kötü olan şeyler"; ne erdem ne de kötülük taşıyan, insanın amacı bakımından "ilgisiz" şeylerdir. Her şeye karşın, onları, "çekinceli" de olsa "yeğlenebilir" kılan bir değer taşıyabilen dışsal ve maddesel iyi şeyler sözkonusu olabilir; ancak biricik gerçek iyi olan erdemle bağdaşması koşuluyla.

15 Marcus Aurelius, burada eski felsefelerin pratik ahlâka ilişkin iki standart fikrini birleştiriyor: 1) ilâç ve sağaltma bakımından felsefe, 2) pratik reçeteleri kuramlara dayandırmanın önemi. Bunlar, Marcus Aurelius'un belirgin özelliği olan, kozmik, 'tanrısal' görüngeye başvurmasıyla bağıntılandırılmıştır.

16 Herakleitos'un hitabet biçeminde yergici bir yorum; ayrıca bkz. IV 29; Herakleitos'tan alıntılar için IV 46.

17 Üçlü bölünme hakkında karşılaştırma için yukarıda II Not 2. Burada üçlü bölünme (beden, ruh, zihin), işlevlerin üçlü bölünmesiyle birleştirilmiş (izlenimler, dürtüler, yargılar).

18 İnsanların, birbiriyle yarışan dürtülerin ipleriyle devindirilen 'kuklalar' oldukları fikri (ayrıca bkz. VI 16, 28; VII 3, 29; XII 19).

19 Geleneksel zorba örnekleri: zalimliğiyle ünlü Phalaris MÖ 6. yüzyıl ortasına doğru Agrigentum'un hükümdarı oldu; imparator Neron, MS 54-68 yılları arasında hüküm sürdü.

IV. Kitap

1 İçimizdeki yönetici ilke[1] doğa ile uyum içinde olduğu zaman, olaylarla öyle bir biçimde yüz yüze gelir ki, olanaklı olan ve verilenle her zaman kolayca uyum sağlar. Tercihini hiçbir belirlenmiş malzeme doğrultusunda yapmaz; birincil amaçlarına erişmek için[2] yola çıkar, ama sakınımlı olarak. Başka bir şeyle karşılaşırsa onu kendisi için malzemeye dönüştürür, tıpkı ateşin, içine düşen şeylere egemen olması gibi. Bunlar küçük bir alevi söndürür, ama alev alev yanan bir ateş, içine atılan her şeyi bir anda özümler, yutar, alevlerin gittikçe yükselmesi için bu malzemeden yararlanır.

2 Hiçbir eyleme rastgele ya da sanatın yetkinliği ilkesine tam olarak uymayacak bir biçimde girişme.

3 Bazıları kırsal bölgelerde, deniz kıyısında ya da dağlarda kendi içlerine çekilebilecekleri bir yer[3] ararlar; sen de böyle şeyleri bütün yüreğinle özlemeyi bir alışkanlık haline getirdin. Ama bu aptalca bir şey, çünkü istediğin anda kendi içine çekilebilirsin; çünkü insanın çekilebileceği hiçbir yer kendi içinden daha dingin, daha erinçli olamaz; her şeyden önce de, içinde yalnızca düşünmenin bile kusursuz bir erinç veren ilkeleri varsa. Erinç derken, içsel düzenden başka bir şeyi kastetmiyorum. Öyleyse, sürekli olarak kendini bu sığınacak yere uyarla, orada kendini yenile. Düşüneceklerin kısa ve temel olacak, ama bunlar içinde belirir belirmez her türlü acıyı silecek, seni dönmen gereken yaşama hoşnutsuzluk duymaksızın geri göndereceklerdir.

Sende hoşnutsuzluk uyandıran şey nedir? İnsanların kötülüğü mü? Şunları anımsa: ussal varlıklar birbirleri için doğmuşlardır; hoşgörü adaletin bir parçasıdır; insanlar istemeden kötülük yaparlar[4]; birbirleriyle savaşırlar, birbirlerinden kuşkulanır, nefret ederler, birbirlerini yaralarlar, en sonunda da ölür, toprağa dönüşürler. Bir düşün bunu ve artık yakınma!

Evrensel düzenin sana ayırdığı yazgıdan da mı hoşnut değilsin yoksa? Öyleyse, sürekli olarak kendi içine çekil: 'ya tanrısal öngörü, ya atomlar'[5]; evrenin bir kent sayılması gerektiğini gösteren bütün kanıtları anımsa. Yoksa bedeninle ilgili düşkünlükler mi tedirgin ediyor seni hâlâ? Düşün ki, zihin, bir kez kendine çekilip kendi gücünün ayrımına varınca, yaşam soluğunun devinimleriyle –ister basit ister sert olsun– hiçbir ortak yanı kalmaz; son olarak, acı ve haz üstüne işittiğin ve onayladığın her şey üstünde düşün.

Yoksa seni yolundan alıkoyan basit bir ün isteği mi? Öyleyse unutkanlığın her şeyi nasıl bir hızla yuttuğunu; önünde ve ardında uzanan zamanın sonsuz uçurumunu; ünün boşluğunu, seni alkışlamayı gösteriş haline getirenlerin dönekliğini ve ahmaklığını; ününün kapatıldığı dar alanı düşün. Çünkü yeryüzünün tümü bir noktadan başka bir şey değildir, senin oturduğun yer ise bu noktanın küçücük bir parçasıdır ancak; burada sana övgüler düzecek kaç kişi çıkar ve bunlar ne tür insanlardır?

Bunun için, senin kendinin olan bu küçük toprak parçasına çekilmeyi unutma, her şeyden önce de, kederlenme, öfkelenme, özgürlüğünü koru ve şeylere gerçek bir insan, insancıl biri, bir yurttaş, bir ölümlü yaratık gibi bak. Zihninde tuttuğun ve sık sık başvurduğun ilkelere şu iki ilkeyi de ekle: birincisi, dışsal şeyler zihnini etkilemez, her zaman onun dışında, devinimsiz kalırlar; bütün tedirginlikler içimizdeki düşünceden kaynaklanır; ikincisi, şu anda gördüğün her şey çok kısa bir zamanda değişime uğrayacak, artık varolmayacaktır. Senin kendinin de böyle ne çok değişikliğe tanık olduğunu sürekli olarak düşün.

"Evren değişimdir; yaşamsa kanı."[6]

4 Zihin hepimizde ortaksa, bizi ussal varlıklar yapan mantık da öyledir. Eğer böyleyse, insanın ne yapması ya da ne yapmaması gerektiğini saptayan mantık da ortaktır; öyleyse yasa

da ortaktır, sonuç olarak hepimiz yurttaşız, çünkü bir yönetim biçimine katılıyoruz, öyleyse evren de bir kent gibidir.[7] Çünkü başka hangi yönetim biçimine bütün insan soyunun katıldığını söyleyebiliriz? Zihnimiz, mantığımız ve yasamız buradan, bu ortak devletten gelmiyorsa, başka nereden geliyor? Tıpkı içimdeki topraksı olan her şeyin topraktan gelmesi, nemli olan her şeyin başka bir ögeden, yaşam soluğunun belirli bir kaynaktan, sıcak ve ateşli olanın başka bir ögeden gelmesi gibi –çünkü hiçbir şey hiçten çıkmaz, hiçbir şey hiçe dönüşmez– zihnimiz de kendine özgü bir kaynaktan gelir.

5 Doğum gibi ölüm de doğanın bir gizemidir: aynı ögelerin birleşip ayrışması. Öyleyse, bunda utanç duyulacak bir şey yoktur, çünkü ussal yaratıkların ne doğasına, ne de yapısına aykırıdır bu.

6 Böyle şeylerin, böyle insanlarca, bu biçimde yapılması kaçınılmazdır; bunun tersini istemek incirin acı özsuyunu üretmemesini istemek gibidir. Çok kısa bir süre içinde sen de onlar da ölmüş olacaksınız, bir süre sonra da adınız bile kalmayacak sizden geriye.

7 Kanını ortadan kaldırırsan, "bana zarar verdiler" kavramı da ortadan kalkar, "bana zarar verdiler" kavramını ortadan kaldırırsan, zararın kendisini de ortadan kaldırmış olursun.

8 Bir şey bir insanı olduğundan daha kötü kılmıyorsa, yaşamını da kötüleştirmez; ne dışarıdan ne de içeriden zarar verebilir ona.

9 Doğanın, yararlı olmak için, böyle davranması zorunludur.

10 "Olan her şey doğrudur." Dikkatlice düşünürsen bunun doğru olduğunu göreceksin. Yalnızca neden sonuç bağlantısı bakımından söylemiyorum bunu, adalet bakımından, birisi onu tek tek durumun hak ettiğine göre dağıtıyormuş gibi söylüyorum. Öyleyse başladığın gibi dikkatle bak ve her ne yaparsan yap bir insanın iyi olmasının ne anlama geldiği hakkında oluşturduğun fikre göre yap. Her davranışında bu kurala uy.

11 Şeyleri, fikrini zorla kabul ettirmek isteyen kimsenin yargıladığı ya da senin onları yargılamanı istediği gibi değil, gerçekte oldukları gibi gör.

12 Şu iki ilkeyi her zaman göz önünde tutmalısın: birincisi, yalnızca, hükümdar ya da yasa koyucu mantığının insanlığın iyiliği için buyurduğu şeye göre davran. İkincisi, sana doğruyu gösterecek ve dayanaksız bir düşünceden uzaklaştıracak birini bulursan, fikrini değiştir. Ancak bu yeni düşünce, her zaman, adalet ya da ortak çıkara yararlı olduğu inancına dayanmalıdır; seçimini belirleyen biricik neden bu ya da buna benzer bir şey olmalıdır, bunun hoşuna gideceği, ya da sana ün kazandıracağı düşüncesi değil.

13 "Mantığın var mı?" "Evet." "Öyleyse niçin kullanmıyorsun onu? Çünkü eğer o, işlevini yerine getiriyorsa, başka ne istersin?"

14 Bütünün bir parçası olarak geldin dünyaya. Seni üreten şeyin içinde yokolacaksın; ya da, daha doğrusu, bir değişim süreci aracılığıyla yaratıcı usa[8] döneceksin yeniden.

15 Aynı sunağın üstüne saçılmış birçok tütsü taneciği: biri daha önce düşmüş, öteki daha sonra; ama arada hiçbir fark yok.

16 On gün içinde şimdi seni yabanıl bir hayvan ya da bir maymun gibi gören insanlara tanrı gibi görüneceksin, ilkelerine ve usa saygıya dönersen.

17 Önünde daha yaşanacak on bin yıl varmış gibi yaşama. Yazgı başının üstünde asılı duruyor. Yaşadıkça, elinden geldiğince iyi ol.

18 Komşusunun söylediklerine, yaptıklarına ya da düşündüklerine göz atmayan, davranışının adil ve kutsal, iyi bir insanın davranışıyla uyum içinde ve her bakımdan iyi olmasını sağlamak için yalnızca kendisinin yaptığıyla ilgilenen insan ne çok zaman kazanır.[9] Başkasının kötü karakterine aldırma, yolundan sapmaksızın amacına doğru ilerle.

19 Ölümünden sonra ün kazanmayı tutkuyla isteyen kişi; onu anımsayacak kimselerin her birinin çok geçmeden, sırası gelince öleceğini, onların ardından gelenlerin de başına aynı şeyin geleceğini, anısının, sürekli olarak bu kişilerin birinden öbürüne geçerken, sırayla bir yanıp bir sönerek sonunda tam bir yokoluşa varacağını düşünmez. Senin anını saklayacak kişilerin ölümsüz olduklarını, bu nedenle senin ününün de ölüm-

süz olacağını varsaysak bile, bunun sana ne yararı var? Övgünün, bazı pratik amaçlar dışında, ölülere hiç yararı olmadığını söylememe gerek var mı? Gerçekten de, doğanın sana bağışladığını şimdi yersizce önemsemiyorsun da, başkalarının senden sonra hakkında ne söyleyeceklerine takıyorsun zihnini.[10]

20 Bir biçimde güzel olan her şey kendisi için güzeldir ve toplayabileceği övgülerden bağımsız olarak kendi içinde tamdır. Övgü, övülen nesneyi ne daha iyi kılar, ne daha kötü. Bunu günlük dilde herkesin güzel olduğunu söylediği şeyler için de söylüyorum, örneğin, maddî şeyler ve sanat yapıtları için. Çünkü gerçekten güzel olan şeyin başka bir şeye gereksinimi yoktur, yasa gibi, gerçek gibi, iyilik ya da alçakgönüllülük gibi. Bu şeylerin hangisi övüldüğü için güzeldir, ya da değeri küçümsendiği için değerini yitirir? Zümrüt, onu övmezlerse daha mı az güzel olur? Ya altına, fildişine, erguvana, lire, kılıca, çiçeğe, fidana ne diyelim?

21 Ruhlar varlıklarını sürdürüyorlarsa, ezelden beri havada hepsi için nasıl yeterince yer olabilir? Peki yeryüzünde, onca zamandır gömülen bedenler için nasıl yeterince yer vardır? Toprakta ölü bedenlerin bir süre sonra dönüşüm ve çözülmesiyle öteki cesetlere yer açmaları gibi, havaya çıkan ruhlar da, bir süre orada kaldıktan sonra, dönüşürler, dağılırlar, yanarlar, evrenin yaratıcı ilkesine geri dönerler; böylece arkadan gelen ruhlara yer açarlar. Ruhların varlıklarını sürdürdükleri varsayımını kabul ederek vereceğimiz yanıt budur. Yalnızca toprağa gömülen bedenlerin büyük sayısını değil, aynı zamanda her gün bizim ve başka canlıların yedikleri hayvanların sayısını da hesaba katmalıyız. Ne çok hayvan tüketiliyor ve denebilirse, besinlerini onlardan sağlayanların bedenlerine gömülüyorlar! Gene de onları içine alacak yeterince yer var, tam da, kana dönüştükleri, havaya ve ateşe dönüştükleri için.

Maddenin gerçeğine nasıl varabiliriz? Maddesel olanı nedensel olandan ayırt ederek.

22 Yolundan sapma, ama her devinim dürtüsünde doğru olanı yap, her düşüncede gerçeği kavrama yetini koru.

23 Her şey seninle uyum içindedir, ey evren, benimle de uyum içindedir. Senin için tam zamanında olan hiçbir şey be-

nim için erken ya da geç değildir. Senin mevsimlerinin getirdiği her şey benim için meyvedir, ey doğa: her şey senden gelir, her şey sende varlığını sürdürür, her şey sana döner. "Kekrops'un sevgili kenti"[11] diyor ozan. "Zeus'un sevgili kenti" demez misin sen de?

24 "Erinç içinde yaşamak istersen çok az şey yap" diyor filozof.[12] Gerekli olanı ve doğanın toplumsal yaşam için yarattığı bir varlığın usunun gerektirdiği her şeyi, onun dediği gibi yapmak daha iyi olmaz mı? Çünkü bu yalnızca doğru davranmaktan kaynaklanan erinci sağlamaz, aynı zamanda az şey yapmaktan kaynaklanan erinci de sağlar. Gerçekten de, gerekli olanlar dışında, sözcüklerimizin ve edimlerimizin büyük bir bölümünden vazgeçersek, daha çok zamanımız olur ve daha erinç içinde oluruz. Bunun için her fırsatta kendi kendimize yinelemeliyiz: bu gerekli bir şey mi, değil mi? Yalnızca eylemleri değil, gereksiz düşünceleri de ortadan kaldırmalıyız; çünkü, böylece, bu düşüncelerin ardından gelecek gereksiz eylemler önlenmiş olacaktır.

25 Yalnızca evrensel düzenin ona ayırdığından hoşnut olmakla kalmayıp aynı zamanda adalete uygun ve iyilikle davranmaktan doyum sağlayan dürüst bir insan gibi yaşamaya çalış.

26 Onu gördün, şimdi de buna bak. Tedirgin olma, yalın ol. Birisi yanlış bir şey mi yapıyor? Onu kendine karşı yapıyor. Başına bir şey mi geldi? İyi; daha en başından beri başına gelenler, evrensel doğa tarafından önceden kararlaştırılmış ve yaşamının dokusuna katılmıştır. Kısaca, yaşam kısadır, şimdi'den yararlanmalısın ama, sakınımla ve adaletle. Dikkatin dağılmışken bile ayık ol.

27 İster kusursuzca düzenlenmiş, ister rastgele bir araya gelmiş olsun[13], evren gene de bir düzendir. Senin içinde belli bir düzen varken, bütünün içinde düzensizlik olabilir mi, özellikle bütün şeylerin birbirinden ayrı, ama gene de kaynaşmış, uyum içinde birbirine bağlanmış olduklarını düşününce?

28 Kötü bir karakter: erkeksi olmayan, inatçı, yabanıl, hayvansı, çocuksu, umursamaz, yapmacık, başkalarının sırtından geçinen, para canlısı, zorba.

29 Dünyada ne çok şeyin varolduğu hakkında bir şey bilmeyen kişi nasıl dünyada bir yabancıysa, orada ne olup bittiğini bilmeyen kişi de ondan daha az yabancı değildir.[14] Toplumda bir arada yaşama yasasından kaçan kişi kaçaktır; zihninin gözlerini kapatan kimse kördür; başkalarına bağımlı olan ve yaşamak için ona gerekli olan her şeye kendi içinde sahip olmayan, dilencidir; dünyadan el etek çeken, içine çekilen ve olup bitenlerden hoşnut olmadığı için kendini evrensel doğadan ayıran kişi, dünya üstünde bir apsedir; oysa bu olup bitenlerin nedeni seni vareden aynı doğadır; ruhunu, öteki ussal varlıkların ruhundan ayıran kişi toplumdan koparılmış bir uzuvdur, çünkü ruh tektir.

30 Bu adamın tüniği yok, şunun da kitabı, bir başkası da yarı çıplak, ama filozof gibi yaşarlar. "Ekmeğim yok," der "ama usa bağlıyım." Bense besinimi bilimden sağlıyorum, ama ona bağlı değilim.[15]

31 Öğrendiğin mesleğini sev ve ondan hoşnut ol. Ömrünün geri kalanını, sahip olduğu her şeyi bütün yüreğiyle tanrılara adayan biri gibi ve ne zorba, ne de kimsenin kölesi olarak geçir.

32 Vespasianus'un[16] dönemini al, örneğin. Bugün de olmakta olan her şeyi bulacaksın orada: insanların evlendiklerini, çocuk yetiştirdiklerini, hastalandıklarını, öldüklerini, savaştıklarını, şenlikler yaptıklarını, ticaretle uğraştıklarını, toprağı işlediklerini, dalkavukluk ettiklerini, büyüklük tasladıklarını, birbirlerinden kuşkulandıklarını, dolap çevirdiklerini, pusu kurduklarını, başkalarının ölümünü dilediklerini, şimdiki zamandan yakındıklarını, servet biriktirmeyi sevdiklerini, yüksek mevkiler, konsüllük ya da hükümdarlık için yanıp tutuştuklarını... Ama şimdi yaşamları bir hiç, hiçbir yerde yok artık.

Şimdi de Traianus dönemine geçelim. Gene aynı şeyler; o yaşam da söndü şimdi. Tüm öteki dönemlere ve uluslara ait belgeleri gözden geçir, ne çok insanın onca savaştan sonra bir anda ölümün tuzağına düştüğünü, kendini oluşturan ögelere ayrıldığını göreceksin. Ama her şeyden önce, tanıdığın, doğalarına uygun davranmayı ve ona sıkı sıkı tutunarak yalnızca bundan memnunluk duymayı savsaklayarak, boşu boşuna çırpınıp duran kimseleri anımsa.

Burada, her eyleme gösterilen özenin onun değeriyle orantılı olması gerektiğini anımsamalısın; çünkü o zaman, ikincil şeylere hak ettiklerinden daha çok değer vermezsen gönül gücünü yitirmekten kurtulursun.

33 Bir zamanlar kullanılan sözcükler bugün arkaik olmuştur. Aynı biçimde, bir zamanlar ünlü olan insanların adları da, bir anlamda, arkaiktir: Camillus, Caesus, Volesus, Dentatus[17] kısa bir zaman sonra da Scipio, Cato[18], sonra Augustus, sonra da Hadrianus ve Antoninus[19]. Çünkü her şey hızla silinip gider, efsaneye dönüşür, çok geçmeden de tam bir unutuşa gömülür. Doğal olarak, bunu, bir zamanlar olağanüstü ün kazanmış kişiler için söylüyorum, geri kalanların tümü de, son soluklarını verir vermez "yokolup gitmişler," "gözden uzak, gönülden ırak" olmuşlardır.[20]

Öyleyse, bu sonsuza dek anımsama ne anlama geliyor? Tam bir boş gurur, başka bir şey değil. Dikkatimizi neye yöneltmeliyiz, öyleyse? Doğru düşünmeye, ortak yarara yöneltilmiş eylemlere, hiç yalan söylemeyen sözcüklere, her şeyi, gerekli, bilinen benzer kökenden kaynaklanan şeyler olarak alan bir ruha, eylemlerimizin topluma yararlı olmasına.

34 Gönüllüce Clotho'ya[21] teslim ol, bırak yazgını dilediği olaylarla örsün.

35 Hiçbir şey bir günden fazla sürmez, anımsayan da, anımsanan da.

36 Her şeyin dönüşüm yoluyla ortaya çıktığını sürekli olarak gözlemle ve evrensel doğanın, hiçbir şeyi, varolan şeyleri dönüştürmek ve onların yerine yenilerini yaratmaktan daha çok sevmediğini düşünmeye alıştır kendini. Gerçekten de, her varlık belli bir anlamda ondan doğacak şeyin tohumudur, oysa senin düşünüş biçimine göre, biricik tohumlar toprağa ya da dölyatağına serpilenlerdir. Ama bu fazla ham bir düşünce.

37 Yakında öleceksin, ama sen hâlâ yalın, dingin, dış olayların sana zarar verebilecekleri kuşkusundan uzak değilsin, ne de hâlâ bilgeliğin, yalnızca dürüst davranmakta yattığına inanıyorsun.

38 Onların yönetici yetilerini incele ve akıllı geçinenlerin bile nelerden kaçtıklarını, nelerin ardından koştuklarını gözlemle.

39 Senin için kötü olan, bir başkasının yönetici yetisinde ya da seni kuşatan şeylerin değişmesinde ve dönüşmesinde değildir. Neresidir öyleyse? Ruhunun kötülük üstüne yargılar oluşturan parçasında. Öyleyse, yargı verme, her şey iyi gider o zaman. Sana en yakın olan şey, bedenin, parçalansa, yansa ya da çürüse bile, bu yargıları veren parçan gene de dinginliğini korur; çünkü, ayrım gözetmeksizin doğaya aykırı olarak yaşayanın da, doğaya uygun olarak yaşayanın da başına gelen şey, ne doğaya uygun, ne de ona aykırıdır.

40 Evreni, tek bir maddeyi ve tek bir ruhu içinde barındıran biricik bir canlı yaratık olarak düşün; bütün şeylerin bu varlığın bilinci tarafından özümlenmiş olduğunu; her şeyin tek bir dürtü sayesinde olup bittiğini ve bütün bu şeylerin nasıl bir araya gelip varolan her şeyin ortak nedenini oluşturduklarını, onların birbirine nasıl zincirlendiklerini, nasıl bağlandıklarını düşün.

41 Epiktetos'un[22] sık sık söylediği gibi, "bir ölünün ağırlığını taşıyan kırılgan bir ruhsun sen."

42 Dönüşüme uğrayan şey için kötü diye bir şey yoktur, tıpkı dönüşümün sonucu olarak varolmalarının iyi olmaması gibi.

43 Olaylardan oluşan bir ırmak, coşkun bir sel gibidir zaman; çünkü her şey görüş alanımızda belirir belirmez, sürüklenir gider, sonra bir başkası alır yerini, o da sürüklenir gider.

44 Gelip geçen her şey; tıpkı ilkbaharda açan güller ve yaz meyveleri gibi alışılmış ve bildiktir; hastalıklar, ölüm, iftira, kıskançlık ve budalaları sevindiren ya da hüzünlendiren her şey için de geçerlidir bu.

45 Sonradan gelen, her zaman önceden gelene sıkı sıkıya bağlıdır; çünkü burada sözkonusu olan; gereklilikten ötürü bir arada durmaya zorlanan bağımsız olguların basitçe sıralanması değil, mantıksal bir zincirlenmedir; tıpkı varlıkların uyumlu bir biçimde eşgüdümlü oluşu gibi, olaylar da meydana geldiklerinde basit bir sıralanma değil, olağanüstü ve sıkı bir karşılıklı bağıntı gösterirler.

46 Herakleitos'un[23] şu sözünü her zaman anımsa: "Toprağın ölümü suyun doğuşu; suyun ölümü havanın doğuşu; hava-

nın ölümü ateşin doğuşudur ve bunun tersi." Yolunun nereye çıktığını unutan adamı da anımsa; ve onun şu sözlerini: "İnsanlar en kalıcı birlikteliği yaşadıkları şeyle uyuşmazlık içindedirler," yani evreni yöneten usla; "her gün karşılaştıkları olayları kendilerine yabancı gibi görürler"; "uykuda gibi davranmamalı, konuşmamalıyız"; çünkü uykuda da deviniyormuşuz, konuşuyormuşuz gibi gelir bize; "çocukların ana babalarına davrandıkları gibi de davranmamalıyız"; yani yalnızca bize ne öğretiliyorsa onu yapmamalıyız.

47 Tanrılardan biri sana yarın ya da en geç öbür gün öleceğini söylerse, o günün yarın ya da öbür gün olması senin için çok önemli değildir, eşi bulunmaz bir ödlek değilsen; hem sonra, arada çok mu büyük bir fark var? Bunun gibi, birçok uzun yıllardan sonra mı, yoksa yarın mı öleceğinin önemli olduğunu sanma.

48 Ne çok hekimin, hastalarının başında kaç kez kaşlarını çattıktan sonra kendilerinin de öldüklerini; kaç yıldızbilimcinin, başkalarının ölümlerini, ölüm çok önemli bir olaymış gibi, önceden haber verdikten sonra; kaç filozofun, ölüm ve ölümsüzlük üstüne sayısız tartışmalardan sonra; kaç kahramanın yığınla insan öldürdükten sonra; kaç zorbanın, kendileri ölümsüzmüşler gibi, güçlerini korkunç bir kıyıcılıkla yaşam ve ölüm üstünde kullandıktan sonra; kaç kentin, bu sözcüğü kullanabilirsek, ölüp gittiğini hep göz önünde tut: Helice, Pompei, Herculanum[24] ve daha sayısız bir çok kentin.

Bu adam şu adamın cenazesine katıldı, sonra sıra ona geldi, onun cenazesine katılan şu öteki adama da sıra geldi ve bütün bunlar çok kısa bir zaman içinde oldu! Kısaca, insansal olan her şeyin gelgeç ve değersiz olduğunu her zaman düşün: dün bir balgam damlası, yarın bir mumya ya da bir avuç kül. Öyleyse şu ânı doğayla uyum içinde geçir, sonra da yaşamını dinginlik içinde bitir, tıpkı bir kez olgunlaşınca toprağa düşen, böylece onu üreten toprağı kutsayan ve onu büyüten ağaca gönül borcu duyan zeytin tanesi gibi.

49 Dalgaların art arda gelip çarptıkları kaya gibi ol: sağlam, kıpırtısız[25], çevresinde kaynayan suların dinginleşmesini seyreden.

"Ben ne şanssızmışım ki, bu utanç verici olay başıma geldi!" Tam tersi. "Ne şanslıyım, çünkü, başıma gelen utanç verici şeye karşın, yılgınlığa kapılmıyorum, ne şimdiki zaman eziyor beni, ne gelecek ürkütüyor." Bu tür bir şanssızlık aslında herkesin başına gelebilir, ama herkes yılgınlığa kapılmamayı başaramaz. Öyleyse, neden, bu bir şanslılık değil de, şanssızlık olsun? Yoksa sen, insanın şanssızlığının kendi gerçek doğasından sapmasından başka bir şeyde yatabileceğini mi söylüyorsun? İnsanın doğasının istemiyle çatışmayan bir şeye, insanın doğasından bir sapma denebileceğini mi sanıyorsun? Öyleyse? Bu istemin ne olduğunu biliyorsun. Yoksa, başına gelen; senin âdil, yüce gönüllü, bilge, sakınımlı, dikkatli, içtenlikli, duygularını açığa vurmayan, özgür biri olmanı, insan doğasının ortaya çıkmasını, kendine özgü amacına erişmesini sağlayan bütün öteki niteliklere sahip olmanı engelleyebilir mi? Bundan böyle, üzülmene yol açan her güçlük karşısında, şu ilkeyi uygulamayı unutma: bu bir şanssızlık değildir, ama ona yüreklice katlanmak şanslılıktır.

50 Ölümü küçümsemeye yardımcı olacak, basit ama gene de etkin bir yol, yaşama sıkı sıkı tutunanları usundan geçirmektir. Vaktinden önce ölenlere göre daha fazla ne elde etmişlerdir? Onlar da toprağın altında yatıyorlar: Caedicanus, Fabius, Julianus, Lepidus[26], onlar gibi daha niceleri, birçoklarına mezara dek eşlik ettikten sonra, sıraları gelince onlara da eşlik edildi. Özetle, aradaki fark çok küçüktür; nice dertler arasında, hangi arkadaşlarla, hangi zavallı bedende sürüklüyoruz yaşamlarımızı! Pek de önem verme buna! Ardındaki zaman uçurumuna, önünde uzanan sonsuzluğa bak: bir bebeğin üç gün süren yaşamıyla, Nestor'un[27] üç kuşak süren yaşamı arasında ne fark var?

51 Her zaman en kısa yoldan git; en kısası doğayı izleyen yoldur. Bu yol seni sonunda her şeyi en sağduyulu biçimde söylemeye ve yapmaya götürür. Çünkü böyle bir amaç seni dertlerden ve çatışmalardan, her türlü kaygıdan ve gösterişten kurtarır.

Notlar

1 *Yönetici ilke*: Bkz. yuk. II Not:2.
2 *Birincil amaçlarına erişmek için yola çıkar, ama sakınımlı olarak*: 'birincil amaçları' ya da 'yeğlenebilir' olanları (örneğin sağlıklı olmak) 'sakınımlı olarak' elde etmeyi istemek, Stoacı ideal ahlâkın standart bir parçasıdır.
3 *Bazıları.... çekilebilecekleri bir yer ararlar*: insanın yalnızca 'kendi içine' çekilebileceği düşüncesi, antik felsefenin sık sık ele alınan bir temasıdır (Örneğin, Seneca).
4 *İnsanlar istemeden kötülük yaparlar*: Stoacıların aptallık ve us konusunda geliştirdikleri Sokratik bir paradoks.
5 Birbirine karşıt iki öğretinin, Stoacı ve Epikurosçu öğretilerin aşırı bileşimi.
6 Demokritos'tan alıntılanan bir tümce.
7 Yani, kendi kendisinin nedeni olan evrensel usa (*yaratıcı us*: kendi kendisinin nedeni olan evrensel us). Ussal evrensel yasa fikri, büyük Stoacı kuramcı Khrysippos'tan gelmiş olabilir, ancak Stoacıların ideali *tanrılarla* insanların bir kentiydi.
8 Metin bozuk.
9 Metin bozuk ve eksik.
10 İnsan psikolojisini fiziksel olarak görmelerine karşın, Stoacılar bazen, bazı ruhların, en azından şimdiki zaman dönümü sona erinceye dek fiziksel ölümden sonra da yaşamlarını sürdürebileceklerini öne sürmüşlerdir. Burada, Marcus Aurelius bu olasılığa karşı çıkmamakla birlikte, daha çok ruhların da bedenler gibi, az ya da çok çabuk evrenin bütününce özümlenmesi düşüncesine yatkın görünüyor.
11 *"Kekrops'un sevgili kenti"*: Atina. Aristophanes'ten alıntı. Kekrops, Atina'nın mitolojik bir kralıydı. Marcus, "Zeus'un sevgili kenti" sözleriyle, yerel ve evrensel kentimizi birleştirmemiz gerektiği fikrini dile getiriyor.
12 Demokritos.
13 İki seçenekten biri: evrenin ya (Stoacıların inandıkları gibi) tanrısal tasarımla düzenlendiği ya da (Epikurosçuların inandıkları gibi) atomlardan oluştuğu. Marcus, hangi seçenek doğru olursa olsun, ussal bir yaşam sürüp erinç sağlayabileceğimizi söylüyor; bazen de, burada olduğu gibi, Stoacı görüşü kabul ettiğine işaret ediyor.
14 Kendini kente ya da evrensel bütüne 'yabancılaştırma' düşüncesine benzer düşünceler için bkz. VIII. 34, XI.8.
15 Marcus Aurelius, burada, biçem ve felsefî kesinlik bakımından, aşırı basitliği yoğun inançla birleştiren *(tüniksiz)* kiniklerin karşısında görünüyor.
16 Titus Flavius Vespasianus, 69-70 yılları arasında; Traianus, 98-117 yılları arasında imparatordular. İki imparatorun adlarının birlikte anılması, iyi yönetici örnekleri olmalarındandır.
17 Erken Roma Cumhuriyeti'nin kahramanları.
18 Olasılıkla, MÖ 292'de, Zama'da Hannibal'i yenen Publius Cornelius Scipius Africanus. Marcus Porcius Cato (I. Not 22) MS 184'te *censor*'du.
19 Dürüst imparatorlara örnek: Octavianus Augustus, MÖ 31'de Antoninus'u yendi; imparatorluğun kurucusu. Publius Elius Hadrianus, 117-138 yılları ara-

sında imparator, ardılı olarak Antoninus'u evlât edinmiş, onun da Marcus Aurelius ve Lucius Verus'u evlât edinmesini sağlamıştır.

20 *Odysseia*'dan alıntı.

21 *Clotho*: Üç *parca*'dan biri; *parca*'lar kader ve ölüm tanrıçalarıydı.

22 Elimizdeki, Epiktetos'un öğretilerine ilişkin metinlerde yer almamaktadır.

23 Herakleitos'tan alıntılar.

24 *Helice*: MÖ 373'te ansızın yıkılan Yunan kenti; *Pompei* ve *Herculanum*: MS 79'da Vezüv yanardağının püskürmesiyle yıkıldılar.

25 Sağlam, kıpırtısız....: Roma Stoacılığının imgesi, Vergilius'un *Aeneas*'ında.

26 *Caedicanus* .....: kimlikleri belirsiz kişiler.

27 Homeros'un kahramanlarından; *İlyada*'da, iki kuşaktan uzun süre yaşadığı söylenir.

V. Kitap

1 Sabahları canın yataktan çıkmak istemediğinde, hemen şöyle düşün: "Bir insanın görevini yerine getirmek için kalkıyorum. Bunu yapmak için doğdum, bu dünyaya bunun için getirildim, peki ama neden yakınıyorum öyleyse? Yataktan çıkmayıp yorganı başıma çekmek için mi yaratıldım yoksa?" "Kuşkusuz çok daha hoş bir şey bu." "Bunun için mi geldin dünyaya öyleyse? Harekete geçmek için değil de, duyuları sınamak için mi? Ağaçları, kuşları, karıncaları, örümcekleri, arıları görmüyor musun? Onların her birinin evrenin akışı içinde kendine düşen görevi yerine getirdiğini, evrensel düzene küçük de olsa katkıda bulunduğunu görmüyor musun? Sense, kendi adına, bir insan olarak yapman gereken şeyi yapmayı red mi edeceksin? Kendi doğana uygun olanı yapmak için acele etmeyecek misin?" "Ama dinlenmek de gerek." Elbette; bence de öyle. Ama doğa yemeye içmeye olduğu gibi, buna da sınır koymuş; oysa sen bu sınırları aşıyorsun, gerekli olanın dışına çıkıyorsun. Sıra eyleme gelince de, yapabileceğinden azını yapıyorsun. Gerçek şu ki, sen kendini sevmiyorsun, kendini sevseydin, hem kendi doğanı, hem de onun istemlerini severdin. Mesleklerini seven insanlar, yaptıkları işe kendilerini öylesine kaptırmışlardır ki, yıkanmayı, yemek yemeyi bile unuturlar; oysa sen kendi doğana; oymacının oymacılık sanatına, dansçının dansa, cimrinin parasına, kibirlinin azıcık ününe verdiğinden daha az değer veriyorsun. Mesleklerini gerçekten seven insanlar, kendilerini işlerine öylesine kaptırırlar ki, yemek yemeyi hatta uyumayı bile unuturlar; oysa ortak yarara hizmet eden etkinlikler sana daha az önemli ve daha az çabaya değer görünüyor.

2 Her türlü can sıkıcı ve yakışıksız düşünceyi zihinden uzaklaştırmak, silmek ve hemen tam bir dinginliğe kavuşmak ne kolaydır!

3 Doğaya uyan her sözcüğün, her düşüncenin sana lâyık olduğunu düşün ve bunun ardından gelebilecek kınamalardan ve lâflardan etkilenme: eğer söyleyeceğin ya da yapacağın şey doğruysa, bundan daha azını hakettiğini düşünme. Başkalarının onları yönlendiren kendi ilkeleri vardır ve kendi dürtülerine boyun eğerler; onlara dönüp bakma, kendi bireysel doğanı ve evrensel doğayı izleyerek yolunda dosdoğru yürü; çünkü ikisinin yolu da birdir.

4 Doğanın çizdiği yolda ilerliyorum, toprağa düşüp erince kavuşacağım; her gün içime çektiğim havaya son soluğumu verip, babamın, yaşam tohumunu; annemin, kanını; sütannemin sütünü aldığı ve benim yıllardır günbegün ekmeğimi ve suyumu çıkardığım toprağa düşeceğim güne dek; adımlarımı ve ondan sağladığım sayısız yararları taşıyan toprağa.

5 Onların gözlerini kamaştıracak parlak bir zekâya sahip değilsin. Pekâlâ; ama birçok başka nitelik vardır ki, onlar için: "Bu, doğanın bir bağışı değil" diyemezsin. Tümüyle sana bağlı olan nitelikleri ortaya koy: içtenlik, onur, direnç, hazlara karşı ilgisizlik, hakkına razı olmak, yetingenlik, iyi niyet, özgürlük, yalınlık, ağırbaşlılık, yüce gönüllülük. Daha şimdiden, doğal yeteneksizlik ya da yetersiz eğilim gibi bahaneler öne sürmeksizin ortaya koyabileceğin ne çok iyi niteliğin olduğunu görmüyor musun? Gene de, bile isteye kendi düzeyinin altında kalıyorsun. Yoksa, yakınmaya, pintiliğe, dalkavukluğa, zavallı bedenini küçümsemeye, başkalarını pohpohlamaya, böbürlenmeye, zihin karışıklığına doğal yeteneklerinin eksikliği mi zorluyor seni? Hayır, tanrılar aşkına, bütün bunlardan çoktan kurtulmuş olabilirdin ve eğer gerçekten gerekliyse, yalnızca zihinsel yavaşlığın ve kavrayış ağırlığından ötürü kınanabilirdin, ille de gerekliyse; ama bu durumda bile, kusurlarını gözardı edip tembelliğinin tadını çıkaracak yerde, kendini eğitmek için çaba harcamalısın.

6 Bazı insanlar, birine bir iyilikte bulunurlarsa, karşılığını alacaklarını hesaba katarlar. Bazıları da, bunu hemen yapmaz-

lar, ama gene de iyilik ettikleri kişiyi içlerinden kendilerine borçlu sayarlar; yaptıklarının fazlasıyla bilincindedirler. Bazıları da, bir anlamda bir iyilikte bulunduklarını bile bilmezler, üzüm üreten, bir kez meyvesini verdikten sonra başka bir ödül beklemeyen asmalar gibidirler; tıpkı yarışı bitiren bir at gibi, avını yakalayan bir köpek gibi, balını yapmış bir arı gibi ya da. Bu insanlar da iyilik yaptıktan sonra, bağıra bağıra duyurmazlar bunu, başka bir iyilik yapmaya yönelirler, tıpkı asmanın mevsimi gelince yeniden üzüm vermesi gibi. Biz de, denebilirse, ayrımına varmaksızın iyilik eden insanlardan mı olmalıyız? "Evet. Gene de bunun ayrımında olmalıyız, çünkü bir topluluğa ait olan insanın toplumun yararına davrandığının bilincinde olması ve Zeus hakkı için, komşularının da bunu anlamalarını dilemesi insana özgü bir niteliktir." "Dediğin doğru, ama sözlerimi yanlış yorumluyorsun; bunun için sen de, az önce andığım insanlardan biri olacaksın[1], çünkü onlar da, usa uygun görünen bir mantık yürütme sonucu yoldan sapabilirler. Ama ne demek istediğimi anlamak istersen, o da şu: bu yüzden ortak yarara hizmet eden bir eylemi ihmal edeceğinden korkma."

7 Atinalıların duası:
"Su ol da,
sevgili Zeus,
Attika'nın tarlalarına,
ovalarına yağ."

İnsan böyle yalın, açık yakarmalı, ya da hiç yakarmamalı.

8 Derler ki, "Asklepios[2] birine, ata binmesini, soğuk suyla yıkanmasını, yalınayak yürümesini buyurdu"; biz de şöyle diyebiliriz: "Evrenin doğası; ona bir hastalık, sakatlık, kayıp ya da bu tür başka bir şey buyurdu." Birinci tümcede, "buyurdu" sözleri yaklaşık olarak şu anlama gelir: ona, bunu sağlığına uygun olduğu için önerdi; ikinci tümcede: herkesin başına gelebilecek şey; ona, bir anlamda, yazgısına uygun olduğu için verildi. Böylece, bu şeylerin bize "uygun" olduğunu söylerken kare taşların duvar ya da piramit yapımına uygun olduğunu, çünkü belli bir yapısal düzenlemede birbirlerine uyduklarını söyleyen duvarcılar gibi konuşmuş oluruz. Her şeyi kapsayan tek bir

uyum vardır ve evrenin bütün bu varlıkların toplamının uyumlu bir biçimde bir araya gelmelerinden oluşması gibi, yazgı da tek tek bütün nedenlerin toplamından oluşmuştur.

Demek istediğimi eğitim görmemişler bile anlıyorlar, çünkü şöyle diyorlar: "Başına şöyle bir şey geldi"; yani, ona şöyle bir şey gönderildi, yani onun için öngörüldü. Öyleyse yazgının bize gönderdiği şeyi kabul edelim, Asklepios'un buyruklarını kabul ettiğimiz gibi. Bu ilâçların çoğu kuşkusuz hoş değil, ama iyileşmek umuduyla gene de alırız onları. Aynı biçimde, sağlığın için yaptığın gibi, evrensel doğanın belirlediği şeyi tam olarak gerçekleştirmeyi, başına ne gelirse gelsin, hoş olmasa da kabul et; çünkü, amacı; evrenin iyiliği, Zeus'un gönenci ve başarısıdır. Eğer bütünün yararına olmasaydı, insanın başına hiçbir şey gelmezdi; doğa da, nasıl bir doğa olursa olsun, yönettiği şeye uygun olmayan hiçbir şey üretmez.

Böylece, başına gelen şeyden memnun kalman için iki neden vardır: birincisi, o şey, senin için başına gelmiştir, sana gönderilmiştir, daha en başından yazgınla birlikte örülmüştür ve en eski nedenlerden kaynaklanmıştır; ikincisi, tek tek herkesin başına gelen şey, onun kendi gönencine ve gelişmesine; ve Zeus hakkı için, evreni ayakta tutanın sürdürülmesine katkıda bulunur. Çünkü, yalnızca nedenlerinin değil, aynı zamanda onu oluşturan parçaların bağlantısının ve sürekliliğinin en küçük bir parçasını bile koparırsan bütünün kusursuzluğu sakatlanır; ondan yakındığında onu koparırsın ve bir anlamda onu yokedersin.

9 Her eyleminde doğruluk ilkelerine göre davranmayı başaramazsan canını sıkma, gönül gücünü yitirme, öfkelenme; yanıldınsa baştan başla; davranışların, en azından çoğunlukla insana lâyık davranışlarsa memnun ol. Döndüğün şeyi sev ve felsefeye ciddî bir okul öğretmenine döner gibi değil, gözlerinden rahatsız olduğu için gözüne küçük bir süngerle yumurta akı süren biri ya da yakı yahut sargı bezi arayan biri gibi dön. Çünkü böylece yalnız usa boyun eğmenin ağır gelmediğini göstermeyeceksin, aynı zamanda erinci yalnız orada bulacaksın. Hem sonra, felsefenin yalnızca senin doğanın istediği şeyi istediğini, oysa senin istediğinin, doğayla uyum içinde olma-

yan bambaşka bir şey olduğunu anımsa. Doğayı izlemekten daha hoş bir şey olabilir mi? Kaba zevkler bu yüzden baştan çıkarmıyor mu bizi? Zihnin yüceltilmesinin, özgürlüğün, basitliğin, iyi yürekliliğin, dindarlığın sana daha büyük bir haz verip vermediğini düşün. Öyleyse, anlama ve bilme yetisinin girişti̇ği her durumda nasıl güvenli, nasıl mutlu olmayı sağladığını göz önüne alırsan, bilgeliğin kendisinden daha hoş ne var?

10 Gerçeklikler öyle bir tüle bürünmüştür ki, sayıları hiç de az olmayan filozoflar, üstelik üstün nitelikli olanlar, onların tam anlamıyla kavranamaz[3] olduklarını öne sürmüşlerdir. Stoacıların kendileri bile onları anlaşılması güç bulmuşlardır; izlenimlerimiz bizi yanılgıya uğratabilir. Hiçbir zaman yanılmayan bir insanı nerede bulalım?

Şimdi, duyusal yaşantılarının nesnelerine gelelim: nasıl da gelgeç, bayağı, bir sapığın, bir fahişenin, bir hırsızın eline geçebilecek şeylerdir bunlar. Sonra da, birlikte olduğun kimselerin alışkanlıklarına bak, bunların en iyilerine bile güç katlanılır, insanın kendi kendine katlanmasının bile hiç de kolay olmadığını bir yana bırakalım. Bütün bu sisin, bu pisliğin, maddenin, zamanın, devinimin ve devinen her şeyin alabildiğine hızla akışı ortasında, saygıya değer yahut şu ya da bu biçimde ciddî olarak heyecan uyandıracak hiçbir şey göremiyorum. Tersine, insan kendi doğal yokoluşunu bekleyerek, eğer gecikirse buna üzülmeyerek, yalnızca iki düşüncede erinç bularak avutmalıdır kendini: birincisi, evrenin doğasıyla uyum içinde olmayan hiçbir şey başıma gelmeyecek; ikincisi, içimdeki tanrıya ve koruyucu ruha aykırı hiçbir şey yapmamak yalnızca bana bağlıdır; çünkü hiç kimse beni onun yasalarını çiğnemeye zorlayamaz.

11 "Öyleyse, şu anda ruhumu hangi amaçla kullanıyorum?" Her durumda, kendine bu soruyu sor; "Yönetici ilke denen parçamda şimdi neler oluyor, şu anda nasıl bir ruhum var? Bir çocuğun ruhu mu, bir yeniyetmenin ruhu mu, yoksa bir kadının ya da bir zorbanın, yahut bir evcil hayvanın mı, yoksa bir yabanıl hayvanın mı?" diye sor kendi kendine.

12 İnsanların çoğunluğunun iyi saydığı şeylerin ne tür şeyler olduğunu anlamanın yollarından biri şudur: Bir insanın, bilgelik, adalet, ılımlılık, yüreklilik gibi gerçekten iyi olan şeylerin

varlığını algıladığını varsayalım: zihninde bu kavramlar varken, sözde "her yer iyilikle donatılmış"[4] özdeyişine kulak vermeyecektir artık; çünkü bunu yersiz bulacaktır. Ama, tersine, çoğunluğa iyi görünen şeylerin gerçekten iyi şeyler olduğunu düşünürse, ona kulak verecek, güldürü ozanının bu sözünü yerinde söylenmiş olarak kolayca kabul edecektir. Böylece, insanların büyük çoğunluğu aradaki farkı algılayacaktır, çünkü birinci durumda, özdeyişi onaylamamazlık etmeyecek, ne de onu reddedecektir; ikinci durumda ise, gevşekliğe ve kendini beğenmişliğe yol açan varsıllığa ve başka servetlere uygulandığında, yerinde ve zekice bir gözlem olarak kabul edecektir. Öyleyse, devam et ve bir kez zihnimizde şeylerle ilgili bir fikir edininçe, onlara değer vermemiz ve onları gerçekten iyi şeyler saymamız gerekip gerekmediğini; onlara sahip olana şu alıntıyı uygulayıp uygulayamayacağımızı kendi kendine sor: öyle varlıklı ki, "bağırsaklarını boşaltacak en küçük bir yeri bile yok."[5]

13 Bir nedensel, bir de özdeksel ilke oluşturuyor beni; bunların hiçbiri, hiçlikten kaynaklanmadığı gibi, hiçliğe de dönüşmeyecek. Böylece, beni oluşturan parçaların her biri evrenin bir başka parçasına dönüşecek, bu da yeniden değişerek evrenin başka bir parçasını biçimlendirecek, bu böyle sonsuza dek sürüp gidecek. Evren bir dizi sonlu dönümlere göre düzenlenmiş olsa da, böyle konuşmamızı hiçbir şey engellemez.[6]

14 Us ve us yürütme yöntemi, kendi kendilerine ve kendi işlerini yapmaya yeten yetilerdir. Gerçekten de bunlar kendi özel ilkelerinden yola çıkarlar ve belirledikleri amaca doğru ilerlerler; bu tür usa dayalı eylemlere, doğru yolu izlediklerini belirtmek için, "doğru eylemler" denmesinin nedeni budur.

15 İnsan, insan olarak kendisine bir biçimde yararlı olmayan şeylerin hiçbirini dikkate almamalıdır. Çünkü bunlar onun gereksinim duyduğu şeyler değildir, ne insan doğası önerir onları, ne de bu doğanın gelişmesine katkıda bulunurlar. Bu nedenle, bu gibi şeyler ne insanın ereğini içerirler, ne de bu ereğin sonucu olan iyiyi. Öte yandan, bunlardan biri gerçekten insana yararlı olsaydı, onlara değer vermemek ya da onlara karşı çıkmak için bir neden olmazdı, ne de onlarsız yapabileceğini gösteren kimse övgüye değer olurdu; bu şeyler eğer gerçekten iyi

olsaydı, bunlardan herhangi birinden duyduğu hazzı sınırlandıran kişi iyi bir insan sayılmazdı. Oysa, bir insan bu ve buna benzer şeylerden kendini ne denli yoksun bırakırsa ya da başkalarınca onlardan yoksun bırakılmaya ne denli iyi katlanırsa, o denli erdemli bir insandır.

16 Her zamanki düşüncelerin nasılsa, zihnin de öyle olacaktır; çünkü zihin düşüncelerle yüklüdür. Öyleyse, şöyle düşüncelerle doldur onu: bir yerde yaşamak olanaklıysa, orada gerektiği gibi yaşamak da olanaklıdır; ama insan sarayda da yaşayabilir[7]; öyleyse, insan sarayda da gerektiği gibi yaşayabilir. Dahası: her varlık hangi şeyler uğruna, hangi şeyler için yaratılmışsa, ona erişmeye çalışır; ereği buradadır, herkes için iyi ve yararlı olan da burada yatar. Demek ki, ussal varlık için iyi olan toplumdur. Çünkü biz insanların toplum içinde yaşamak için doğduğumuz çoktan kanıtlanmıştır. Yoksa aşağı varlıkların üstün varlıklar için, üstün varlıkların da birbirleri için yaratıldıkları açık değil mi? Bunun gibi, canlı varlıklar cansız varlıklardan, usla donatılmış olanlar da yalnızca canlı olanlardan üstündür.

17 Olanaksızın ardına düşmek çılgınlıktır; ama kötülük işleyenler için böyle davranmamak olanaksızdır.

18 Hiç kimsenin başına doğası gereği katlanamayacağı bir şey gelmez. Senin başına gelen şeyler onun da başına gelir, ama o, ya başına gelen şeyin bilincine varmadığı için, ya da yüce gönüllü görünmek için, sağlam ve etkilenmemiş kalır. Bilgisizliğin ve kendini beğenmişliğin, bilgelikten daha güçlü olması ne tuhaf, değil mi?

19 Şeyler başlı başlarına ruhu hiç etkilemezler: ruhun içine giremezler, onu değiştiremezler, devinime geçiremezler. O ancak kendi kendini değiştirir ve devinir; olaylar, onun için, kendine yaraşır saydığı yargıların onları biçimlendirdiği gibidir.

20 Belli bir bakış açısından, insanlar, onlara iyilik ettiğimiz, hoşgörü göstermemiz gereken kişiler oldukları ölçüde bize en yakın varlıklardır. Ama onlardan biri görevlerimi yerine getirmemi engelleyecek olursa benim için ilgisiz bir nesne haline gelir, tıpkı güneş, rüzgâr ya da yabanıl bir hayvan gibi. Gerçi bunlar da eylemlerimi engelleyebilir, ama benim sakınımlı davranma ve kendimi koşullara uydurma yeteneğim sayesinde, atı-

lımlarımı ve eğilimlerimi köstekleyemezler. Çünkü zihin, etkinliklerinin karşısına çıkan engel her ne olursa olsun, onu tersine çevirme ve amacına uygun duruma getirme yetisine sahiptir; böylece başlangıçta eylemini köstekleyen şey sonunda ona yardımcı olur, yoluna çıkan engel sonunda yolunda yürümesini kolaylaştırır. [8]

21 Evrendeki en büyük güce saygı duy: her şeyden yararlanan ve her şeyi yöneten güce. Aynı biçimde, içindeki, onunla aynı doğaya sahip en yüce güce de saygı duy: bu güç, ötekiyle aynı doğaya sahiptir. Çünkü içindeki bu güç de her şeyden yararlanır, yaşamını yöneten odur.

22 Kente (devlete) zararlı olmayan, yurttaşa da zararlı değildir. Ne zaman sana zarar verildiği fikrine kapılırsan, şu kuralı uygula: "Eğer bu, kente (devlete) zarar vermiyorsa, bana da zarar vermez." Ama eğer kent (devlet) bundan zarar görmüşse, bu zararı verene öfkelenme, ama gözünden kaçmış olanı göster ona.

23 Varolan ve doğan her şeyin nasıl hızla geçtiğini, yokolup gittiğini düşün sık sık. Çünkü madde durmadan akan bir ırmağa benzer, etkinlikleri sürekli dönüşümlere uğrar, değişkeleri sonsuzdur, hemen hemen hiçbir şey dural değildir, elini uzatsan tutabileceğin kadar sana yakın olan şey bile. Geçmişin ve geleceğin, içinde her şeyin yokolup gittiği sınırsız uçurumunu düşün. Öyleyse, bütün bunların ortasında gurura kapılmak, çırpınmak, yakınmak aptallık değil midir, sıkıntılarımız uzun bir zaman sürmeye yazgılıymış gibi.

24 Küçücük bir parçasını oluşturduğun tözün bütünlüğünü düşün; sana kısacık, uçucu bir parçacığının ayrıldığı tüm zamanın bütünlüğünü, içinde ne kadarcık bir parçasını oluşturduğun yazgıyı düşün.

25 Biri bana bir zarar veriyor. Bana ne yapıyor aslında? Bunu göster ona. Kendi eğilimleri, kendi etkinlikleri var. Bana gelince, şu anda evrensel doğanın sahip olmamı istediği şeylere sahibim, kendi doğamın şu anda yapmamı istediği şeyleri yapıyorum.

26 Ruhunun yönetici ve egemen ilkesinin; etin hafif ya da şiddetli tüm devinimlerine kayıtsız kalmasını, onlarla birleşme-

mesini, kendini kendi içine kapatmasını ve o duyguları bedenin organlarıyla sınırlandırmasını sağla. Ama organik bir varlıkta olması gerektiği gibi, karşılıklı sempati aracılığıyla, zihnin içine yayılmayı başarırlarsa o zaman doğal bir şey olan duyguya karşı koymaya çalışma; ama yönetici ilken, bu duygu hakkında iyi ya da kötü diye yargıda bulunmasın[9].

27 Tanrılarla birlikte yaşa. Ruhunun payına düşenle yetindiğini ve tanrının, Zeus'un, koruyucu ve yol gösterici olarak her insana verdiği tanrısal parçanın istediği her şeyi yaptığını her zaman tanrılara gösteren kişi gerçekten de tanrılarla birlikte yaşar. Bu koruyucu ruh; her birimizin zihni ve usudur.

28 Teke gibi kokan birine kızabilir misin? Nefesi kokan birine kızabilir misin? Kızmak neye yarar? Bunun ağzı böyledir, onun koltukaltları: böyle oldukları için ister istemez böyle kokular çıkarırlar. Diyeceksin ki: "Ama insan usla donatılmıştır ve düşünecek olursa, nerede yanıldığını anlayabilir." Aferin! Ama sen de usla donatılmışsın, kendi ussal güçlerini kullanarak onunkileri de uyandırabilirsin: Kusurunu göster ona, dikkatini çek. Seni dinlerse, onu iyileştirirsin, öfkelenme gereği de duymazsın.

Ne bir tragedya oyuncusu ne de fahişesin sen.

29 Buradan ayrılınca yaşamayı düşündüğün yaşamı burada, yeryüzünde de yaşayabilirsin. Eğer başkaları buna izin vermezlerse, o zaman yaşamdan da çık, ama bir kötülüğe uğramış gibi değil. "Burası dumanlı, ben dışarı çıkıyorum."[10] Bu sana önemli bir şey gibi mi görünüyor? Ama böyle bir neden beni çıkmaya zorlamadıkça özgürüm; kimse de istediğimi yapmaktan alıkoyamaz beni; istediğimse ussal ve topluluk içinde yaşamak için doğmuş her varlığın doğasına uygundur.

30 Evrenin zihni toplumsaldır. Bundan dolayı, aşağı varlıkları üstün varlıkların yararı için yaratmıştır, üstün varlıkları da birbirlerine uyarlamıştır. Bunların her birine nasıl boyun eğdirdiğini, onları nasıl eşgüdümlü kıldığını, nasıl yeteneğine göre her birine ona düşen payı verdiğini ve en iyilerinin, nasıl karşılıklı uyum içinde olmalarını sağladığını düşün.

31 Bugüne dek, tanrılara, ana babana, kardeşine, karına, çocuklarına, öğretmenlerine, eğitmenlerine, arkadaşlarına, ak-

rabalarına, hizmetçilerine nasıl davrandın? Şimdiye dek onların hepsine, "hiç kimseye doğru olandan başka hiçbir kötü şey söyleme, hiçbir kötü şey yapma"[11] ilkesine uygun olarak mı davrandın? Nerelerden geçtiğini, nelere katlanma gücü bulduğunu usunda tut; yaşamöykünün neredeyse sonuna geldiğini, hizmetinin tamamına erdiğini anımsa. Ne güzel şeyler gördüğünü, ne çok haz ve acıyı küçümsediğini, ne çok ün kazanma fırsatını dikkate almadığını, kaç vefasıza gönül borcu duyduğunu anımsa.

32 Nasıl oluyor da, işlenmemiş ve bilgisiz ruhlar, işlenmiş ve bilgili olanın kafasını karıştırabiliyor? İşlenmiş ve bilgili ruh nedir öyleyse? Başlangıcı ve sonu, bütün tözün içine yayılan ve onu belirlenmiş dönümlere göre sonsuza dek yöneten usu bilen şeydir.

33 Yakında küle ya da iskelete döneceksin; bir addan başka bir şey olmayacaksın, belki adın bile olmayacak. Ama bir ad bir sesten, bir yankıdan başka bir şey değildir. Yaşamda en çok değer verilen her şey boş, bozuk, bayağıdır; birbirini ısıran enikler, bir gülüp bir ağlayan kavgacı çocuklar. İnanç, alçakgönüllülük, adalet ve gerçek, "yeryüzünün enginliklerinden Olimpos'un yüceliklerine dek"[12] uçup gittiler. Öyleyse; seni hâlâ burada tutan nedir? Algıladığın nesneler değişken ve kararsız, duyular izlenimlerce aldatılabilir, ruh bir soluk veriş; ünse böyle bir dünyada bomboştur. Öyleyse ne yapmalı? Sabırla yokolmayı ya da bu dünyadan göçmeyi[13] beklemeli. Peki o an erişinceye dek neyle yetinmeli? Tanrılara tapınmaktan, onları kutsamaktan, insanlara iyilik etmekten, onlara hoşgörülü olmaktan, onlardan uzak durmaktan başka ne olabilir? Salt bedenin ve soluğun sınırları içinde kalan şeylere gelince, bunların sana ait olmadıklarını, senin denetiminin sınırları içinde olmadıklarını anımsa.

34 Her zaman mutlu yaşayabilirsin, çünkü doğru yolu izlemek, ona göre düşünmek ve davranmak senin elindedir. Şu iki ilke Tanrı'nın ve insanların ve her ussal yaratığın ruhlarının ortak niteliğidir: başkalarının seni engellemesine izin verme, kendi iyiliğini doğruyu istemekte ve doğru davranmakta ara ve arzularını buna göre sınırlandır.

35 Yaptığım şey benim suçum ya da benim suçumun sonucu değilse ve toplum bundan zarar görmüyorsa, niçin kaygılanayım? Hem topluma ne zarar verilebilir ki?

36 İmgeleminin seni sürüklemesine izin verme, gücün yettiğince ve çabana değdiği ölçüde başkalarına yardım et, yitirdikleri şeyler başlı başına değer taşımasa da. Ama bunun gerçek bir zarar olduğunu düşünme, çünkü bu kötü bir alışkanlıktır. Tam giderken analık babalık ettiği çocuğun topacını, bunun bir topaç'tan[14] başka bir şey olmadığını bile bile isteyen oyundaki o yaşlı adam gibi yap; öyle davran sen de. Oysa sen duygularını tiyatroya yaraşır biçimde açığa vuruyorsun! Bu tür şeylerin değerini unuttun mu yoksa, dostum? "Unutmadım, ama onları yitirenler için çok önemliydi bunlar." Bunun için sen de onlar gibi aptal mı olmak istiyorsun?

37 "Bir zamanlar, ne zaman olursa olsun beni yakaladıklarında, kendi kendime şanslı bir adam olduğumu söyleyebiliyordum." Ama kendine iyi bir yazgı sağlayabilmiş olan kişi şanslıdır, iyi bir yazgı ise ruhun iyi eğilimlerinin olması, iyi dürtüler, iyi eylemlerdir.

Notlar

1 Bkz. yuk. V 3.
2 *Asklepios*: Yunan'lı sağaltım tanrısı. Epidauros'ta ünlü bir kült merkezi vardı. Verdiği (düşlerle iletilen) ilâçlar çok kez tuhaftı, MS 2. yüzyılda yaşamış sofist Aelius Aristides'in durumunda olduğu gibi. Marcus Aurelius bu tür ilâçları kabul etmeyi, Yazgı'nın gizemli işlerini kabul etmekle karşılaştırıyor.
3 Epiktetos tarafından şiddetle eleştirilen Yeni Akademi'nin kuşkuculuğuna anıştırma.
4 Menandros'tan alıntı.
5 Bu bölüm, Stoacıların tek gerçek iyi (erdem) kavramıyla geleneksel sözde 'şeyler' (Stoacılara göre 'ilgisiz şeyler'), örneğin varsıllık, arasındaki karşıtlık üstünde duruyor. Ancak, Marcus, alıntılanan *eski dizelerden* anlam çıkarmak için, bu kavramın yaygın olarak yanlış kullanıldığını aklımızda tutmamız gerektiğini söylüyor, bunların sonuncusu, bölümün sonundaki oldukça kaba şakadır. Marcus Aurelius, *ortalama bir insanda bile* bu sözcüklerin ilk bakışta yol açtığı incinmenin, kendisinin de (Marcus'un da), 'iyi şeyler'i 'erdem' anlamında almasından ileri geldiğini öne sürüyor.
6 *Nedensel - özdeksel: Düşünceler*'de, etkin, nedensel, biçimsel ilke (can veren ruh, zihin, tanrı) ile edilgin maddî ilke (beden ya da madde) arasında yinelenen (sık sık karşımıza çıkan) çelişkinin bir çeşitlemesi. Stoacılar sonlu dönümlerin sonsuzca yinelendiğine inanıyorlardı; bu dönümlerin her biri, evrenin büyük yangınlarıyla son buluyordu.
7 *İnsan sarayda da yaşayabilir*: Saray yaşamının çekici olduğu fikrinden ayrılan bir düşünce.
8 Bu bölüm, Stoacıların, 1) başka insanlarla doğal olarak akraba olduğumuz düşüncesi ile 2) 'çekinceli olarak' dilemek (karşılaştırma için yukarıda IV 1 Not 1) ve 3) koşullardan en iyi biçimde yararlanmak, örneğin 'yeğlenebilir' olmayan olaylara karşı erdemli davranmak ve onları yazgının gereği olarak kabul etmek düşüncelerini birleştiriyor.
9 *"Ruhunun yönetici ve egemen ilkesinin; etin hafif ya da şiddetli tüm devinimlerine kayıtsız kalması..."*: Bu bölümün birinci kısmı, yönetici ilke ile etin devinimlerinin karşıtlığını ortaya koymaktadır. Bu fikre, *Düşünceler*'in başka yerlerinde de rastlanmaktadır (II. Kitap 2. not 2). İkinci kısım ise daha çok, insanın birleşik (psiko-fizik) bir organizma olarak işlevlerini yerine getirdiği, ancak zihnin gene de, neyin *iyi*, neyin *kötü* olduğuna ilişkin doğru yargılara varma yetisi olduğunu öne süren Stoacı düşünceyi dile getirmektedir.
10 Epiktetos'tan alıntı.
11 Pythagoras'a atfedilen bir alıntı.
12 *Yeryüzünün enginliklerinden*: Hesiodos'a gönderme. Ruhumuz: başka yerlerde de rastlandığı gibi, ruh/canladırıcı güç, bedenle özdeşleştirilmiştir.
13 *Yokolmayı ya da bu dünyadan göçmeyi*: benzer seçenekler için bkz. IV 21.
14 Topaç, "ilgisiz" şeyleri simgeliyor gibi görünse de, Marcus Aurelius'un bu bölümde neyi anıştırmak istediği açık değil. Metin şöyle özetlenebilir: 'İlgisiz şeyler'i (örn. varsıllık, sağlık) yitirenlere yardım etsen bile, onların bu gibi şeyleri yanlış olarak gereğinden çok değerlendirmeleri görüşünü paylaşma. O yaşlı adam gibi yap.

VI. Kitap

1 Evrenin tözü uysal ve yumuşaktır. Onu yöneten usun içinde kötülük yapmasına yol açacak hiçbir neden yoktur; çünkü içinde kötülük yoktur; hiçbir kötülük yapmaz, ondan hiçbir şeye zarar gelmez; her şey onun istemine göre varolur, gerçekleştirilir.

2 Görevini yerine getirirken, soğuktan ürpermen ya da sıcaktan bunalman, gözlerinden uyku akması ya da uykunu almış olman, başkalarının seni çekiştirmesi ya da övmesi, ölmek üzere olman, ya da başka herhangi bir şey yapmakta olman seni hiç ilgilendirmesin: ölme eylemi de, yaşamımızın eylemlerinden biridir; onun için de, "andan en iyi biçimde yararlanmak" yeter.[1]

3 Şeylerin içsel doğasına bak: hiçbirinin kendine özgü niteliği ya da değeri gözünden kaçmasın.

4 Varolan her şey hızla dönüşür: bunların tümünün tek bir tözü olduğu doğruysa buhara dönüşür ya da uzaklara dağılırlar.[2]

5 Evreni yöneten us; yapısını, ne yaptığını, hangi malzemeyle çalıştığını iyi bilir.

6 Düşmanından öç almanın en iyi yolu, onun gibi davranmamaktır.

7 Tek bir şeyden sevinç duy ve memnun ol: Tanrıyı hiç aklından çıkarmaksızın topluma yararlı bir eylemden ötekine geçmekten.

8 Yönetici ilke, kendi kendini uyandıran, kendi kendini değiştiren, kendini olmak istediği gibi dönüştüren, her olayın olmasını istediği gibi görünmesini sağlayan şeydir.

9 Her şey evrensel doğanın istediği sınırlar içinde olup biter, başka hiçbir doğaya göre değil; çünkü ister evreni dışarıdan kuşatsın, ister onun içinde bulunsun, ister onun dışında bağımsız olarak varolsun, başka hiçbir doğaya göre gerçekleşemezdi.

10 Ya atomların karışıklığı, dolaşıklığı, dağılması ya birlik, düzen ve tanrısal öngörü.[3] Birinci durumda, böyle rastgele oluşmuş bir kargaşa, bir düzensizlik içinde niçin daha uzun süre kalmak isteyeyim? Günün birinde nasıl "toprak olacağım"dan[4] başka bir şey niçin ilgilendirsin beni? Neden tasalandırsın bu beni? Ne yaparsam yapayım gün gelecek dağılıp çözüleceğim ben de. İkinci durumda ise, her şeyi yönetene sarsılmaz güven duyuyorum.

11 Koşullar seni kaygılandırıyorsa hemen kendi içine çekil; gereğinden çok ölçüyü kaçırma, çünkü uyumu koruduğun sürece daha çok egemen olursun ona.

12 Aynı zamanda hem üvey annen, hem de annen olsaydı, hiç kuşkusuz üvey annene de saygı duyardın, ama hep annene koşardın. Saray ve felsefe karşısında şimdiki durumun da buna benziyor: öyleyse sık sık felsefeye dön, onda erinç bulursun, çünkü onun sayesinde sarayla ilgili her şey sana katlanılabilir görünür, sen de saraya katlanılabilir görünürsün.

13 Önümüze nefis yiyecekler konduğunda nasıl onlar hakkında bir fikir edinebiliyor, bunun balık, şunun kuş ya da domuz eti olduğunun ayrımına varıyorsak; ya da Falerno'nun[5] üzüm suyundan başka bir şey olmadığının, şu erguvan renkli giysinin bir kabuklunun kanına batırılmış koyun yünü olduğunun; çiftleşmenin bir organın sürtünmesinden ve biraz sıvının fışkırmasından başka bir şey olmadığının ayrımına varıyorsak; özetle, nasıl şeylerin gerçeğini temelden kavrayan ve onların yüreğine işleyen, böylece onları gerçekte oldukları gibi görmemizi sağlayan bu fikirleri oluşturuyorsak; aynı biçimde şeylere, yaşam boyu, özellikle de en inanılır göründükleri zaman çıplak olarak bakmalı,[6] bayağılıklarının ayrımına varmalı, büründükleri önemden sıyırmalıyız onları. Çünkü boş gurur korkunç bir yanıltıcıdır, çünkü tam da ciddî şeylere yöneldiğine en çok inandığın zaman, özellikle düş kırıklığına uğrarsın. Krates'in Ksenokrates[7] hakkında söylediklerini düşün, örneğin.

14 Sıradan insanların takdir ettikleri şeylerin çoğu, taş ya da ahşap gibi fiziksel kohezyonun; incir, asma, zeytin gibi doğanın bir arada tuttuğu şeylerin geniş kategorisine indirgenebilir; biraz daha az sıradan insanların değer verdikleri şeyler, sığır ve koyun sürüsü ya da çok sayıda köle gibi, hayvan ruhunun bir arada tuttuğu şeylerdir; daha incelmiş insanların değer verdikleri şeyler ise; ussal bir ruh tarafından, ama tam anlamıyla ussal olmayan, yalnızca teknik bir beceriye sahip ya da belli bir alanda yetenekli olduğu ölçüde ussal bir ruh tarafından yönetilen şeylerdir. Ruha; katıksız ussallığı, toplumsal özü bakımından değer veren kişi artık başka şeylere yönelmez ve her şeyden önce ruhunun durumunu, ussal ve toplumsal etkinliklerini korumaya çalışır, bu amaca erişmek için benzer yapıdaki insanlarla işbirliği yapar.[8]

15 Kimi şeyler doğma, kimileriyse ölme telâşında; doğmakta olan şeyin bir parçası şimdiden ölüyor, ya da çoktan öldü bile; ama bu sonsuz akış ve dönüşüm[9] dünyayı sürekli olarak yeniler, tıpkı artsız aralıksız akıp giden zaman ırmağının sonsuzluğu yenilemesi gibi. Hiçbir şeyin durmadığı bu ırmakta hızla akıp giden şeylerin hangisine değer verebilir insan? İnsanın; daha uçarken görüp gönül verdiği bir serçenin ona sevdalanır sevdalanmaz, kanat çırparak gözden yitip gitmesi gibi. Her birimizin yaşamı, kandan soluk vermek ve havadan soluk almaktan başka bir şey değildir. Tıpkı havayı ciğerlerimize çekip sonra onu geri vermemiz gibi, daha dün ya da önceki gün sahip oduğumuz tüm soluma gücünü, onu aldığımız kaynağa geri veriyoruz şimdi.

16 Önemli olan; ne bitkiler gibi terlemek, ne sığırlar gibi solumak, ne duyusal izlenimler almak, ne içgüdülerimiz tarafından çekiştirilmek, ne sürü halinde yaşamak, ne de beslenmektir – bu sonuncusu, besin artıklarından kurtulmamızı sağlayan sürece benzer. Öyleyse, neyin önemi vardır? İnsanların bizi alkış yağmuruna tutmalarının mı? Kesinlikle hayır; dil şaklaması da değil, kalabalığın övgüsü dil şaklamasından başka bir şey olmadığına göre. Öyleyse bu azıcık ünü de yadsıdın mı şimdi? O zaman önemli olan ne kalıyor geriye? Kanımca, insanın davranış ve tutumlarının kendi özel yapısına uyması (Çünkü, felsefe-

nin ve sanatların yöneldiği amaçtır bu: yapılan şeyin, üretildiği amaca uygun olması. Bu, örneğin, bağcının ya da at eğiticisinin yahut köpek yetiştiricisinin amaçladığı şeydir).

Peki, ya çocukların öğretimi ve eğitimi, hangi amaca yöneliktir bunlar? Önemli olan budur işte, bunda başarılı olursan artık hiçbir şey için kaygılanmana gerek kalmaz. Ama birçok başka şeylere değer vermekten vazgeçmezsen, ne özgür, ne bağımsız, ne tutkuların erişemeyeceği bir yerde olursun; kaçınılmaz olarak, haset, kıskanç, kuşkulu olursun, seni istediğin şeylerden yoksun bırakabilecek kimselerden kuşku duyar, değer verdiğin şeye sahip olanlara tuzak kurarsın. Sonuç olarak, bu şeylerden birinden yoksun olmak, kaçınılmaz olarak tedirginlik nedeni olmanın da ötesinde, tanrılara karşı bile sürekli yakınma nedeni olacaktır. Tersine, kendi anlayışına duyduğun saygı ve ona verdiğin değer seni kendinden memnun bir insan yapacaktır: toplumsal yaşama uyum sağlamış, tanrılarla kusursuz bir uyum içinde, yani onların senin için belirledikleri yazgıyı ne olursa olsun seve seve kabul etmeye hazır bir insan.

17 Ögelerin devinimleri, yukarıya, ya da aşağıya doğru, yahut daireseldir. Oysa erdemin devinimi bu yönlerin hiçbirine uymaz; erdem en kutsal şeydir, kolay kolay seçilemeyen bir yol boyunca mutlu bir biçimde ilerler.

18 İnsanların davranışı ne tuhaf! Çağdaşlarını övmeye yanaşmazlar da, tutup onlardan sonra gelecek, hiç görmedikleri, hiçbir zaman da görmeyecekleri kişilerce övülmeye çok önem verirler. Senden önce gelenler sana övgüler düzmediler diye üzülmene benzer bu.

19 Bir şeyi başarmak sana zor geliyorsa, bunun insan yeteneğini aşan bir şey olduğunu düşünme hemen; tersine, bir şey olanaklı ve insanın yapabileceği bir şeyse, senin de onu başarabileceğini düşün.

20 Beden eğitimi sırasında kazara biri bizi tırmalar, ya da kafa vurursa, ona kızmayız, alınmayız, ya da bize kötülük etmek isteyen biri gibi kuşkuyla bakmayız ona; tetikte oluruz, kuşkusuz, ama düşmanımızmış gibi, ya da güvensizlikle değil, efendice kaçınırız ondan. Yaşamın başka alanlarında da böyle davranmalıyız: bizim gibi beden eğitimi yapanlardan gelebile-

cek şeyleri göz önünde tutmalıyız; çünkü, dediğim gibi, güvensizlik ya da nefret duymaksızın önleyebiliriz onları.

21 Eğer birisi, fikirlerimin ve eylemlerimin yanlış olduğunu kanıtlayarak beni ikna ederse, seve seve değiştiririm onları, çünkü benim aradığım gerçekliktir, gerçeklikten kimse zarar görmez, yanılgılarında ve bilgisizliklerinde direnenlerden başka.

22 Ben görevimi yerine getiriyorum; hiçbir şey alıkoyamaz beni bundan; ne cansız nesneler, ne ustan yoksun varlıklar, ne de doğru yolu bilmedikleri için yolunu şaşıranlar.

23 Ustan yoksun yaratıklara ve genellikle maddesel nesnelere karşı cömert ve hoşgörülü davran, çünkü sen usla donatılmışsın, onlarsa ustan yoksunlar; ama ussal varlıklar olan insanlara karşı seninle aynı topluma ait kişilere davranılması gerektiği gibi davran; ve her durumda tanrılardan yardım dile. Bu biçimde yaşamının ne kadar süreceğine aldırma; böyle yaşanırsa üç saat bile yeter.

24 Makedonyalı İskender ve seyisi ölünce başlarına aynı şey geldi: çünkü ya her ikisi de her şeyin doğduğu evrenin dölyatağına döndüler ya da parçalanıp atomlara ayrıldılar.[10]

25 Her bireyin zihinsel ve fiziksel varlığında bir ancık zaman içinde ne çok şeyin olup bittiğini düşün; o zaman, evren dediğimiz uçsuz bucaksız bütünün içinde aynı zaman diliminde çok daha büyük sayıda şeyin olmasına şaşmazsın.

26 Biri sana Antoninus adının nasıl yazıldığını sorarsa, heceleri yüksek sesle tek tek vurgulayarak mı söylersin? Bu yüzden sana kızarsa, sen de ona kızar mısın? Yoksa dingince harfleri art arda sıralamaz mısın? Aynı biçimde, her işin bir dizi ardışık eylemden oluştuğunu düşün. Önündeki işi bu sırayı izleyerek, sinirlenmeden, öfkeye öfkeyle karşılık vermeksizin, yöntemine uygun olarak yap.

27 İnsanların, kendilerine uygun ve yararlı görünen şeyler için çaba harcamalarına izin vermemek ne acımasızca bir şey! Ama yanıldıkları için öfkeye kapıldığın zaman bir anlamda onların bu haklarını ellerinden alıyorsun. Aslında, senin yanlış dediğin şeyin, kendileri için uygun ve yararlı olduğuna inanıyorlar onlar. "Ama yanılıyorlar!" Güzel. Öyleyse, eğit onları, öfkeye kapılmadan, gerçeği göster onlara.

28 Ölüm; duyuların aldatıcılığından, insanı kukla gibi oradan oraya çekiştiren içgüdülerden, saçma sapan düşüncelerden, tenin tutsağı olmaktan kurtarır bizi.

29 Beden daha savaşını sürdürürken ruhun savaşımı bırakması utanç verici bir şeydir.

30 Dikkat et, bir Caesar olma, erguvana[11] boyama kendini; çünkü böyle şeyler oluyor. Öyleyse yalın, dürüst, namuslu, ölçülü, içten, haksever, dindar, iyiliksever, sevecen, işine bağlı biri olarak kal. Felsefenin seni eğittiği gibi kalmaya çaba göster. Tanrılara saygı duy, insanlara hizmet et. Yaşam kısadır; yeryüzündeki varlığımızın biricik meyvesi, tanrısal yasaya uymak ve toplumun ortak yararına yönelik etkinliklerde bulunmaktır.

Her şeyde Antoninus'un[12] gerçek bir öğrencisi gibi davran; onun, usun gerektirdiği gibi davranmakta gösterdiği çabayı, tutarlılığını, dine bağlılığını, serinkanlılığını, nezaketini, kendini beğenmişlikten arınmışlığını, şeylerin özünü kavramaktaki direngenliğini örnek al.

Onun, hiçbir savı inceden inceye düşünüp kavramadan reddetmemesini; kendisini haksız olarak kınayan insanlara, buna karşılık, onları kınamaksızın, nasıl hoşgörü gösterdiğini; hiçbir zaman aceleci davranmadığını; iftiralara kulak vermediğini; insanların karakterlerini ve eylemlerini; kınamaksızın, çekinmeden, kuşkucu davranmaksızın, safsatacılığa kaçmadan nasıl doğru olarak değerlendirdiğini; evinde, yatağında, giysilerinde, yemeklerinde, hizmetçilerinde nasıl azla yetindiğini; nasıl çalışkan ve direngen olduğunu; hafif bir perhiz sayesinde, alıştığı saatler dışında bedeninin gereksinimlerini karşılama gereğini duymaksızın sabahtan akşama dek işinin başından kalkmadığını; dostluklarında nasıl sağlam ve güvenilir olduğunu; fikirlerine açıkça karşı çıkılmasını nasıl hoşgörüyle karşıladığını, birisi kendisininkinden daha iyi bir fikir öne sürdüğünde nasıl memnun olduğunu; batıl inançlara kapılmaksızın tanrılara nasıl saygı gösterdiğini anımsa.

Böylece son saatin geldiğinde vicdanının onunki gibi temiz olması için onun örneğini izle.

31 Kendine gel, ayıl, uykudan uyan. Huzurunu kaçıran şeylerin düş olduklarına inan; uyanır uyanmaz önceden oldukları gibi gör onları.

32 Bedenden ve ruhtan oluşuyorum ben. Bedeni hiçbir şey ilgilendirmez, çünkü şeyleri birbirinden ayırt bile edemez. Zihne gelince, kendi etkinliklerinden başka hiçbir şey ilgilendirmez onu, ama etkinliklerinin tümü de onun kendi denetimi altındadır. Bunlar da onu ancak şimdi bakımından ilgilendirirler; çünkü geçmiş ve gelecek etkinlikleri de şu anda ilgilendirmez onu.[13]

33 El, bir elin; ayak, bir ayağın işini gördüğü sürece, onların ağrıması doğaya aykırı değildir. İnsan için de, acı, insana özgü bir çabadan kaynaklandığı sürece doğaya aykırı değildir; doğaya aykırı olmadığı için, kötülük de değildir.

34 Soyguncular, ahlâk yoksunları, ana baba katillleri, zorbalar nelerden zevk alıyorlar, düşün bir!

35 Zanaatçıların, kendilerini belli ölçüde uzman olmayanların zevkine uyarlamak isteseler de, gene de zanaatlarının ilkelerine sıkı sıkıya bağlı olduklarını ve onlardan uzaklaşmaya katlanamadıklarını görmüyor musun? Mimarların ve hekimlerin kendi mesleklerinin ilkelerine; insanın, yaşamını yöneten ilkeye, tanrılarla paylaştığı usa duyduğundan daha çok saygı duymaları şaşılacak bir şey değil midir?

36 Asya ve Avrupa evrenin köşeleridir yalnızca; her okyanus bir su damlası; Athos dağı[14] bir avuç toprak; bütün bir şimdiki zaman, sonsuzluğun bir ânıdır. Her şey küçük, değişken, bir şimşek çakımında yitip gidiyor.

Her şey oradan geliyor, doğrudan doğruya ortak yönetici ilkeden, ya da onun ikincil sonucu[15] olarak. Bunun için, aslanın açık çeneleri, zehir, diken, bataklık gibi zararlı ne varsa, o yüce ve soylu ilkelerin yan ürünleridir. Öyleyse, bunların saygı duyduğun şeylere yabancı olduklarını sanma, düşüncelerini her şeyin ortak kaynağına yönelt.

37 Şimdiki zamanda varolan şeyleri görmüş olan kişi, her şeyi görmüştür: başı sonu olmayan zaman içinde olmuş ve olacak olan her şeyi. Çünkü her şey cins ve tür olarak her zaman birbirinin aynıdır.

38 Evrendeki her şeyin birbirine zincirlendiğini ve aralarındaki karşılıklı ilişkiyi düşün sık sık. Çünkü bunların tümü de, belli bir anlamda, birbiriyle bağıntılı, dayanışma içindedir; de-

vinimlerinin gerilimi, maddenin uyumu ve birliği sayesinde birbiri ardı sıra gelirler.

39 İçinde bulunduğun duruma uyum sağla, aralarında yaşadığın insanları sev, ama gerçekten sev.

40 Her türlü âlet, araç-gereç, yapıldığı işi görüyorsa iyidir; onu yapan kişi ürettiği şeyden bağımsızdır. Oysa, bir doğal ilkenin yönettiği şeylerde, onları biçimlendiren, üreten güç sürekli olarak onların içindedir, orada kalır. Bu nedenle daha çok saygı duymalısın ona ve onun istemine göre davranırsan, her şeyin senin isteğine uygun olarak gelişeceğine inanmalısın. Bunun gibi, evrende her şey bütünün zihnine göre gelişir.

41 Senin isteminden bağımsız bir şeyi iyi ya da kötü bulursan, o kötülükten kaçmaz, ya da o iyiliği kaçırırsan, kaçınılmaz olarak tanrıları suçlar, bunların birinde ya da ötekinde başarısızlığa uğramandan sorumlu olan ya da gelecekteki başarısızlığının nedeni olacaklarından kuşku duyduğun insanlardan nefret edersin; bu tür şeylere belli bir değer verirsek, hiç kuşkusuz haksızlık ederiz. Öte yandan, eğer yalnızca bizim denetimimize bağlı olan şeylerin iyi ya da kötü olduklarını düşünürsek, ne tanrıları suçlamamız, ne de başka insanlara karşı düşmanca bir tavır almamız için neden kalır.

42 Hepimiz tek bir amaç için birlikte çalışıyoruz, kimimiz bilerek, anlayarak, kimimiz bilinçsizce, sanırım Herakleitos'un, "uykuda bile olsalar, evrende olup biten her şey için çalışırlar, katkıda bulunurlar" dediği kişiler gibi. Herkes, evrende olup bitenlere kendince katkıda bulunur, hatta olup bitenden durmadan yakınan, onu önlemeye ya da ortadan kaldırmaya çalışanlar bile; çünkü evrenin böyle insanlara da gereksinimi vardır. Öyleyse hangi yanda olacağına karar ver, çünkü evreni yöneten; senden nasıl yararlanacağını, seni hangi gruba koyacağını çok iyi bilir. Ama dikkat et, Khrysippos'un[16], o oyundaki aptalca ve gülünç dizesindeki gibi bir duruma düşme sakın.

43 Güneş tanrısı yağmur tanrısının işini mi üstleniyor yoksa? Ya da Asklepios[17] bereket tanrıçasının[18] işini mi görüyor? Peki, her yıldız için ne söylemeli? Bunların hepsi birbirinden farklı olsalar da, aynı amaç için birlikte çalışmıyorlar mı?

44 Eğer yazgımı tanrılar belirlemişlerse[19], iyi karar vermişlerdir; çünkü düşüncesiz bir tanrı tasarlamak güçtür. Hem sonra neden kötülük etsinler bana? Bana zarar vermek, evrenin öncelikle gözettiği ortak yarara nasıl hizmet edebilirdi? Kaldı ki, bir birey olarak benim hakkımda bir karar almamışlarsa da, kuşkusuz ortak yarar için karar almışlardır; bunun sonuçlarını kabul etmek, onlara saygı duymak zorundayım.

Ama eğer tanrılar hiçbir şeyi öngörmüyorlarsa (ki böyle bir şeye inanmak saygısızlık olur, çünkü o zaman kurban kesmemize, onlara yakarmamıza, onların adına ant içmemize, onların varoldukları, aramızda bulundukları inancıyla yerine getirdiğimiz bütün bu törenleri yapmamıza gerek kalmaz), bizi ilgilendiren hiçbir şeyi öngörmüyorlarsa, gene de kendi hakkımda karar verme ve kendi yararımın nerede olduğunu araştırma olanağım vardır. Ama her bireyin yararı, onun yapısına ve doğasına uygun olandır, benim doğamsa ussal ve toplumsal bir varlığın doğasıdır. Antoninus olarak, benim kentim, benim yurdum Roma; insan olarak ise, dünya. Benim için biricik iyi, bu ikisine yararlı olandır yalnızca[20].

45 Her bireyin başına gelen her şey bütüne yararlıdır. Aslında bu yeterli olmalı. Öte yandan, dikkatle bakarsan, şunu da görürsün: bir insan için yararlı olan, genellikle öteki insanlar için de yararlıdır. Burada, "yararlı" sözcüğü genel anlamda, ne öyle ne de böyle olan şeyleri de kapsayacak biçimde anlaşılmalıdır.

46 Tıpkı tiyatroda ve benzeri yerlerde, hep aynı sahnelerin yinelendiğini göre göre sıkılman, tekdüzeliğin oyunu sıkıcı kılması gibi, yaşamın bütünü için de aynı şey sözkonusudur. Çünkü her şey, tepeden tırnağa her zaman aynıdır, her zaman aynı nedenlerden doğar. Ne zamana dek sürecek bu böyle?

47 Her çeşit, her soydan, her meslekten ölüp giden onca insanı düşün her zaman. Philistion'a, Phoebus'a, Origanion'a[21] dek gel. Sonra başka sınıftan insanlara geç. Bizden önce birçok güçlü hatiplerin, Herakleitos, Pythagoras[22], Sokrates gibi birçok önemli filozofun; onlardan önce birçok yiğidin, onlardan sonra birçok komutanın, birçok kralın bizden önce gittikleri öte dünyaya göçeceğiz biz de. Bundan başka Eudoksos, Hippark-

hos, Arkhimedes[23], Menippos[24] ve onun gibi bu geçici, ölümlü yaşamı alaya almayı bilmiş başka birçok parlak zekâ, soylu ruh, çalışkan, girişken, yetenekli, yılmaz insan gibi.

Bütün bu insanların çoktan öldüklerini düşün. Bu insanlar ya da adları bile belleğimizden silinen bütün o insanlar için bunda korkunç olan ne var? Bu dünyada gerçekten değerli olan bir tek şey vardır: her zaman gerçeğe ve adalete uygun olarak yaşamak, yalancılara ve adil olmayanlara karşı bile anlayışlı olmak.

48 Neşelenmek istediğinde, çevrende yaşayanların iyi niteliklerini düşün: örneğin, birinin enerjisi, ötekinin sakınganlığı, bir üçüncüsünün cömertliği, bir başkasının bir başka niteliği. Hiçbir şey çevremizdeki insanların karakterlerine yansıyan erdemlerinin imgeleri kadar memnunluk verici değildir, özellikle hepsi de bir aradaysa. Öyleyse, bu örnekleri hep aklında tut.

49 Üç yüz libre[25] değil de, şu kadar libre ağırlıkta isen üzülmezsin değil mi? Yaşamak için sana şu kadar yıl verildi de, daha çok yıl verilmedi diye niçin üzülüyorsun, öyleyse? Çünkü sana verilen madde miktarıyla nasıl yetiniyorsan, sana verilen zamanla da yetinmelisin.

50 Onları ikna etmeye çalış ama, onlar istemese de doğruluğun gerektirdiğini yap. Ama biri seni zorla engellemeye kalkarsa, boyun eğmeye ve dinginliğe başvur, incinme, böylece karşına çıkarılan engelden, başka bir erdemi ortaya koymak için yararlan. Us yürütme ve doğruyu yanlıştan ayırt etme yeteneğinin koşullara bağlı olduğunu ve olanaksız olanı yapmayı amaçlamadığını anımsa. Neyi amaçlıyordun öyleyse? "Tam da böyle bir doğrultuda davranmayı." Bunu sağladın; tasarladığımız amaca ulaştık.

51 Ün peşinde koşan kendi yararının başkalarının etkinliğinde olduğunu düşünür; zevk düşkünü, kendi duygularında; sağduyusu olansa, kendi eylemlerinde olduğunu.

52 Verili bir olgu üstüne hiçbir kanıya varmamak, böylece zihnini sıkıntıya sokmamak insanın elindedir; çünkü şeylerin kendileri doğaları gereği, yargılarımızı oluşturamazlar.

53 Başkalarının söylediklerini dikkatle dinlemeye alıştır kendini ve olabildiğince konuşanın zihnine girmeye çalış.

54 Peteğe yararlı olmayan, arıya da yararlı olmaz.

55 Gemiciler kaptan hakkında, hastalar hekimleri hakkında kötü söz söylerlerse, kaptan tayfaların güvenliğini nasıl sağlar, hekim hastaları nasıl iyileştirebilir?

56 Dünyaya benimle birlikte gelen insanların kaçı çoktan göçüp gitti?

57 Sarılığa yakalanmış olanlara bal acı gelir, kuduz olanlar sudan korkar, çocuklar için top güzeldir. Niçin öfkeleneyim, öyleyse? Yanlış düşüncelerin insanlar üstünde; ödün, sarılığa yakalanmış, ya da zehrin kuduz köpek tarafından ısırılmış kişiler üstündeki etkisinden daha az mı etkisi olduğunu sanıyorsun yoksa?

58 Hiç kimse, senin kendi doğanın ilkelerine göre yaşamanı engelleyemez; evrensel doğanın yasasına ters düşen hiçbir şey başına gelmez.

59 Bunlar, bu memnun etmek istedikleri, ne biçim insanlar? Hangi amaçla, hangi eylemlerle! Zaman her şeyi nasıl da hızla örtecek, onca şeyi çoktan örttüğü gibi!

Notlar

1 *Andan en iyi biçimde yararlanmak*: Atasözü; burada alaysamalı biçimde kullanılmış.
2 İki seçenek vardır: ya kozmos'un, dönemsel yangınlara uğrasa da (buhara, ateşli havaya dönüşse de), birleşmiş bir bütün olduğu (Stoacı); ya da (Epikurosçu) evrenin en sonunda onu oluşturan atomlara ayrılacağı. Bkz IV 14 Not 8; V Not 5.
3 Bkz yukarıda IV 27.
4 *İlyada*'dan alıntı.
5 Tanınmış bir şarap.
6 *Çıplak olarak bakmalı*: Bu kaba (acımasız) gerçekçilik (karş. II.2, VIII.24, 37, IX.36); şeyleri temel ögelerine indirgeme ve 'kozmik' görüngeyi (perspektifi) uygulama yönteminin sonucudur. Kunt biçem, kinik biçemi çağrıştırıyor.
7 Alıntının kime ait olduğu açık değil. Krates olasılıkla Teb'li kinik filozof (MÖ yakl. 365-285); Ksenokrates, Platon'un öğrencisi, MÖ 339-314 yılları arasında Akademi'nin başkanıydı.
8 Erdemin (biricik gerçek iyi) değeri ile 'ilgisiz' şeylerin değeri arasındaki çelişki değer verilen şeylerin aşamalarında belirtilmiştir. İlk üç aşamada artan karmaşıklık ve değeri olan 'ilgisiz' şeyler yer alıyor; son aşamada, mutlak değeri taşıyan tek şeyleri, erdemi ve ussallığı buluyoruz.
9 *Akış ve dönüşüm:* Herakleitos'un görüşünü çağrıştırıyor.
10 Bkz. VI Not 2.
11 Kırmızı-mor arası bir renk. Eski Roma'da soyluların togaları erguvan renginde olduğundan, soyluluk belirtisi sayılır. Daha sonraları, Hıristiyanlıkta, kardinallerin pelerinleri de bu renkteydi. Erguvan, bir tür denizkabuğundan çıkarılan boyadan elde edilirdi. Burada, Marcus Aurelius'un sözleri, soyluluğa özenme anlamına gelse gerek (Ç.N.)
12 Marcus'u (ve Verus'u) evlât edinen imparator Antoninus Pius. Bkz. I 16.
13 Epiktetos'u; 'denetimimiz altında' bulunan erdemle, denetimimiz dışında kalan 'ilgisiz şeyler' (örn. varsıllık) arasındaki temel çelişkiyi bir kez daha anımsatıyor. Bu çelişki, burada, bedenle ruh ya da zihin arasındaki Platonik çelişkiyle hemen hemen aynı olan bir çelişki ve Marcus'un belirgin özelliği olan şimdiyi yaşama vurgusuyla birleştirilmiş. Bkz. III 10, XII 3.
14 *Athos dağı:* Kuzey Yunanistan'da büyük bir dağ.
15 *İkincil sonuç...* : bkz III. Not 3.
16 *Khrysippos*: Soli'li Khrysippos (MÖ yakl. 280-207), en eski Stoacılığın başlıca temsilcilerinden biri. Alıntı, Plutarkhos'un *Moralia*'sındandır: Komedilerdeki gülünç dizelerin, evrendeki kötülük gibi (tanrısal bir bakış açısından bakıldığında) iyicil bir işlevi olabilir.
17 Asklepios, V Not 2.
18 Demeter: toprak ve bereket tanrıçası, Roma'da Ceres'le özdeşleştirilmiştir.
19 Tanrıların, bir bütün olarak kozmosun iyiliğiyle ilgilendikleri gibi, bireylerin iyiliğiyle de ilgilenip ilgilenmedikleri konusunda bkz. Cicero, *Tanrıların Doğası Hakkında*; ilgilenmiyorlarsa, *özveri ve duanın* yararsızlığı hak. bkz. Cicero, *age.*

20 Marcus Aurelius burada, bireylerin başına gelen her şeyin bütüne yararlı olduğu yolundaki Stoacı ilkeden ayrılarak, bir bireye yararlı olanın aynı zamanda başkalarına da yararlı olduğu, burada *yarar* sözüğünün, sağlık, servet gibi yeğlenebilir 'ilgisiz şeyler'in insanlara verilmesi anlamına geldiği görüşüne geçmiştir. (Bkz. VI Not 13) ile ilgili. Fikir, anlaşıldığına göre, benim sağlığımın ve varsıllığımın arkadaşlarımın ve ailemin sağlığına ve varlığına yararlı olduğudur. Daha normlara uygun Stoacı düşünce, akıllı insanların (bütün insanların değil), tüm öteki akıllı insanların iyiliklerinden (erdemlerinden) yararlandıkları düşüncesidir.

21 Bilinmeyen kişiler: birincisi, bazılarınca Augustus'un çağdaşı olan mimograf Philiston'la özdeşleştirilir.

22 Samoa'lı filozof ve matematikçi, MÖ 531'de Büyük Yunanistan'a göçmüş, orada Croton'da, adıyla bilinen bir okul kurmuştur.

23 Ünlü bilginler: Knidos'lu Eudoksos (MÖ yakl 390-340) matematikçi, astronom ve coğrafyacı; Hipparkhos: 2. yüzyılda yaşamış matematikçi, astronom ve coğrafyacı; Siracusa'lı Arkhimedes (MÖ yakl. 287-212), ünlü matematikçi ve astronom.

24 Gadara'lı Menippos, MÖ 3. yüzyılda yaşamış önemli kinik yazar, Menippos yergisi denen bir yergi biçemi başlatmıştır.

25 Yarım kilogramlık eski bir ağırlık ölçü birimi (Ç.N.).

VII. Kitap

1 Kötülük nedir? Birçok kez gördüğün şeydir. Şunu aklından çıkarma: olup biten her şey, birçok kez gördüğün bir şeydir. Nereye baksan hep aynı şeyleri göreceksin; antik tarih, daha sonraki çağların tarihi, yakın zamanın tarihi onlarla doludur; şimdi de kentlerimizi, evlerimizi onlar dolduruyor. Yeni olan hiçbir şey yok: her şey kendini yineliyor ve hemen geçip gidiyor.

2 İlkeler ölmezler. Onlara denk düşen düşünceler yokolmadıkça, nasıl ölebilirler? Ama onları sürekli olarak canlı tutmak sana bağlıdır. "Herhangi bir konuda oluşturmam gereken düşünceyi oluşturabilirim; bunu yapabiliyorsam, niçin kaygılanayım? Zihnimin dışında kalan şeyler, kendi başlarına hiçbir şey değildirler." Bunu anladığında her şey yoluna girecektir. Yaşamına yeniden başlamak senin elindedir: bunun için yaşadıklarını yeniden gözden geçir, çünkü yeniden yaşamak buna bağlıdır.

3 Gösterişli geçit törenleri, sahnede oynanan oyunlar, sığır ve koyun sürüleri, çatışan kılıçlar, köpeğe atılan bir kemik, bir balık havuzuna atılmış ekmek kırıntıları, karıncaların uğraşıp didinmeleri, ürkmüş farelerin çılgınca koşuşturmaları, iplerinden çekilip oynatılan kuklalar.[1] Bütün bunları hoşgörüyle, küçümsemeden karşıla; aynı zamanda, bir insanın değerinin, ilgi duyduğu şeylerin değeriyle ölçüldüğünü aklından çıkarma.

4 Söylediğin her sözcüğü tart; attığın her adıma dikkat et. Verdiğin her kararın ne gibi sonuçları olacağını düşün. Bu ikin-

ci durumda, amacın ne olduğunu daha başından gör; birinci durumda ise sözcüklerin ne anlama geldiğine dikkat et.

5 Zekâm bu işi yapmaya yeterli mi, değil mi? Yeterliyse, evrensel doğanın bana sağladığı bir âlet gibi yaptığım işe uygularım onu. Değilse, ya o işi onu daha iyi yapabilecek olan birine bırakırım (bu durumda, sorumluluk gene de bende kalır) ya da, eğer bu olanaklı değilse, benim gözetimim ve desteğimle, yönetici ilkemin yol göstericiliğinde, o işi topluma uygun ve yararlı olacak biçimde sonuçlandırabilecek birinin yardımına başvurarak, o işi elimden geldiğince en iyi biçimde yapmaya çalışırım. Çünkü ne yaparsam yapayım, ister kendi başıma, ister bir başkasının yardımıyla, tek bir amaca, ortak yarara ve toplumla uyuma yönelmeliyim.

6 Bir zamanlar ünlü olan ne çok insan çoktan unutuluşa yenik düştü. Onlara övgüler düzen daha nicesi çoktan göçüp gittiler.

7 Birinin sana yardım etmiş olmasından ötürü utanma; çünkü, böylece, sana düşen görevi, bir kuşatmada surlara saldıran bir asker gibi yerine getirmiş olursun. Sakat olsaydın ve kendi çabanla duvara tırmanamasaydın, ama bunu bir başkasının yardımıyla gerçekleştirebilseydin, ne yapardın?

8 Gelecek için kaygılanma; çünkü varman gerektiğinde, varacaksın oraya, şimdi yararlandığın usu da birlikte götürerek.

9 Her şey birbirine bağlıdır, onları birbirine bağlayan bağ kutsaldır: hemen hemen hiçbir şey insana yabancı değildir. Çünkü her şey birbirleriyle ilişkili olarak düzenlenmiş olup birlikte evrenin düzenini oluştururlar. Varolan bütün şeylerden oluşan bir tek dünya vardır, onları kuşatan tanrı tektir, öz tektir, yasa tektir, tüm düşünen varlıklarda ortak olan us tektir; gerçek de tektir, eğer aynı türden olan ve aynı usu paylaşan tüm varlıkların yetkinliği doğruysa.

10 Maddî olan her şey bir anda evrensel töze karışır; her şey bir anda yeniden evrensel usça emilir; her şeyin anısı bir anda sonsuzluğa gömülür.

11 Ussal bir varlık için, doğaya uygun olarak davranmakla usa uygun olarak davranmak aynı şeydir.

12 Dik dur, ya da başkaları ayakta tutsun seni.[2]

13 Tek tek organizmaların organları gibi, ussal varlıklar da, ayrı ayrı bedenlerde olmalarına karşın, bir çeşit dayanışma içinde davranmak için oluşturulmuşlardır. Sık sık kendi kendine, "ben, ussal varlıkların oluşturdukları bütünün bir organıyım" diye yinelersen bu gerçeği daha iyi anlarsın. Ama eğer bütünün yalnızca bir parçası olduğunu söylersen, bu; henüz insanları bütün yüreğinle sevmeyi öğrenmediğin, iyiliği iyilik etmek için yapmaktan sevinç duymadığın, başkalarına iyilik ederken, bunu kendine iyilik ettiğin inancıyla değil, basit bir görev olarak yaptığın anlamına gelir.

14 Varsın, dışarıdan, bedenimin organlarına zarar verebilecek her türlü kötülük başıma gelsin; organlarım isterlerse yakınsınlar. Bana gelince, başıma gelenin bir kötülük olmadığını düşünürsem, ondan hiçbir zarar görmem; bunu düşünmemek bana bağlıdır.

15 Başkaları ne yaparlarsa yapsınlar, ne söylerlerse söylesinler, ben kendi adıma iyi bir insan olmalıyım. Tıpkı zümrüt –ya da altın yahut erguvan– kendi kendine durmadan şöyle diyormuş gibi: "Başkaları ne yaparlarsa yapsınlar, ne söylerlerse söylesinler, kendi adıma ben zümrüt olarak kalacağım, rengimi koruyacağım.[3]

16 Yönetici ilke hiçbir zaman kendi kendisine sorun yaratmaz; kendi içinde ne korku yaratır, ne frenlenmemiş istek. Ama bir başkası onu korkutabilir, incitebilirse varsın yapsın, çünkü yönetici ilke tek başına kendini bu tür kaygılara kaptırmaz. Beden, acı duymamayı başarabiliyorsa, başarsın; ruhsa korktuğunda ya da acı çektiğinde bunu duyuyorsa söylesin; ama bu konular hakkında yargı veren zihin hiçbir şey duymayacaktır, çünkü bu tür yargılarda bulunmaya zorlanamaz. Yönetici ilke kendisi için hiçbir şeye gereksinim duymaz, gereksinimi kendisi yaratır; bunun gibi, kendisi için üzüntü ya da engeller yaratmak istemedikçe, hiçbir şey onu tedirgin edemez, engelleyemez.

17 Mutluluk iyi bir koruyucu ruh, ya da yönetici ilkedir. Öyleyse burada ne arıyorsun, imgelem? Tanrılar aşkına, geldiğin gibi git buradan, çünkü sana gereksinimim yok.[4] Her zamanki alışkanlığına uyarak geldin. Sana kızmıyorum; yeter ki, git.

18 Değişiklikten korkmak mı? Ama değişiklik olmazsa ne olabilir ki? Evrensel doğaya bundan daha yakın, daha değerli bir şey olabilir mi? Odun değişime uğramazsa, sıcak banyo yapabilir misin? Besinler değişime uğramazsa beslenebilir misin? Değişim olmaksızın hangi yararlı şey meydana gelebilir? Öyleyse, senin kendi değişiminin de aynı nitelikte olduğunu, evrensel doğaya aynı biçimde gerekli olduğunu görmüyor musun?

19 Bütün varlıklar, bir selin içinden geçermişçesine evrensel tözün içinden geçerler; doğaları evrenin doğasıyla aynıdır, onunla işbirliği yaparlar, tıpkı organlarımızın birbiriyle işbirliği yapmaları gibi. Kaç Khrysippos'u, kaç Sokrates'i, kaç Epiktetos'u yuttu zaman şimdiye dek! Kim olursa olsun herkes için, her şey için düşün bunu.

20 Beni yalnızca bir şey kaygılandırıyor; insan doğasının istemediği şeyi yapmak, ya da onun istediğinden başka biçimde yapmak, ya da tam şu anda istemediği şeyi yapmak.

21 Yakında her şeyi unutacaksın; yakında herkes seni unutacak.

22 Yanılgıya düşen kişileri de sevmek, insana özgü bir şeydir. Bu insanların senin akrabaların[5] olduklarını, bilgisizlikten[6] ya da ellerinde olmaksızın yanlış yaptıklarını; çok geçmeden senin de, onların da öleceğinizi, her şeyden önce de, sana hiçbir zarar vermediklerini, çünkü yönetici ilkenin, eskisinden daha kötü olmasına yol açmadıklarını düşününce onları sevmeyi başaracaksın.

23 Evrensel doğa, tözü balmumu gibi kullanır; önce bir at yapar, sonra onu eriterek bir ağaç, sonra bir insan, sonra başka bir şey yapmak için malzeme olarak kullanır; bunların her biri çok kısa bir süre sürdürür varlığını. Ama bir sandığın sökülmesi kötü bir şey değildir; parçalarının bir araya getirilerek oluşturulmasının kötü bir şey olmaması gibi.

24 Yüze yansıyan öfke, tam anlamıyla doğaya aykırıdır; sık sık olursa yüzün güzelliği gittikçe azalır, sonunda tümüyle yokolup gider, hiçbir zaman da yeniden canlandırılamaz. Bu nedenle, bundan, öfkenin usa aykırı olduğu sonucunu çıkarmaya çalış. Çünkü insan kendi hatasının bilincini de yitirirse, yaşamanın ne anlamı kalır?

25 Şu anda gördüğün her şey çok geçmeden her şeyi yöneten doğa tarafından dönüştürülecek; onların özü yeni şeylere dönüşecek, onların özü de başka şeylere; dünya hep genç kalsın diye.

26 Birisi sana bir haksızlık ederse, hangi iyi ve kötü kavramının ona bunu yaptırdığını düşün hemen. Böyle düşünürsen, ona acırsın, artık ne şaşkınlık duyarsın, ne öfke.[7] Çünkü ya onunla aynı iyi kavramına sahipsindir, ya da benzer bir iyi kavramına; o zaman onu bağışlamak zorunda kalırsın, çünkü benzer koşullarda sen de onunla aynı biçimde davranırsın. Ama onunla artık aynı iyi ve kötü kavramına sahip değilsen, şeylerin çarpıtılmış görülerine sahip olan kişiye hoşgörü göstermen daha kolay olacaktır.

27 Olmayan şeyleri, varmışlar gibi düşünme, varolan şeyler arasından en hoşuna gidenleri seç, eğer olmasalardı, onları nasıl isteyeceğini düşün. Ama sahip olmaktan mutluluk duyduğun şeyleri aşırı değerlendirmemeye alıştır kendini; yoksa bir gün onları yitirirsen sarsılırsın.

28 Kendi içine çekil. Yönetici ilkenin öyle bir doğası vardır ki, kendi kendine yeter; doğru olanı yaptığı zaman dinginlik bulur.

29 İmgelemi ortadan kaldır. İçgüdülerinin seni bir kukla[8] gibi çekip çevirmesine izin verme. Dikkatini şimdiki zamana çevir. Senin ya da başkalarının başına gelenlerin bilincine varmayı bil. Her nesneyi nedensel ve özdeksel[9] yönlerine ayır ve incele. Son saatini düşün. Bırak başkasının yaptığı yanlış ortaya çıktığı yerde kalsın.

30 Düşüncelerini sözcüklerle karşılaştır. Olayları ve onları meydana getiren kişileri anla.

31 Basitliğinden, kendine duyduğun saygıdan, erdemle erdemsizlik arası şeylere ilgisiz kalmaktan ötürü memnun ol. İnsan soyunu sev. Tanrıyı izle. "Her şeyi yasa yönetir, ama gerçekte varolan yalnızca atomlardır," diyor bilge.[10] Ama "her şeyin yasa tarafından yönetildiğini" anımsamak yeter; aslında çok az şeyin.

32 Ölüm üstüne: eğer atomlardan oluşmuşsak ölüm ayrışmadır; ama eğer canlı bir bütün oluşturuyorsak, tükeniş ve başka bir yere göçmektir.[11]

33 Acı üstüne: eğer dayanılmazsa, ölüme götürür; uzun sürerse katlanılabilir. Zihin kendini soyutlayarak dinginliğini korur; böylece yönetici ilke zarara uğramaz. Acının zarar verdiği parçalara gelince, bunu açığa vursunlar, ellerinden gelirse.

34 Ün üstüne: [Ün peşinde koşanların] zihinlerine, hangi fikirlere sahip olduklarına, neden kaçındıklarına, neyi izlediklerine bak. Kumulların üst üste yığılarak, öncekileri gizlemeleri gibi, yaşamda da geçmişteki olayların, ardından gelenlerce hızla gizlenip yokolduklarını düşün, sonra.

35 "Düşünceleriyle tüm zamanı ve tüm tözü kucaklayan üstün bir zihnin insan yaşamına büyük bir önem verdiğini sanıyor musun?" "Kesinlikle olanaksız" diye yanıtladı. "Ölüm düşüncesi böyle bir insanı korkutabilir mi?" "Kesinlikle hayır."[12]

36 "İyi şeyler yapmak, ama karşılığında kötü bir ün kazanmak bir hükümdarın yazgısıdır."[13]

37 Yüz, zihnin buyruğuyla, uygun bir anlatım, hoşa giden bir görünüş edinirken, zihnin kendi buyruğuyla böyle bir anlatım ve görünüm edinememesi ne saçma.

38 "Nesnelere öfkelenme,
Çünkü bu onların umurunda bile değil."[14]

39 "Ölümsüz tanrılara ve bize sevinç getir."[15]

40 "Olgun başaklar gibi biçilir yaşamımız,
Biri varolurken, biri yokolur gider."[16]

41 Tanrılar beni de, iki çocuğumu da unutmuşlarsa
Bir hikmeti vardır bunun."[17]

42 "İyilik ve adalet benden yana."[18]

43 "Ağlayıp sızlanmalarına, çırpınmalarına katılma onların."[19]

44 "Böyle birine şöyle yanıt verebilirdim ancak: 'Bir insanın, çapı ne olursa olsun; yalnızca, her eyleminde, eyleminin haklı mı, haksız mı, iyi bir insanın mı yoksa kötü bir insanın eylemi mi olduğunu düşünecek yerde, yaşama ya da ölme olasılıklarını tartması gerektiğini düşünüyorsan, yanılıyorsun, dostum'."[20]

45 "İşin doğrusu şu, Atinalılar: bir insan, en iyisi olduğuna inanarak kendisinin seçtiği, ya da bir komutan tarafından geti-

rildiği görevinde kalıp tehlikeleri göğüslemeli, ne ölümü ne de onursuzluktan başka bir şeyi umursamalı."[21]

46 "Soylulukla iyiliğin birinin yaşamını ya da kendi yaşamını kurtarmaktan farklı bir şey olup olmadığını; insan adına lâyık bir insanın ne kadar yaşayacağı sorununu bir yana bırakmanın; yaşama sımsıkı tutunmamanın ve bu konuları tanrıya bırakmanın; kadınların söyledikleri gibi, 'hiç kimsenin yazgısından kaçamayacağına' inanmanın; yaşamak için kendisine bağışlanan zamanı olabilecek en iyi biçimde yaşamaya çalışmanın yerinde olup olmayacağını iyi düşün, dostum."[22]

47 Yıldızların devinimini, sen de onlarla birlikte dönüyormuşsun gibi izle; ögelerin nasıl birbirlerine dönüştüklerini düşün her zaman; çünkü bu gibi şeyleri düşünmek bizi şu ölümlü dünya yaşamının çirkefinden arıtır.

48 İnsan üstüne us yürütürken, dünyasal şeylere, yukarıdan bakıyormuş gibi bak: kalabalıklara, ordulara, tarımsal etkinliklere, evlenmelere, boşanmalara, doğumlara, ölümlere, mahkemelerin uğultusuna, ıssız bölgelere, her çeşit barbar halka, bayramlara, yaslara, kamu yaşamına, her şeyin iç içe geçmişliğine, karşıtlardan doğan uyuma.

49 Geçmişe ve yönetim biçimlerindeki değişikliklere gözat; geleceği de öngörebilirsin, çünkü doğası hep aynı olacaktır, olayların şimdiki ritminden ayrılması olası değildir. Bu nedenle, insan yaşamını kırk yıl da incelesen, on bin yıl da, farketmez. Daha fazla ne görebilirsin?

50 "Topraktan gelen toprağa döner,
Göksel bir tohumdan filizlenense
Göklere."[23]

Ya da: atomları birbirine bağlayan güçler çözülünce duygudan yoksun ögeler de buna benzer bir biçimde dağılırlar.

51 "Yiyecek içeceklerle, büyülerle
Ölümden çevirmek yazgının yönünü."[24]

"Tanrıdan gelen fırtınaya
katlanmalıyız, hiç yakınmadan."[25]

52 "Rakibini altetmekte daha iyi," ama ortak yarara kendini daha çok adamış değil, olaylar karşısında ne daha serin-

kanlı, ne de komşularının yanlışlarına karşı daha bağışlayıcı.[26]

53 Bir görev, tanrılarla insanların sahip oldukları ortak usun ilkelerine uygun olarak yerine getirildiğinde, korkacak bir şey yoktur; çünkü doğru yolu izleyen ve doğamıza uygun olan bir eylemden yarar gördüğümüzde, hiçbir zarardan kuşkulanmamıza gerek yoktur.

54 Her yerde, her zaman, o ânın koşullarını seve seve kabul etmek, insanlara hakça davranmak, yeterince kavramadığın hiçbir şeyin zihnine sızmaması için her düşüncene dikkat etmek gücünün sınırları içindedir.

55 Başkalarının yönetici ilkelerine dönüp bakma, doğruca doğanın seni yönelttiği amaca bak: başına gelenlerin onun aracılığıyla başına geldiği evrensel doğanın ve onun aracılığıyla yapman gerekeni yaptığın kendi doğanın. Herkes kendi yapısının gerektirdiğini yapmalıdır; bütün öteki varlıklar ussal varlıkların yararı için oluşturuldukları halde (tıpkı bütün öteki durumlarda, aşağı varlıkların, üstün varlıkların yararına oluşturulmaları gibi), ussal varlıklar birbirleri için varedilmişlerdir. Böylece, insan doğasının birincil ilkesi, toplumsal yarardır; ikincisi ise, bedenin tutkularına direnmektir; çünkü ussal ve zihinsel etkinliğin başlıca özelliği, kendine sınırlar koymak ve hiçbir zaman duyuların ya da içgüdülerin etkisine yenik düşmemektir. Bunların ikisi de hayvansal doğamıza aittir, us ise, uşak olmayı değil, egemen olmayı amaçlar. Haklı olarak, çünkü doğası gereği, bunlardan yararlanacak biçimde yönlendirilmiştir. Her ussal varlığın üçüncü ilkesi, acele yargı vermekten, kolay kandırılmaktan kaçınmaktır. Öyleyse, yönetici ilken, bu ilkelere sıkı sıkıya bağlı kalarak, doğru yolda ilerleyecek, böylece ona ait olan şeylerin tümüne sahip olacaktır.

56 Sanki ölmüşsün, sanki yaşamın yalnızca bu âna dek sürmüş gibi, sana kalan zamanı fazladan bağışlanmış gibi doğaya uygun olarak yaşamalısın.

57 Yalnızca başına gelen ve yaşamının dokusunu oluşturan şeyi sev. Senin için bundan daha uygun bir şey olabilir mi?

58 Başına ne gelirse gelsin, başlarına aynı şey gelince üzülen, şaşkına dönen, sızlanan insanları getir gözünün önüne.

Şimdi nerede bu insanlar? Hiçbir yerde. Öyleyse? Sen de onlar gibi mi yapmak istersin? Doğalarına öylesine yabancı olan bu duyguları, onları kışkırtan ve onlara boyun eğdiren bu duyguları niçin onlara bırakarak, kendi adına, tümüyle, başına gelenlerden en iyi biçimde nasıl yararlanacağın üstünde odaklanmıyorsun? Çünkü böylece ondan yararlanabilir, malzeme olarak kullanırsın onu. Yeter ki dikkat et, yaptığın her şeyde kendine iyi bir görünüş sunmaya karar ver; şu iki noktayı aklından çıkarma: nasıl davrandığın ahlâksal bakımdan önem taşır; kullandığın malzeme ise kendi başına ne iyi, ne de kötüdür.

59 İçini kaz; çünkü iyilik kaynağı içindedir, sen kazmayı sürdürdükçe fışkırır.

60 İnsanın bedeni, devinirken de, dinlenirken de sağlam durmalı, gevşemesine izin verilmemeli; çünkü zihnin, bir kimsenin zekâsını ve karakterini yüze yansıtması gibi, bir bütün olarak bedenden de aynı şey beklenmelidir. Ama bu görünümler, yapmacıksız olmalıdır.[27]

61 Yaşama sanatı, bir dansçıdan çok, bir güreşçinin sanatı gibidir; art arda gelen darbeleri, önceden sezinlenemeyenleri bile, ayaklarının üstünde sıkıca durarak savuşturmaya hazır olmak gerekir.

62 Tanıklığına başvurmak istediğin insanların nasıl insanlar olduklarını ve ne gibi yönetici ilkelere sahip olduklarını düşün her zaman. Çünkü onların yargılarının ve dürtülerinin kaynaklarını incelersen, ellerinde olmaksızın tökezledikleri zaman onları suçlamazsın, senin adına tanıklık etmelerini de istemezsin.

63 "Hiçbir ruh isteyerek gerçekten yoksun kalmaz"[28]; aynı şey adalet için de, ılımlılık için de, iyilikseverlik ve bu tür her şey için geçerlidir. Bunu hep aklında tutarsan, herkese daha hoşgörülü davranırsın.

64 Her acı karşısında şunu aklından çıkarma: bunda utanç verici hiçbir şey yok, yönetici ilkemizi bozamaz; çünkü ussal olduğu ve ortak yararı gözettiği sürece acı ona hiç zarar veremez. Dahası, birçok acılar için, Epikuros'un şu sözlerinden yardım um: "Acı ne katlanılmazdır, ne de sonsuz; sınırlarını göz önünde bulundurursan, kendi imgeleminle onu artırmazsan."

Şunu da anımsa: birçok hoş olmayan şey aslında acı ile aynı şeydir, öyle olduklarını algılamasak bile; örneğin uyuşukluk, boğucu sıcak havada üstümüzde bir ağırlık duymamız, iştahımızın kaçması gibi. Bunun için bunlardan biri sana sıkıntı verdiğinde, kendi kendine şöyle de: "Acıya bırakıyorsun kendini."

65 İnsansevmez birine karşı, onun insanlığa duyduğu duyguları duyma.

66 Telauges'in[29] Sokrates'ten daha üstün olmadığını nasıl bilebiliriz? Sokrates'in daha onurlu bir biçimde ölmesi, sofistlerle tartışmalarında daha büyük bir ustalık göstermiş olması ya da bütün gece dondurucu soğukta nöbet tutmaya daha dayanıklı olması,[30] Salamis'liyi[31] tutuklama buyruğuna yüreklice karşı çıkması, "sokakta başı dik yürümesi"[32] (her ne kadar bunun doğru olup olmadığı kuşku götürse de) yeterli değildir. İncelememiz gereken şudur: Sokrates'in nasıl bir ruhu vardı; insanların kötülüğünden ötürü acı duymaksızın, ya da bir başkasının bilgisizliğinin kölesi olmaksızın, insanlara dürüst davranmak ve tanrılara dindarca bağlı olmakla yetinebiliyor muydu; evrensel doğanın kendisine ayırdığı şeylerden herhangi birini olağandışı ya da –zihnini tensel isteklerinin kışkırtıcılığına bırakmaksızın– dayanılmaz bulmuş muydu?

67 Doğa,[33] ruhunla bedenini; kendi sınırlarını belirlemene, sana ait olanın senin denetiminde olmasına izin vermeyecek kadar sıkı sıkıya birbiriyle kaynaştırmamıştır. Bunu hep aklında tut, şu gerçeği de: yaşamda mutluluk, çok az koşula bağlıdır; bir filozof ya da doğabilimci olma umudunu yitirmiş olabilirsin, ama gene de, özgür, alçakgönüllü, toplumsal ve Tanrı'ya boyun eğen biri olmayı yadsımamalısın; çünkü hiç kimse tarafından tanınmasa bile, tanrısal bir insan olmak olanaklıdır.

68 Herkes bağıra çağıra sana karşı dilediği suçlamayı yöneltse de; yabanıl hayvanlar seni saran şu yumuşak kili pençeleriyle parçalasalar da, özgürce, sevinç içinde yaşa. Bütün bunlarda zihninin dinginliğini korumaktan, onu kuşatan şeyler hakkında doğru yargı vermekten ve karşılaştığı şeylerden yararlanmaya hazır olmaktan ne alıkoyabilir seni? Öyle ki, yargı gücün, karşısına çıkan şeye şöyle diyebilsin: "İşte aslında sen busun, başka türlü görünsen de." Yararlanma yetin de, karşısı-

na çıkan şeye şöyle diyebilsin: "Ben de seni arıyordum. Çünkü şimdiki zaman benim için her zaman ussal ve toplumsal malzemedir, genel olarak söylersek, aynı zamanda insansal ve tanrısal sanatın malzemesi." Her olay Tanrı ve insanla bağıntılıdır, hiçbir zaman yeni ya da çekip çevirmesi güç değildir, bilinen bir şeydir ve kolaydır.

69 Karakterin yetkinliği şurada yatar: her günü son günmüş gibi yaşamak, telâşsız, uyuşuk olmaksızın, yapmacıksız.

70 Ölümsüz tanrılar, sonsuz çağlar boyunca, onca sıradan insana katlanmak zorunda oldukları için kızmazlar; tersine, her durumda gözetirler onları. Peki sen, çok yakında gününü dolduracak olan sen, savaşı bırakacak mısın, sen ki o sıradan insanlardan birisin!

71 İnsanın, kendi kötülüğünden kaçınmaya çalışmaması –ki bu olanaklı bir şeydir– ama başkalarının kötülüğünden kaçınmaya çalışması –ki bu olanaksız bir şeydir– ne gülünç.

72 Ussal ve toplumsal yeti, ussallıktan ve toplumsal içgüdüden yoksun bulduğu her şeyi haklı olarak kendinden aşağı bulur.

73 Ne zaman bir iyilik etsen ve biri ondan yararlansa, neden aptalların yaptıkları gibi, ayrıca üçüncü bir ödül beklersin, iyilik ettiğinin bilinmesini ya da buna karşılık sana iyilik edilmesini istersin?

74 Hiç kimse iyilik görmekten bıkmaz, iyilik etmek doğaya uygun bir davranıştır. Öyleyse, başkalarına iyilik ederek iyilik bulmaktan bıkma.

75 Dünyanın yaratılışı evrensel doğanın işidir; olup biten her şey onun zorunlu bir sonucudur. Yoksa, her şey usun dışında kalır; evrensel usun çabasını yönelttiği en önemli olaylar bile. Bunu anımsamak, birçok sorunla daha dingince yüz yüze gelmeni sağlayacaktır.

Notlar

1 Bu renkli imgeler büyük ölçüde kiniktir (özellikle *gösterişli geçit törenleri, sahne*), bkz. XII 36 Not 4. *Kuklalar* için bkz. III 16 Not 17.
2 *Dik dur, ya da başkaları ayakta tutsun seni*: karş. VII 7. Çelişik görüş için bkz. III 5, son tümce.
3 Bu bölümün temel fikri şudur: bütün insanlar temelde erdemli olma yetisine sahiptirler, bu nedenle, her birimiz için erdemli davranmak, doğamızı açığa vurmaktır, kendi usulümüzce de olsa. *Altın* ve erguvan, seçkin karakteri ve yüksek niteliği anıştırıyor. Epiktetos da, Cicero da, 'erguvan'ı aynı biçimde kullanmışlardır. Bkz. VI Not 11.
4 Geleneksel Yunan düşüncesinde *mutluluk*, iyi dışsal (Tanrı vergisi) koşullarla özdeşleştirilmiştir; öte yandan, genel olarak Yunan felsefesinde, mutluluk erdem gibi içsel niteliklerle özdeşleştirilmiştir. Burada, mutluluk; iyi bir yönetici ilke, ya da koruyucu ruhun sağladığı bir şey gibi betimleniyor. İmgelemle ilgili sözcükler, insanın imgeler, izlenimler tarafından 'çekiştirilmemesi' gerektiğini belirtiyor.
5 *akraba*: Stoacı düşünceye göre, bütün insanlar birbirleriyle akrabadırlar.
6 *bilgisizlikten ... yanlış yapmak*: bkz. IV 1 Not 4.
7 *acıma* ve *öfke* duymama: Ana fikir, Stoacıların acımayı olumlu bir anlamda değerlendirdikleri değil (dar anlamda, ussal olmayan bir 'duygu'dur acımak). Ana fikir, Stoacıların, 'ilgisiz şeylere' gereğinden çok değer vermekten kaynaklanan (örn. birisi malınızı çalarak size zarar verdiğinde) duygusal tepkilerden kaçınmaları gerektiğidir. Karş. Epiktetos, *Söylemler*.. (VI 27, VII. 22.; Karş. IX 3).
8 *kukla*: bkz. III 16 Not 17. İnsanların, içgüdüleri tarafından kuklalar gibi oradan oraya çekilmelerine izin vermemeleri, Marcus Aurelius'un sevdiği, *Düşünceler*'de sık sık başvurduğu bir benzetimdir.
9 *nedensel ve özdeksel:* V 13.
10 *Demokritos*: Atom kuramının kurucusu Demokritos'tan (MÖ 5.-4. yüzyıl) alıntı. Burada, bir kez daha Marcus Aurelius'un 'atom' fikrine yakınlığını görüyoruz. (Ç.N.)
11 Bkz. IV 21 Not 10.
12 Yunan felsefesi ve yazınından bir dizi alıntının ilki; felsefî savları destekleyen şiirlerden alıntılar vermek, Stoacılığın, özellikle Khrysippos'un özelliğidir. Platon'un *Cumhuriyet*'inden bu alıntı, 'filozof yapısı'nın erdemlerini, Stoacı bilge kişilere yorulan 'kozmik perspektif'i önceleyen bir biçimde betimlemektedir.
13 Antisthenes'ten alıntı. Aynı alıntı Epiktetos' un *Söylemler*'inde de yer almaktadır.
14 Euripides'ten.
15 Bilinmeyen bir yazardan.
16 Euripides'ten.
17 Euripides'ten.
18 Euripides'ten.
19 Yazarı bilinmiyor.
20 Platon, *Sokrates'in Savunması*.

21 Platon, *age*.
22 Platon, *Gorgias*.
23 Euripides, *Khrysippos*.
24 Euripides, *Yakaranlar*.
25 Bilinmeyen bir tragedya yazarı.
26 Baştaki alıntı, bir Isparta fıkrasını anımsatıyor: yenilmiş bir güreşçi, rakibinin "daha iyi bir insan" olduğunu söyleyenlere, "Hayır," demiş, "rakibini yenmekte daha iyi." Marcus 'daha iyi' olma fikrini, ahlâksal üstünlüğe bağlıyor.
27 Bedensel devinimlerin karakter belirtmesi için bkz. Cicero.
28 Alıntı Platon'un *Cumhuriyet*'ini çağrıştırıyor; Sokrates'in hiç kimsenin bile bile yanlış yapmadığı yolundaki paradoksuyla bağıntılı. (Bkz. Epiktetos). Epikuros'un haz ve acı kuramını anıştırıyor.
29 *Telauges*: Hakkında az şey biliniyor; yitik bir Sokratik diyalogda geçer bu ad. Marcus Aurelius; Sokrates'in üstünlüğünün yalnızca dışsal davranışlarda değil, aynı zamanda onun karakterinde ve anlayışında içerildiğini öne sürüyor.
30 *dondurucu soğuk*: Platon, *Symposium* (Şölen); *Salamis*'li: Platon, *Sokrates'in Savunması*. (Bkz. Aristophanes, *Bulutlar*)
31 Sokrates, MÖ 404-3'te Atina'yı yöneten otuz zorbanın, Salamis'li Leo'yu (hiçbir gerekçe olmaksızın) tutuklatmasına dair buyruğu bilmiyordu.
32 *Sokakta başı dik yürümesi*: Aristophanes, *Bulutlar*; ayr. bkz. Platon, *Symposium (Şölen)*.
33 *Doğa....*: Bedenle ruh bir bütün oluşturur; buna karşın, ussallık ve erdem yeteneğimizi kullanabilmek için ruhumuzu (ve zihnimizi) bu bütünden ayırabiliriz; böylece, senin olan sana bağlıdır, başka bir deyişle, bize bağlı olanı denetleyebiliriz (bkz. III 6 Not 11). Bütün, bazen bizim bir parçasını oluşturduğumuz kozmos olarak alınır, ancak bu bölümün bu türlü yorumu daha az açık seçiktir.

VIII. Kitap

1 Şu düşünce, boş gururdan kurtulmana yardım edecektir; yaşamının tümünü ya da en azından gençliğini izleyen dönemini filozof olarak yaşamak artık olanaksızdır. Felsefeden çok uzak olduğun, kendin için de, başkaları için de açık. Parlaklığını yitirdin artık, filozof olarak ün kazanmak senin için kolay olmayacak; yaşamının temeli karşı çıkıyor buna[1]. Bunun için, durumu iyice kavradınsa, başkalarının hakkında ne düşüneceklerini bir yana bırak ve yaşamının geri kalanını, uzun olsun, kısa olsun, kendi doğanın istediği gibi yaşamakla yetin.

Öyleyse doğanın ne istediği üstünde düşün ve başka hiçbir şeyin yolunu saptırmasına izin verme; çünkü, mutlu yaşamı bulamaksızın ne çok yollarda dolaşıp durduğunu yaşam deneyiminden biliyorsun: ne usavurmalarda[2], ne varsıllıkta, ne ünde, ne tensel hazlarda, ne de başka bir yerdedir mutlu yaşam. Öyleyse nerede bulacaksın onu? İnsan doğasının gerektirdiğini yapmakta. Peki bu nasıl yapılabilir? Güdüleri ve eylemleri yönetecek sağlam ilkelere sahip olarak. Nelerdir bu ilkeler? İyi ve kötüyle ilgili, bize; insanı adil, ılımlı, yürekli ve özgür kılan şeylerden başka hiçbir şeyin iyi olmadığını; kötülüklere yol açan şeylerden başka hiçbir şeyin kötü olmadığını öğreten ilkelerdir.

2 Her eyleminde kendi kendine şunu sor: "Bu beni nasıl etkileyecek? Sonunda pişman olacak mıyım? Kısa bir süre daha, sonra öleceğim, her şey yokolacak. Şu anda yapmakta olduğum eylem ussal bir varlığın doğasına denk düşüyorsa, ortak yarara yönelikse ve Tanrı'nın uyduğu yasaya uyan bir insanın eylemi ise, daha fazla ne isteyebilirim?"

3 İskender, Caesar ve Pompeius; Diogenes, Herakleitos ve Sokrates'le[3] karşılaştırıldıklarında nedirler? Çünkü bu sonuncular gerçekliği nedenleri ve özdeksel yönleriyle birlikte kavramışlar, incelemişlerdi; onların her birinin yönetici ilkeleri özerkti; oysa birincilerin uğraşacak ne çok şeyleri vardı, ne çok şeyin tutsağıydılar!

4 Öfkeden patlasan da, onlar hep aynı şeyleri yapmayı sürdüreceklerdir.

5 Her şeyden önce, kaygılanma: çünkü her şey evrensel doğayla uyum içinde olur, çok geçmeden Hadrianus gibi, Augustus gibi, sen de bir hiç olacaksın. Bundan başka, önündeki soruna yönelt dikkatini ve dürüst bir insan olmanın görevin olduğunu anımsa; insan doğasının gerektirdiği şeyi hiç duraksamadan, sana en doğru görünen biçimde yapman gerektiğini unutma; ama bunu sevecenlik ve alçakgönüllülükle, yapmacıklığa kaçmadan yap.

6 Evrensel doğanın işlevi şudur: burada olanı oraya aktarmak, onu dönüştürmek, oradan alıp başka bir yere taşımak. Her şey değişimdir, ama yeni olan şeyden korkmamızı gerektirmeyecek biçimde; bütün şeyler bildiğimiz şeylerdir, ama dağılımları da eşitçedir.

7 Her doğal varlık, doğru yolu izlerse kendinden memnun olur; ussal bir varlık; hiçbir yanlış ya da kuşkulu izlenimi onaylamadığı; dürtülerini yalnızca ortak iyiye yönelttiği; yalnızca kendi gücünün sınırları içinde kalan şeyleri aradığı ya da onlardan kaçındığı; evrensel doğanın ona ayırdığı her şeyi memnunlukla karşıladığı zaman doğru yolda ilerler. Çünkü evrensel doğanın bir parçasını oluşturur, tıpkı yaprağın doğasının, bitkinin doğasının bir parçasını oluşturması gibi; ne var ki, yaprağın doğası, duyarsız, ustan yoksun bir doğanın parçası olduğu için engellerle karşılaşabilir, oysa insan doğası, engellenemeyecek, zeki ve âdil bir doğanın parçasıdır; çünkü herkese değerine göre eşit olarak, zamandan, maddeden, nedenden, etkinlikten ve olaylardan payına düşeni verir. Ama sen her bakımdan birbirine benzeyen iki şey bulup bulamayacağına değil, birine ayrılan şeylerin toplamının, bir başkasına ayrılanların toplamına eşit olup olmadığına bak[4].

8 Artık okuyamıyor musun? Ama öfkeni dizginleyebiliyor, hazza ve acıya egemen olabiliyor, ünün üstüne çıkabiliyor, kaba ve değer bilmez kişilere öfkelenmeyebiliyor, dahası, onlara yardım elini uzatabiliyorsun.

9 Saray yaşamından yakındığını kimse duymasın artık; kendin bile.

10 Pişmanlık, yararlı bir şeyi savsakladığın için bir çeşit kendi kendini kınamaktır. İyi olan şey, kaçınılmaz olarak, iyi bir insanın savsaklamaması gereken yararlı bir şeydir; öte yandan, gerçekten iyi olan hiçbir insan zevk veren bir şeyi savsakladığı için pişmanlık duymaz; demek ki zevk, ne iyi, ne de yararlı bir şeydir.

11 Bu nesne başlı başına ele alındığında nedir, özel yapısı nedir? Özü, maddesi, nedeni nedir? Dünyadaki işlevi nedir? Varlığı ne kadar sürer?[5]

12 Uyanmakta zorluk çektiğin zaman, toplumsal görevlerini yerine getirmenin yapınla ve insan doğasıyla uyum içinde olduğunu anımsa; oysa uyku, "us"tan yoksun hayvanlarla paylaştığın bir şeydir; ama her yaratığın doğasına uygun olan, onun çok iyi bildiği, ona en elverişli, en hoşuna giden şeydir aynı zamanda.

13 Her duygu ve düşüncene –olanaklıysa– sürekli olarak fiziği, ahlâkı, mantığı uygula[6].

14 Kiminle karşılaşırsan, hemen, "Bu insanın iyi ve kötü hakkındaki düşünceleri nedir?" diye sor kendi kendine. Çünkü haz ve acı, bunların nedenleri, onur, onursuzluk, ölüm ve yaşam hakkında belli bir fikri varsa, onun belli bir biçimde davranması bana şaşırtıcı ya da tuhaf gelmez, tersine böyle davranmasının kaçınılmaz olduğunu düşünürüm.

15 İncir ağacının incir verdiğine şaşmak nasıl saçmaysa, aynı şey dünyanın doğası gereği verdiği meyveler için de geçerlidir. Bir hekimin bir hastanın ateşinin çıkmasına ya da bir gemi kaptanının rüzgârın ters yönden esmesine şaşması aynı derecede saçma olurdu.

16 Seni doğru yola yönelten birine hak vermenin ve fikrini değiştirmenin özgürlük belirtisi olduğunu anımsa. Çünkü bu senin, kendi yargına, dolayısıyla kendi usuna uygun olarak gerçekleştirdiğin kendi eylemindir.[7]

17 Madem ki sana bağlı, bunu niye yapıyorsun? Eğer başkasına bağlıysa kimi suçlayacaksın? Atomları mı yoksa tanrıları mı? İster birileri olsun, ister ötekiler, saçma bir şey olurdu bu. Hiç kimseyi suçlamamalısın. Eğer elinden geliyorsa, insanı düzelt; gelmiyorsa sorunun kendisini; onu da yapamıyorsan, suçlamak neye yarar? Çünkü hiçbir şey amaçsız yapılmamalı.

18 Ölen şey evrenin dışına çıkmaz. Burada kalır, ilksel ögelerine, evreni ve seni oluşturan ögelere dönüşür, ayrışır. Bu ögelerin kendileri de dönüşürler, ama bundan yakınmazlar.

19 Her şey, diyelim bir at, ya da asma, bir amaçla varolmuştur. Niçin şaşıyorsun buna? Güneş tanrısı derdi ki, "Bir amaçla doğdum ben," öteki tanrılar da öyle. Peki, sen, sen niçin doğdun? Keyfine bakmak için mi? Böyle bir düşünce doğrulanabilir mi?[8]

20 Doğa her şeyin başına ve evrimine baktığı kadar, sonuna da bakar. Havaya fırlatılan bir top gibi. Havaya fırlatılmasının topa ne yararı vardır, aşağı düşmesinin, hatta yere çapmasınının ne kötülüğü? Bir kabarcığın şişmesinde ne gibi bir iyilik, patlamasında ne gibi bir kötülük vardır? Aynı şey bir lâmba için de geçerlidir.

21 Şu bedeninin içini dışına çevir, nasıl bir şey olduğuna bak, yaşlanıp hastalandığında, sefahatle ne hale geldiğine bak.[9]

Övenin de, övülenin de, anımsayanın da, anımsananın da kısadır yaşamları. Bütün bunlar yeryüzünün küçük bir köşesinde olur, orada bile insanlar birbirleriyle uyum içinde değildirler, kendi kendileriyle bile. Dünyanın kendisi de evrende bir noktadan[10] başka bir şey değildir.

22 Karşındaki sorun neyse, onun üstünde odaklan, ister bir nesne, ister bir etkinlik, ister bir ahlâk kuramı ya da sözcüklerin anlamı olsun.

Haklı olarak üzülüyorsun: çünkü bugün iyi olacağına, yarın iyi olmayı yeğ tutuyorsun.

23 Bir şey mi yapıyorum? Onu insanlığın iyiliğini hesaba katarak yaparım. Başıma bir şey mi geliyor? Onu tanrılara ve tüm olayların ve aralarındaki bağıntıların çıktığı evrensel kaynağa bağlayarak kabul ederim.

24 Banyo sana nasıl görünüyorsa –yağ, ter, kir, yağlı su, tümü de tiksindirici şeyler– yaşamın her parçası ve her nesne de tıpkı böyledir.

25 Lucilla, Verus'u gömdü, sonra Lucilla'nın sırası geldi; Secunda, Maximus'u gömdü, sonra Secunda'nın sırası geldi; Antoninus, Faustina'yı gömdü, sonra sıra ona geldi. Hep aynı şey: Celer, Hadrianus'u gömdü, sonra sıra ona geldi.[11] Geleceği görebilen, kendileriyle gururlanan, bu üstün zekâlı insanlar neredeler şimdi? Charax, Demetrius, Eudaimon,[12] onlar gibi daha birçok üstün zekâlı insan? Tümü de bir güncük yaşamış, tümü de çoktan ölmüş; kimileri bir an olsun anımsanmamış, kimileri söylence olmuş, kimileri söylence olmaktan bile çıkmış. Öyleyse, unutma, seni oluşturan bu bileşim dağılacak ya da yaşam soluğun sönecek yahut başka bir yere göçecek.

26 İnsana yaraşır şeyleri yapmakta bulur insan sevincini. İnsana yaraşır şeyler nelerdir? Kendi türünden olanlara nazik davranmak, duyulara güvenmemek, doğru düşünceleri yanlış düşüncelerden ayırt etmek, evrensel doğa ve onun kurallarına göre olup biten şeyler üstünde düşünmek.

27 Üç türlü ilişkimiz vardır: biri, bizi sarmalayan şeyle, bedenimizle, öteki her şeyin kaynaklandığı tanrısal nedenle, üçüncüsü ise çevremizde yaşayan insanlarla.[13]

28 Acı, ya beden için kötüdür –eğer öyleyse, bırak bedenin kendisi açığa vursun bunu– ya da ruh için; ama ruh dinginliğini ve serinkanlılığını koruyabilir, acıyı bir kötülük saymayabilir; çünkü her yargı, her dürtü, her istek ya da kaçınma içimizden doğar, kötü olan hiçbir şey oraya giremez.

29 Boş izlenimleri, kendi kendine sürekli olarak şunları yineleyerek sil at: "Ruhumda hiçbir kötülüğün, isteğin, huzursuzluğun bulunmaması bana bağlı; ama bütün şeylerin gerçek doğasına bakarak, değerine göre bunların her birinden yararlanmalıyım." Doğanın sana bağışladığı bu gücü hiç unutma.

30 İster senatoda ister herhangi biriyle konuşurken, saygılı, yapmacıksız konuş. Yalın, açık seçik bir dil kullan.[14]

31 Augustus'un sarayı, karısı, kızı, torunları, üvey çocukları, kız kardeşi, Agrippa,[15] hısım akrabası, arkadaşları, Areios,[16] Maecenas,[17] hekimleri, rahipleri: bütün saray ölü. Şimdi

başkalarına geç...[18] yalnızca tek tek bireylerin ölümünü değil, Pompei'de[19] olduğu gibi bütün bir sülâlenin ölümünü düşün. Mezarların üstünde gördüğün yazıtları düşün: "Soyunun sonuncusu". Atalarının arkalarında bir vâris bırakmak için harcadıkları onca çabayı düşün. Ama kaçınılmaz olarak aynı soydan gelenlerin biri sonuncu oldu. Bütün bir sülâle yokoldu böylece.

32 Yaşamını eylem eylem kurmalısın, her biri olabildiğince iyi bir biçimde amacına ulaşırsa memnun olmalısın; her eyleminin amacına ulaşmasını hiç kimse engelleyemez. "Ama dışarıdan bir engel çıkabilir karşıma." Bu, senin, en azından doğru, ılımlı ve ussal olarak davranmanı engelleyemez. "Ama belki de etkinliğin başka bir bakımdan engellenebilir." O zaman, karşına çıkan engeli kabullenir, sana kalan olanaklı eyleme sağduyuyla yeniden eğilirsen, ilk eylemin yerini hemen sözkonusu yaşam düzenine uyacak yeni bir eylem alacaktır.

33 Kurumlanmadan kabul et, duraksamadan vazgeç.

34 Eğer kesik bir el ya da ayağı, ya da koparılmış bir kafayı, bedenin biraz uzağında yerde yatarken gördünse; olaylara uyum sağlamayı reddeden ve kendini dışarıda tutan ya da ortak çıkarlara aykırı bir eylemde bulunan bir insanın kendine neler yapabileceği hakkında bir fikir edinirsin. Böyle davranırsan, kendini doğal birlikten koparmış olursun, çünkü bu doğal birliğin parçası olmak için dünyaya geldin, oysa şimdi kendini ondan koparmış oldun. Ama az bulunur bir ayrıcalığın var: kendini yeniden bütünle birleştirme olanağı. Tanrı, bütünün başka hiçbir parçasının, bir kez bütünden ayrılıp kopunca, onunla yeniden birleşmesine izin vermemiştir. Tanrının insanı nasıl bir sevecenlikle onurlandırdığını düşün, çünkü her şeyden önce, ona bütünden ayrılmama gücünü vermiş, sonra da bir kez ayrılınca, yeniden onunla birleşme ve bütün içindeki yerini yeniden alma yetisini bağışlamıştır.

35 Evrensel doğa nasıl her ussal varlığı tüm öteki yetileriyle donatmışsa, bu yetiyi de ondan aldık.[20] Doğa, karşısına çıkan her engeli nasıl kendi amaçlarına döndürüyorsa ve yazgının düzeni içinde ona bir yer veriyor, onu kendisinin bir parçası kılıyorsa, ussal varlık da her engeli kendi işi için malzeme haline

getirebilir ve onu ne olursa olsun amacına uygun biçimde kullanabilir.

36 Yaşamını bir bütün olarak düşünüp kaygılanma. Geçmişte başına gelen, gelecekte de gelecek olan birçok çeşitli sıkıntıyı hep bir arada düşünme, karşına çıkacak her sıkıntı için kendi kendine şunu sor: "Bunda dayanılmaz, katlanılmaz olan ne var?" Yanıtın yüzünü kızartırdı! O zaman canını sıkan şeyin, gelecek ya da geçmiş değil, şimdiki zaman olduğunu anımsat kendine. Sıkıntını soyutlar, kendi başına alındığında ona katlanamayacağını düşündüğü zaman zihnine kızarsan, böylesine sınırlar içine sıkıştırıldığından sıkıntının gücü azalacaktır.

37 Pantheia[21] ya da Pergamos[22] hâlâ Verus'un mezarının başında mı oturuyorlar? Ya da Chabrias yahut Diotimus[23] Hadrianus'un mezarı başındalar mı? Saçma bir soru. Hâlâ orada olsalar bile, ölüler ayrımında olurlar mıydı bunun? Tutalım ki ayrımına vardılar, hoşlarına gider miydi bu? Hoşlarına gitseydi bile, yaslarını tutanlar bundan ötürü ölümsüz mü olurlardı? Onlar da ötekiler gibi önce yaşlanmaya, ardından da ölmeye yazgılı değil miydiler? Peki, onlar için yas tutanlar ölünce, ölüler ne yapacaklardı? Bütün bunlar, bir kefene sarılmış pis kokudan ve çürümüşlükten başka bir şey değil.

38 "Gözlerin keskinse, bak ve elinden geldiğince usa uygun olarak yargıla."

39 Ussal varlığın yapısında, doğrulukla bağdaşmayan hiçbir erdem görmüyorum, hazla bağdaşmayan bir erdem görüyorum yalnızca: ılımlılık.

40 Sana acı veriyormuş gibi gelen şey hakkındaki yargını ortadan kaldırırsan, kendin tam bir güvenlik içinde olursun. "Hangi kendin?" "Us." "Ama ben us değilim ki!" "Elbette. Ama o zaman, us kendi kendine acı vermesin; eğer başka bir parçan acı çekiyorsa, bu konuda yargıyı o versin!"

41 Hayvansal doğa için duyusal algının karşısına çıkan bir engel kötü bir şeydir, içgüdüye karşı olan da. Aynı biçimde, bitkilerin doğasına zararlı olan engeller de vardır. Zihin için engel oluşturan bir şey, ussal doğaya zararlıdır. Şimdi bütün bunları kendine uygula. Acı mı duyuyorsun, haz mı? Buna karar verecek olan duyusal algıdır. İçgüdünün karşısına bir engel mi çık-

tı? İçgüdüne sakınımsızca uyarsan, bu engel ussal bir varlık olan sana zarar verir. Ama eğer usun sınırlarına uyarsan, bundan ne zarar görürsün, ne de engellenirsin. Gerçekten, zihinden başka hiçbir şey zihne özgü olan hiçbir şeyi engelleyemez; çünkü ne ateş, ne demir, ne zorba, ne karaçalma zihni hiçbir biçimde etkilemez. Bir kez "yalnızlık içinde yusyuvarlak bir küre"[24] olduktan sonra, hep öyle kalır.

42 Kendi kendime acı vermek yaraşmaz bana, çünkü başkasına hiçbir zaman isteyerek acı vermedim.

43 Kimi bir şeyden haz duyar, kimi bir başkasından. Bana haz veren şey, yönetici ilkemin hiçbir zarara uğramamasını sağlamak, hiç kimseye ya da insanların başına gelen şeylerin hiçbirine sırtımı dönmemek, her şeyi iyi gözle görmek, onu değerine göre kabul edip kullanmaktır.

44 Şimdiki zamanı kendine uydurmaya çalış! Geleceğe bırakacakları ünün ardına düşenler, o zamanki insanların da tıpkı bugün kendilerine bezginlik veren insanlardan farklı olmayacaklarını, üstelik onların da ölümlü olduklarını düşünemiyorlar. Önünde sonunda, onların gözünde ün sahibi olmanın, onların senin hakkında ne düşüneceklerinin ne önemi var senin için?

45 Beni alıp dilediğin yere savur. Orada da içimdeki koruyucu ruhun uygun durumda, yani, kendi yapısının gerektirdiği gibi olmaktan ve davranmaktan hoşnut olmasını sağlayacağım. Ruhumun[25] bundan ötürü acı çekmesi, aşağılanması, küçük düşmesi, ezilmesi, kösteklenmesi, korkuya kapılması için bir neden var mı? Bütün bunlara değen bir şey bulabilir misin?

46 İnsanın başına insan için doğal olmayan hiçbir şey gelemez; ne bir öküzün başına, öküz için doğal olmayan bir şey, ne asmanın başına asma için doğal olmayan bir şey, ne de bir taşın başına taş için doğal olmayan bir şey gelebilir. Eğer her varlığın başına yalnızca alışılmış ve doğal olan şey geliyorsa, niçin yakınasın? Evrensel doğa hiçbir zaman katlanamayacağın bir şey getirmez sana.

47 Bir dış nedenden ötürü üzülüyorsan, aslında canını sıkan bu değil, onun hakkındaki yargındır, bu yargıdan her an

vazgeçebilirsin. Ama seni üzen kendi karakterinden kaynaklanan bir şeyse, yargını düzeltmeni kim engelleyebilir? Aynı biçimde, seni üzen şey; doğru bulduğun bir eylemi yerine getirememekse, kendini üzüntüye kaptıracak yerde, niçin o eylemi yapmakta direnmiyorsun? "Ama yolumu kesen çok güçlü bir engel var." O zaman üzülmemelisin, çünkü başarısızlığının nedeni senin usuna dayanmıyor. "Ama bu işi yapamazsam, yaşamamın hiçbir anlamı kalmaz." Öyleyse, hedefine ulaşan birinin yaşamına son vermesi gibi, yoluna çıkan engellere kin duymaksızın, dingince ayrıl yaşamdan.

48 Yönetici ilkenin; kendi içine çekilip, kendinden memnun olduğu, direnişi usa aykırı olsa bile istemediği şeyi yapmadığı zaman yenilmez olacağını unutma. Yargısını usa ve dikkatlice düşünmeye dayandırdığında, daha da yenilmez olacaktır us. Bu nedenle, tutkulardan arınmış zihin güçlü bir kaledir[26]; çünkü insan sığınabileceği ve hiçbir zaman saldırıya uğramayacağı daha sağlam bir yer bulamaz. Bunu anlamayan yalnızca bir cahildir, anlayan, ama ona sığınmayansa, mutsuzdur.

49 İlk izlenimlerinin açıkladıklarından daha fazla bir şey söyleme kendi kendine. Birinin senin aleyhine konuştuğunu mu söylediler sana? Bu sana söylenen şey; ama bundan zarar gördüğün sana söylenmiyor. Çocuğumun hasta olduğunu görüyorum; ama onun tehlikede olduğunu görmüyorum. Böylece, ilk izlenimlere bağlı kal ve onlara kendinden bir şey ekleme, o zaman sana hiçbir kötülük gelmeyecektir; ya da yeryüzünde oluşan durumların her birinden haberli olan bir insanın ekleyebileceğini ekle.[27]

50 Hıyar acı mı? At onu. Yolunda böğürtlen çalıları mı var? Çevresinden dolan. Bu kadarı yeter: "Yeryüzünde bunlar niçin var?" diye sorma, yoksa doğabilimcisini güldürürsün kendine, tıpkı bir marangozu ya da bir ayakkabıcıyı işliklerinde, yongalar, talaşlar gördüğün için kınayacak olsan sana gülecekleri gibi. Gene de, bunların döküntülerini atacakları bir yerleri vardır, oysa evrensel doğanın kendi dışında hiçbir şeyi yoktur, ama doğanın ustalığının olağanüstü yanı; dışarıdan başka hiçbir malzemeye ya da artıkları atmak için bir yere gereksinim duymaksızın, içindeki ona eskimiş, yıpranmış, yararsız görünen

her şeyi dönüştürerek yepyeni şeyler yaratmasıdır. Kendi yeri, kendi malzemesi, kendi hüneri yeter ona.

51 Eylemlerini savsaklama, sözlerin karışık, düşüncelerin düzensiz olmasın; ruhun ne kendi içine kapansın, ne de taşsın; kendine zaman ayır.

Seni öldürürler, parça parça ederler, lânetler yağdırırlar arkandan. Zihninin arı, dengeli, ılımlı ve adil kalmasını engelleyebilir mi bütün bunlar? Biri, duru bir tatlı su kaynağının[28] başında durup ona lânetler yağdırsa da, kaynak içilebilir suyunu fışkırtmayı sürdürür; içine çamur ya da gübre atsa, çabucak onu dağıtır, sürükleyerek götürür, geriye hiç kir kalmaz. Öyleyse içinde durgun bir su birikintisi değil, sürekli bir kaynak oluşturmak için ne yapmalısın? Özgürlüğüne, sevecenlik, yalınlık ve alçakgönüllülüğe sıkı sıkıya bağlı kalmalısın.

52 Evrenin varlığını bilmeyen, kendisinin de nerede olduğunu bilmez. Evrenin hangi amaçla varolduğunu bilmeyen, dünyanın ne olduğunu bilmediği gibi, kendisinin kim olduğunu da bilmez. Bu sorunların yalnızca birini bile geçiştiren kişi, kendisinin ne amaçla doğduğunu da bilmez. Peki, ama kendilesinin nerede ya da kim olduklarını bilmeksizin, alkışlayanların övgüsünden kaçan ya da onun ardına düşen kimse hakkında ne diyeceksin?

53 Saatte üç kez kendini lânetleyen bir insandan övgü bekler misin? Kendi kendini memnun edemeyen bir insanı memnun etmek ister misin? Ya da hemen hemen her yaptığından ötürü pişmanlık duyan bir insanın kendi kendinden memnun olduğu söylenebilir mi?

54 Seni kuşatan havayı soluyarak paylaşmakla yetinme, bundan böyle her şeyi kuşatan zihni de paylaş. Çünkü zihnin gücü her yana yayılır; tıpkı havayı solur gibi, onu solumak isteyen kişinin içine işlemeye hazırdır[29].

55 Kötülük genel olarak dünyaya zarar vermez, özellikle de, dilediği anda kendi istemiyle ondan kurtulma gücüne sahip kılınmış kişiden başkasına zarar vermez.

56 Benim istemime göre başkasının istemi, tıpkı onun soluğu ve eti gibi ilgisiz bir sorundur. Her şeyden önce birbirimiz için yaratılmış olsak da, her birimizin yönetici ilkesinin kendi

bağımsız yetkesi vardır, yoksa komşunun kötülüğü aynı zamanda benim de kötülüğüm olurdu, benim mutsuzluğumu başkasınınkine bağımlı kılmamak için Tanrı istememiştir bunu.

57 Güneşin ışığı yukarıdan gelir, her yönde yayılır, ama yokolmaz. Işığın yayılışı bir genişlemedir. Bir güneş ışınının ne olduğunu, karanlık bir odaya bir aralıktan giren güneş ışığını inceleyerek anlayabilirsin: doğru çizgi halinde uzanır, karşısına çıkan ve onun havada öteki tarafa geçmesini engelleyen ilk katı cisme dayanıyor gibidir; ne kayar, ne aşağı düşer, orada durur. Zekânın ışığının yayılması ve genişlemesi de buna benzer bir biçimde olur; hiçbir biçimde akıp gitme değil, bir yayılmadır; karşılaştığı engeller üzerinde zorlayıcı ve şiddetli bir etki yaratmaz; batmaz da, kımıltısız durur ve üstüne düştüğü nesneyi aydınlatır; çünkü bu nesne onu yansıtmazsa, kendini onun ışığından yoksun bırakır.

58 Ölümden korkan; ya bilincin yitmesinden ya da onun değişmesinden korkar. Ama eğer bilinç artık yoksa, hiçbir kötülüğün bilincine varmazsın; eğer farklı bir bilince sahip olursan, yalnızca başka türlü bir varlık olursun ve yaşamın sona ermez.

59 İnsanlar birbirleri için dünyaya gelmişlerdir. Bu nedenle onları eğit ya da katlan onlara.

60 Ok bir yöne gider, zihin bir başka yöne. Ama gene de, zekâ, ilgilendiği sorun üstünde bütün dikkatini odaklarsa, ok gibi dosdoğru uçar ve hedefine varır.

61 Her insanın yönetici ilkesinin derinliklerine gir, her insanın da senin yönetici ilkenin derinliklerine girmesine izin ver.

Notlar

1 Marcus'un bir filozof olarak sınırlılığı için bkz. I 17.
2 *usavurmalarda...* bkz. VII 67 Not 2.
3 *Diogenes*: MÖ 4. yüzyıl'da kinizmi kurmuş, çok kez tutumu ve yaşam biçemi bakımından çağdaşı Büyük İskender'le karşıtlığı vurgulanmıştır (yukarıda, III 3'te olduğu gibi), ancak başka bir amaçla, üç fatihin karşısına üç filozof konmuş. Herakleitos ve Sokrates yinelenmiş; Demokritos'un yerini ise, Sinop'lu Diogenes (MÖ 400-375) almış.
4 Marcus burada standart Stoacı görüşü dile getiriyor: tüm doğal türlerin evrenin bütününde kendi iyilikleri ve yerleri olmakla birlikte, 'ussal hayvanlar (yetişkin insanlar) tepkilerini ('izlenimlere onaylarını') ve eylemlerini, toplumsal eylemleri de kapsayacak biçimde, ussal {sözel} izlenim ve onaylara dayandırırlar.
5 Bkz. III 11, V.
6 Fizik, ahlâk ve mantık, Stoacı felsefenin üç bölümünü oluşturuyordu. Bu üç bölümün üçü birlikte, bireyin insanlara ve nesnelere karşı tavrını belirliyorlardı.
7 Yanılgıya düşen birinin hatasının düzeltilmesi hak. karş. IV 12.
8 Marcus, en yüce iyinin haz olduğunu öne süren Epikurosçu görüşe karşı çıkıyor.
9 Metin bozuk.
10 *yeryüzü.... evrende bir nokta*: Karş . III 10, VI 36.
11 Yukarıda bir bölümünün adları anılan kişiler. Domitia Lucilla ile M. Annius Verus, Marcus Aurelius'un ana-babası; Verus'un karısı Secunda, Stoacı filozof Claudius Maximus, imparatorun hocalarından biri; Epityncanus ile Diotimus'un kimlikleri belirlenemiyor; Annia Galeria Faustina, imparator Antoninus Pius'un karısı; Celer ise, genellikle Hadrianus'un yazmanı Caninius Celer'le özdeşleştirilir; Marcus'a retorik dersleri vermiştir; Hadrianus, imparator Hadrianus değil, bu adı taşıyan bir sofist olabilir.
12 *Eudaimon*: Kesinlikle bilinemiyor. *Suida* sözlüğünde *Storia Greca* adlı bir yapıtın yazarı (Charax) olarak anılıyor; Seneca'nın arkadaşı kinik filozof Demetrius; Hadrianus'un daha sonra gözden düşmüş arkadaşı (Eudaemon).
13 Madde-biçim ya da beden-ruh/zihin ayrımı; toplumsal ilişkiler üçüncü bir kategori olarak alınıyor (bkz. II 2 Not 2; V 13.)
14 Gerçeğin açık seçik ortaya konmasına, gerek geleneksel Roma, gerekse Stoacı ahlâkçılar tarafından değer veriliyordu; bu, erken yaşlarından başlayarak Marcus Aurelius'un bir özelliği olmuştur; bu nedenle Hadrianus, ona 'en gerçekçi' anlamında, 'gerçek, doğru' anlamına gelen aile adı Verus'a uyarlayarak Verissimus ('en doğru') adını vermiştir. Karş. XI 15.
15 *Agrippa*: Augustus'un başlıca iki yardımcısından biri, çok etkin bir general.
16 *Areios*: İskenderiye'li Areios Didimus (MÖ 1. yüzyıl), Stoacı filozof, Augustus'un hocası ve danışmanı, edebiyat ve güzel sanatlar hayranı ve koruyucusu.
17 *Maecenas*: Augustus'un belli başlı iki yardımcısından biri; siyasal bir önder, aynı zamanda iki ozanın, Horatius ile Vergilius'un koruyucusu.
18 Metinde boşluklar var.

19 Marcus Aurelius; burada olasılıkla Pompeius'un hemen ardından gelen, iç savaşlarda ölmüş kişilere göndermede bulunuyor.
20 Metin bozuk.
21 *Pantheia*:Marcus'un erkek kardeşi Verus'un metresi, Smirna'lı Pantheia.
22 *Pergamos*: Kimliği bilinmiyor.
23 Chabrias, Diotimus: olasılıkla azatlı köleler ya da Hadrianus'un âşıkları. (karş. VIII 25) .
24 *"Yalnızlık içinde yusyuvarlak bir küre"*: Agrigentum'lu Empedokles'ten alıntı; kozmosa bir birlik ve uyum olarak bakan bu alıntı, ileride tam olarak yeniden verilmiştir: Bkz. XII 3 Not 3.
25 *Ruh*: Burada, ruh; 'zihin/yönetici' ilke (yani *koruyucu-ruh*) ile özdeşleştiriliyor, oysa bazen onun karşıtı olarak gösteriliyor: bkz. II 2 Not 2.
26 Zihnin kaleye benzetilmesi; Stoacıların sevdikleri bir imgedir (örn. Cicero, Epiktetos); imge Platon'a dek (*Cumhuriyet*) geri gider.
27 Epiktetos'un sık sık yinelenen 'izlenimlerin incelenmesi' temasının bir çeşitlemesi (bkz. III 6); hasta çocuğa verilecek doğru yanıt özellikle Epiktetos'ta yer alır. Marcus Aurelius'un öğüdü, ilk izlenimlerimize 'ilgisiz şeyler'e ilişkin yargılarımızı eklememezdir (örn. çocuğumun yaşamı tehlikede, bu kötü bir şey'); çünkü bu 'duygular' yaratır.
28 *Duru bir tatlı su kaynağı:* bu imge Stoacıların bütün insanların erdemli olma yeteneği olduğu savına uygun düşmektedir.
29 Stoacılıkta zihin 'soluk' (*pneuma*) aracılığıyla çalışır; tanrı (tanrısal zihin) hava ile değil ateşle bağıntılıdır, ama gerek hava gerek ateş, su ve toprağın tersine, etkin, canlandırıcı ögeler olarak tasarlanmıştır.

IX. Kitap

1 Her kim haksızlık ederse, günah işler. Evrensel doğa, ussal varlıkları birbiri için, birbirlerine hiç zarar vermeksizin, her birinin hak ettiğince birbirlerine karşılıklı yardım etsinler diye yaratmıştır. Her kim onun isteğine karşı gelirse, tanrıların en yücesine saygısızlık etmiş olur, çünkü evrensel doğa, varlıkların doğasıdır, varlıklarsa varolan tüm gerçekliklere sıkı sıkıya bağlıdırlar. [1]

Yalan söyleyen kişi de aynı Tanrı'ya karşı günah işler; bu tanrının bir adı da Hakikat'tir ve bütün hakikatlerin ilk nedenidir. Bu nedenle, her kim bile bile yalan söylerse, yalan söyleyerek haksızlık ettiği için inansızlık etmiş olur; istemeden yalan söyleyense, evrensel doğaya aykırı davrandığı ve evrenin doğal uyumuna karşı çıkarak düzensizlik yarattığı için inansızdır. Gerçeğe aykırı bir yola giren kişi de evrenin doğal uyumuna karşı çıkmıştır, çünkü doğanın ona bağışladığı yeteneği öylesine ihmal etmiştir ki, artık doğruyu yanlıştan ayırt edecek durumda değildir.

İyi bir şeymiş gibi hazzın ardından koşan, kötü bir şeymiş gibi acıdan kaçan kişi de inansızdır. Böyle bir insanın, evrensel doğayı sık sık iyilerle kötüler arasında ayrım gözetmeksizin zevkleri ve güçlükleri eşit olarak dağıtmakla suçlaması kaçınılmazdır; çünkü kötüler çok kez zevk içinde yaşarlar ve bunu sağlayan şeylere bol bol sahiptirler, iyilerse acıyla ve acıya yol açan şeylerle karşılaşırlar.

Acıdan korkan kuşkusuz dünyada şeylerin doğal düzeninin bir parçası olarak meydana gelecek şeylerden korkacaktır;

bu başlı başına inansızlıktır; zevkin ardına düşen kimse ise haksızlıktan kaçınmayacaktır, bu ise apaçık inansızlıktır. Öte yandan, kim doğaya tüm uyumu içinde uymak isterse, evrensel doğanın yansız olduğu şeylere karşı yansız olmalıdır, çünkü doğanın, her ikisine karşı da ilgisiz olmasaydı, birbirine karşıt iki şey yaratmış olmayacağı açıktır. İşte bu nedenle, evrensel doğanın yansız bir tutum aldığı acıya ve hazza, ölüme ve yaşama, onursuzluğa ve onura karşı ilgisiz kalmayan kişi açıkça günah işler.

Doğanın bu şeylerden yansız bir biçimde yararlandığını söylerken, her şeyin doğal neden-sonuç ardışıklığıyla birbirini izlediğini, varolan her şeye karşı yansız olduğunu; varlıklarının tanrısal öngörünün ilk nedeninin sonucu olduğunu söylemek istiyorum; bu ilk neden, başlangıçtan yola çıkarak, varolacak her şeyin belli ilkelerini oluşturduktan, gerekli maddeleri, dönüşümleri ve bunların sırasını izleyecek şeyleri üretme güçlerini belirledikten sonra, bu dünyanın düzenini oluşturur.

2 Bu dünyadan yalanı, ikiyüzlülüğü, uçarılığı, kendini beğenmişliği hiç tatmadan ayrılmak kuşkusuz en bilgece şey olurdu; en azından, son soluğunu bunlardan tiksinmiş olarak vermek, şanssız bir deniz yolculuğundan sonra âcil manevra yapmak gibidir. Yoksa kötülüklerine bağlı kalmayı mı yeğliyorsun, deneyimin seni bu belâdan kaçmaya razı etmedi mi hâlâ? Çünkü zihnin bozulması, bizi kuşatan havanın bozulmasından, kirlenmesinden daha ciddî bir vebadır[2]: o veba salt hayvanları etkiler, bu ise insanlığımızı ortadan kaldırır.

3 Ölümü küçümseme, seve seve karşıla onu, çünkü o da doğanın istediği şeylerden biridir. Tıpkı gençlik ve yaşlılık, büyüme ve olgunlaşma, dişlerin ve sakalın çıkması, saçların ağarması, döllenme, gebelik, doğum ve yaşamın mevsimlerinin getirdiği bütün öteki doğal işlevler gibi, çözülüp dağılmamız da böyledir. Öyleyse, us yürüten insana özgü olan; ölüm karşısında ne yüzeysel, ne düşman, ne öfkeli olmak, onu yaşamın doğal olgularından biri olarak beklemektir; doğmamış çocuğunun karının dölyatağından çıkacağı ânı nasıl bekliyorsan, ruhunun bedensel kabuğundan çıkacağı âna da öyle hazırla kendini.

Bundan başka, beylik, ama yüreği yatıştıran bir kural istiyorsan; ölüm karşısında durup ardında bırakacağın maddesel nesneleri ve ruhunun artık hiç bulaşmayacağı alışkanlıkları düşünmek, seni tam anlamıyla dingin kılacaktır. Çünkü her ne kadar bu tür insanlardan etkilenmemen, tersine onlara özen göstermen, sabırla katlanman gerekiyorsa da; ölümün seni, seninle aynı fikirleri paylaşan insanlardan ayırmayacağını hiç unutmamalısın. Gerçekten de, tek başına bu düşünce seni yeniden yaşama bağlayabilir: senin ilkelerini benimsemiş insanlarla birlikte yaşama olanağı sağlayabilir sana. Oysa, ortak bir yaşamı uyumsuzluk içinde yaşamanın ne denli bezdirici olduğunu, bunun seni, "Çabuk gel, ey ölüm, yoksa ben de kendimi yitirebilirim," diye bağıracak noktaya getireceğini düşün.

4 Her kim bir suç işlerse, kendine karşı yapar bunu; her kim haksızlık ederse, kendine haksızlık eder, kendine kötülük eder.

5 Kişi yalnızca yaptığından ötürü değil, yapmadığından ötürü de haksızlık eder.

6 Şu an verdiğin yargının nesnel, şu andaki eyleminin ortak yarara yönelik, şu andaki durumunun senin denetiminin dışında kalan nedenlerden ötürü başına gelen her olayı memnunlukla karşılamaya elverişli olması yeterlidir.

7 İmgelemi sil; içgüdülerini frenle; arzunu söndür; yönetici ilkeni özgür kıl.

8 Ustan yoksun varlıklar arasında tek bir yaşamsal soluk dağıtılmıştır. Ussal varlıklar arasında ise tek bir ussal ruh bölüştürülmüştür; tıpkı topraktan yaratılmış bütün varlıklar için tek bir toprağın; canlı olan ve soluk alan tüm varlıklar gibi bizlerin de görmemizi sağlayan tek bir ışığın, soluduğumuz tek bir havanın olması gibi.

9 Ortak ögeleri olan bütün varlıklar aynı türden şeylerle birleşme eğilimindedir. Topraktan yaratılan her şey toprağa yönelir, her sıvı başka sıvılarla birlikte akma eğilimindedir, havasal varlıklar da aynı şeyi yaparlar, öyle ki onları birbirinden ayrı tutmak için araya engeller koymak gerekir. Ateş, onu oluşturan ögeler nedeniyle yükselme eğilimindedir, ama yeryüzünde yanmaya öylesine hazırdır ki, biraz kuru herhangi bir madde

kolayca tutuşturur onu; çünkü yanmayı engelleyen şey, çok küçük bir oranda karışmıştır ona. Böylece, ortak ussal doğaya katılan her varlık, her zaman kendisine benzer olana daha da çok yöneliktir; çünkü göreli olarak geri kalan bütün varlıklardan ne denli üstünse, kendi türünden olanlarla birleşmeye, onlarla kaynaşmaya o denli eğilimlidir.

Ussal olmayan varlıklar arasında da daha en başından beri arı topluluklarına, sürülere, yuvada beslenen yavru kuşlara, hatta sevgiye benzer bir duyguya dayalı birlikteliklere rastlanıyordu; çünkü daha o düzeyde, bu varlıklarda bir ruh bulunuyordu ve bunlar üstün olduklarından, birleşme eğilimleri, bitkilerde, madenlerde ya da odunda olduğundan daha büyüktü.

Ussal varlıklar arasında siyasal topluluklara, devlet örgütlerine, dostluklara, ailelere, toplumlara, savaş zamanında antlaşmalara ve ateşkes anlaşmalarına rastlanıyordu. Daha da yüksek olan varlıklar arasında, yıldızlarda olduğu gibi, birbirlerine uzak oldukları halde, bir çeşit birlik vardı. Böylece varoluş basamaklarında ne denli yükselinirse, birbirinden çok uzak varlıklar arasında bile bir duygudaşlık oluşabilir.

Şimdi de günümüzde ne olduğuna bak: yalnızca ussal varlıklar, onları birbirine iten bu birleşme eğilimini unuttular, bu kendiliğinden birlikte akış yalnızca onlar arasında görülmüyor artık. Ama birbirlerinden kaçarken bile, dört bir yandan kıskıvrak yakalanırlar, doğanın gücü çok büyüktür çünkü. Söylediklerime dikkat edersen, bunu anlarsın: yeryüzünün topraksal ögeleriyle herhangi bir bağı olmayan bir dünyasal öge bulmak hiç kuşkusuz, tüm öteki insanlardan tam anlamıyla koparılmış bir insan bulmaktan daha kolaydır. [3]

10 İnsan, Tanrı ve evren: her biri mevsimi gelince meyve verir. Sözcüğün, dar anlamda, asma ve benzeri meyvelere uygulanması alışkanlık olmuşsa da, bunun pek önemi yok. Usun da, hem evrensel, hem bireysel meyvesi vardır; usun tüm meyveleri ussaldır.

11 Elinden gelirse, yanlışlarını düzelt onların; ama bunu yapamazsan da, sevecenliğin sana bunun için bağışlandığını anımsa. Tanrıların kendileri de böyle insanlara karşı sevecendirler, hatta onların sağlık, servet, ün gibi belli amaçlara ulaş-

malarına yardım eder. Sen de aynı şeyi yapabilirsin; yapamazsan, söyle bana: kim engelliyor seni?

12 İşini, harcadığın çaba seni mutsuz kılıyormuş gibi, ya da acınma yahut takdir beklediğin için değil, istediğin için yap: kendini yapman gereken şeye ver ya da ortak yararın gerektirdiği gibi çekil.

13 Bugün her türlü terslikten kaçındım, çünkü benim dışımda değil, içimde, onlarla ilgili olarak verdiğim yargılardaydılar.

14 Her şey hep aynıdır: deneyimde alışılmış, zamanda geçici, maddede kötü; şimdi tümü de tastamam toprağa verdiklerimizin zamanındaki gibiler.

15 Şeylerin hepsi de kapının dışında duruyorlar, kendi kendilerine, kendileri hakkında hiçbir şey bilmeksizin, hiçbir şey açıklamaksızın. Öyleyse, onlar hakkında yargı veren nedir? Yönetici ilkemiz.

16 Ussal ve toplumsal varlığın iyiliği ve kötülüğü, duyumsadığı şeyde değil, yaptığı şeydedir; erdeminin ve erdemsizliğinin duyumsadığı şeyde değil, yaptığı şeyde olması gibi.

17 Havaya atılan bir taş için ne yeniden yere düşmek kötü bir şeydir, ne de yükselmek iyi bir şey.

18 İlkelerinin derinliklerine in, korktuğun yargıçların kim olduklarını göreceksin; kendileri için ne tür yargıçlar olduklarını da.

19 Her şey dönüşür, sen de sürekli bir dönüşüm içindesin ve bir anlamda, sürekli bir çözülme içinde. Tüm evren de böyledir.

20 Başkasının yanlışı onu yapana bırakılmalı.[4]

21 Bir etkinliğin, bir girişimin, bir yargının sona ermesi bir duraklama, bir tür ölümdür, bir kötülük değildir. Şimdi, örneğin yaşamın çeşitli dönemlerini düşün, çocukluk, ergenlik, gençlik, yaşlılık: bunlarda da her değişiklik bir ölümdür. Bunda korkulacak ne var? Şimdi de dedenin, sonra annenin, sonra seni evlât edinen babanın yönetiminde geçirdiğin yaşamı düşün; gördüğün tüm değişiklikler, dönüşümler, sona ermeler karşısında, bir kez daha, "Bunda korkulacak ne vardı?" diye sor kendi kendine. Böylece, tüm yaşamının sona erme-

sinde, kesintiye uğramasında, dönüşmesinde de korkacak bir şey yok.

22 Yönetici ilkeni, evrenin yönetici ilkesini ve şu adamın yönetici ilkesini incelemek için acele et. Kendi yönetici ilkeni, adalete uymasını sağlamak için; evrenin yönetici ilkesini, hangi bütünün parçası olduğunu anımsaman için; şu adamınkini, onu bilgisizliğin mi yoksa mantığın mı yönettiğini anlamak ve aynı zamanda onun zihninin doğasının da seninkiyle aynı olduğunun bilincine varmak için.

23 Nasıl sen kendin toplumsal sistemin bütünleyici bir parçasıysan, her davranışın da toplumsal yaşamın bütünleyici bir parçasıdır. Bu nedenle, dolaylı ya da dolaysız ortak hedefe yöneltilmeyen her davranışın birliği engelleyecek biçimde yaşamını parçalar, bir başkaldırı davranışıdır bu; tıpkı demokratik bir devlette kendini ortak uyumdan ayıran kişi gibi.

24 Çocukların afacanlıkları, birbirleriyle dalaşmaları, "cesetlerini oradan oraya taşıyan küçük ruhlar": böylece ölüler ülkesine yolculuk, insanın gözlerinin önünde daha iyi canlanıyor.[5]

25 Her nesnenin nedeninin niteliğine bak, onu maddesinden soyutlayarak incele; sonra o nesnenin kendi özel doğası gereği en çok ne kadar varlığını sürdürebileceğini sapta.[6]

26 Yönetici ilkenin kendisi için oluşturduğu şeyleri yapmasına izin vermediğin için sayısız acılara katlandın.

27 Biri seni suçlar, senden nefret eder ya da birileri seni incitecek şeyler söylerse, ruhlarına yakından bak, ne tür insanlar olduklarını gör. Senin hakkında şöyle ya da böyle bir fikir oluşturacakları için kendine eziyet etmene değmediğini anlayacaksın o zaman. Gene de, onlara iyi niyet göstermelisin; çünkü doğal olarak senin arkadaşlarındır onlar. Tanrılar da; düşler, kehanetler aracılığıyla gönüllerinde yatan şeyleri elde etmelerini sağlamak için her türlü yardımı yaparlar onlara.

28 Evrenin dönümleri hiç değişmez: yukarıya ve aşağıya, çağdan çağa.

Ya evrenin zihni her durum için bir girişimde bulunur, eğer böyleyse bunun sonucunu kabul edersin, ya da başlangıçta her zaman için geçerli tek bir girişimi olmuştur ve ondan türeyen

her şey onun zorunlu sonucundan başka bir şey değildir; öyleyse neden kızıyorsun? Evren Tanrı tarafından yaratılmışsa, o zaman her şey yolundadır; ama eğer rastlantılarla, bir biçimde molekül ve atomlarca yönetiliyorsa, gene de sen rastlantılar tarafından yönetilmek zorunda değilsin.

Çok geçmeden toprak üstümüzü örtecek, sonra toprak da bir başka şeye dönüşecek, sonra o başka şey de bir başka şeye dönüşecek, bu böyle sonsuza dek sürüp gidecek. Bu sonu gelmez değişim ve dönüşüm dalgalarını ve onların hızını düşünen kişi, ölümlü olan her şeyi küçümseyecektir.

29 Evrensel neden, her şeyi önüne katarak hızla akan bir seldir. Öyleyse ne yapmalı dostum? Doğanın şu anda senden istediğini yap; işe koyul gücün yetiyorsa, kimse bunun farkında mı diye çevrene bakınma. Platon'un cumhuriyeti[7] gibi bir devlet umma, en küçük bir iyileşmeden memnunluk duy, ne denli küçük olursa olsun bir sonucu elde etmenin az şey olmadığını düşün. Devlet adamcılığı oynayan ve kendilerine filozof süsü veren o küçük adamlar ne aşağılıktır! Salyaları akan çocuklar gibi tümü de! Ama kim değiştirebilir onların fikirlerini? Değiştirmezlerse, boyun eğiyormuş gibi yaparken sızlanıp duran insanların köleliğinden başka ne kalır geriye? Sen gene de İskender'den, Philip'ten ve Demetrius'tan sözet bana.[8] Evrensel doğanın ne istediğini görüp kendilerini ona göre eğitselerdi, ardından giderdim onların; ama yalnızca sahnede kasıla kasıla rol yapan oyun kişileri gibi rol yaptılarsa, hiç kimse onları taklit etmeye yargılı kılmadı beni. Felsefenin işi yalın ve onurludur; boş böbürlenmelere kışkırtmayın beni.[9]

30 Dizi dizi insanlara, onların sayısız törenlerine, fırtınalı ve dingin havada yaptıkları deniz yolculuklarına, doğan, birlikte yaşayan, sonra göçüp giden çeşit çeşit insanlara yukarıdan bak. Bir zamanlar başkalarının yaşadıkları yaşamı, senden sonra yaşanacak yaşamı ve şu anda yabancı halklar arasında yaşanmakta olan yaşamı düşün; kaç kişinin senin adını bile bilmediğini, bilenlerin kaçının çok geçmeden unutacağını, belki de şu anda seni övmekte olan kaç kişinin çok geçmeden seni yereceğini düşün; ne anıların, ne ünün ne de başka herhangi bir şeyin adını anmaya bile değmeyeceğini düşün.

31 Dış nedenlerden kaynaklanan olaylar karşısında etkilenmezlik; nedeni senden kaynaklanan eylemlerde doğruluk: başka bir deyişle, biricik amacı, toplumun yararına davranmak olan dürtü ve eylemler; çünkü bu senin ikinci doğandır.

32 Sana sıkıntı veren yüzeysel şeylerden kendini kurtarmaya gücün yeter; çünkü bunlar yalnızca senin imgeleminde vardır; o zaman tüm evreni kucaklamak, öncesiz sonrasız zamanı kavramak, her şeyin hızla dönüşümünü ve doğumla ölüm arasındaki mesafenin ne denli kısa, doğumdan önceki zamanın ne denli uzun olduğunu, ölümün ardından gelecek zamanın da nasıl eşit ölçüde sınırsız olacağını kavramak için geniş bir yer açacaksın kendine.

33 Şu anda gördüğün her şey çok geçmeden yokolacak, onların yokolduğunu görenler de sıraları gelince yokolacak; yaşlı ölen, vakitsiz ölenle aynı yaşta olacak.

34 Onların yönetici ilkeleri nelerdir? Hangi amaca yöneltmişlerdir çabalarını, hangi nedenlerle sever, onurlandırırlar! Onların ruhlarını çıplak görmeye alış.[10] Eleştirilerinin zarar verdiğini ya da övgülerinin yarar getirdiğini sanırlar, ne haddini bilmezlik!

35 Yitim, dönüşümden başka bir şey değildir. Evrensel doğanın hoşuna gider bu, çünkü bütün şeyler onun ereğine göre mutlu bir biçimde olup biter. Ezelden beri her şey böyle olup bitmiştir, sonsuza dek de başka biçimlerde böyle olmayı sürdürecektir. Öyleyse niçin "her şey kötü gitti, her zaman da kötü gidecek" diyorsun? Onca tanrı arasında buna umar bulunmamış olabilir mi, dünyanın, sonu gelmez kötülükler altında ezilmeye yargılı olması olası mıdır?

36 Her şeyin altında yatan madde ne de kokuşmuş! Su, toz, kemik, pislik. Dahası: mermerler, toprağın nasırları; altın ve gümüş, tortuları; giysiler, hayvan postları; erguvan rengi, kan; geri kalan her şey de böyle. Soluğumuz da buna benzer, dönüşerek bir ögeden başkasına geçer.[11]

37 Yeter artık, bu acınası yaşama, bu sızlanmalara, bu soytarılıklara bir son ver. Niçin dert ediniyorsun? Bütün bunlarda yeni olan ne var? Seni şaşırtan nedir? Şeylerin nedeni mi? İncele onu. Yoksa madde mi? Onu incele öyleyse. Bunların ötesin-

de başka hiçbir şey yok. Şimdi tanrılara karşı daha yalın, daha iyi olmaya çalışmanın vaktidir. Bu sorunları ha yüz yıl gözlemişsin, ha üç yıl, hiç farketmez.

38 Eğer yanılmışsa, kötülük bundadır: ama belki yanılmamıştır bile.

39 Ya, her şey, tek bir varlıkta olduğu gibi, tek bir ussal kaynaktan doğar, ki o zaman hiçbir parça bütünün çıkarına olan şeye kusur bulmamalıdır; ya da yalnızca atomlardan ve rastgele birleşip dağılmalardan başka bir şey yoktur.[12] Öyleyse, niçin kaygılanıyorsun? Yönetici usuna de ki: "Ölü müsün, yıkıma mı uğradın, yabanıllaştın mı, yoksa ikiyüzlü mü oldun, sürüye mi katıldın, öteki hayvanlarla birlikte mi otluyorsun?"

40 Tanrılar ya güçlüdürler, ya değildirler. Güçlü değilseler, niçin onlara yakarıyorsun? Eğer güçlüyseler, niçin, bütün bunlardan korkmama, onları istememe, bunlardan ötürü üzülmeme yetisini sana bağışlamaları için yakarmıyorsun onlara, belli bir şeyin olması ya da olmaması için yakaracak yerde? İnsanlara yardım edebiliyorlarsa, kuşkusuz, bu konuda da yardım edebilirler. Ama belki de şöyle diyeceksin: "Tanrılar bunu bana bıraktılar." Öyleyse, sana bırakılan bir şeyi özgür bir insana yaraşır biçimde kullanmak, sana bağlı olmayan bir şey için acınası bir köle gibi çırpınmaktan daha iyi değil midir? En azından böyle yakarmaya başla, göreceksin. Şu adam şöyle yakarıyor: "Şu kadınla birlikte olabilsem!" Sense: "Şu kadınla birlikte olma isteğimden kurtulabilsem!" diye yakarırsın. Bir başkası: "Şu adamdan kurtulabilsem!" diye yakarır, sense, "Şu adamdan kurtulmayı istemeyebilsem!" diye yakarırsın. Bir başkası, "Çocuğumu yitirmesem!" diye yakarır. Sense: "Onu yitirmekten korkmayabilsem!" diye. Tek sözcükle, yakarılarını bu doğrultuya yönelt ve sonuca bak.

41 Epikuros diyor ki:[13] "Hastalığım sırasında bedenimin acılarından hiç sözetmedim, beni ziyarete gelenlerle de bu tür şeyler hakkında konuşmadım; doğa felsefesinin temel ilkelerini tartışmayı sürdürdüm, özellikle zihnin, bedenin devinimlerinin bilincinde olmasına karşın, onlardan etkilenmemeyi başarması, kendi iyiliğini bozulmadan koruması üstünde durarak. Hekimlerin, önemli bir şey yapıyormuş havasına bürünmelerine de

fırsat vermedim, önceki gibi dingince, mutlu bir biçimde sürdürdüm yaşamımı." Hastalandığında ya da başka müşkül durumlarda sen de Epiktetos gibi yap, çünkü başına ne gelirse gelsin, felsefeden uzaklaşmamak, budalalarla ve cahillerle konuşmamak tüm felsefe okullarının ortak ilkesidir. Yalnızca o anda yaptığın şey ve onu yapmak için kullandığın araç üstünde topla dikkatini.

42 Utanmazın biri seni incitirse, hemen şunu sor kendi kendine: "Dünyada utanmazların bulunmaması olanaklı mıdır?" Olanaksızdır. Öyleyse olanaksız olanı isteme; çünkü bu insan da dünyada varolması kaçınılmaz olan utanmazlardan biridir. Bu düşünceyi, bir hırsızla, bir hainle, ya da başka bir kötü insanla karşılaştığında da aklında tut, çünkü bu tür insanların varolmamalarının olanaksızlığını anımsar anımsamaz, onlara daha kolay katlanırsın.[14]

Başka yararlı bir şey de, kendi kendine şunu sormandır: "Bu kötülükle başedebilmemiz için doğa bize hangi erdemi vermiştir?" Çünkü doğa, örneğin, duyarsızlara karşı nezaketi, başka durumlar için de böyle panzehirler bağışlamıştır; yoldan sapmış birine doğru yolu göstermek her zaman gücümüzün sınırları içindedir. Çünkü yanlış yapan herkes, onun için saptanmış olan hedefi kaçırmış, bu nedenle de yoldan çıkmış biridir. Hem sonra, sana ne zarar vermiştir bu kişi? Çünkü, kendilerine öfkelendiğin bu kimselerin hiçbiri, zihnini kötüleştirecek bir eylemde bulunmamıştır: çünkü başına gelecek her türlü kötülük ya da zararın gerçek barınağı zihnindir.

Cahil birinin cahil gibi davranmasında kötü ya da şaşılacak ne var? O insandan o yanlış davranışı beklemediğin için kendi kendini suçlamalısın belki de; çünkü onun bu kötülüğü işleyebileceğini anlaman için yeterince araçlarla donatmıştır seni us, ama bunu unutmuşsun, bunun için de onun bu davranışına şaşıyorsun şimdi.

Ama her şeyden önce, birini sadakatsizlik ya da vefasızlıkla suçladığında, dikkatini kendine çevir, çünkü suçun sende olduğu açıktır; bu karakterde birinin sözünü tutacağına güvendiğin ya da birine bir iyilik ettiğin zaman bunu karşılık beklemeksizin ve iyiliğinin meyvesini, salt o eylemi yapmakla aldı-

ğın inancıyla yapmadığın için. Daha ne istiyorsun, dostum? İyilik etmekle kendi doğana uygun olarak davranmış olman sana yetmiyor mu da, bir ödül bekliyorsun karşılığında? Gözünün, gördüğü için ya da ayaklarının, yürüdükleri için senden ödül istemeleri gibi. Tıpkı, bunların her birinin kendilerine özgü işlevlerini yerine getirmek için yaratılmış olmaları gibi, iyilik yapmak için dünyaya gelmiş olan insan da, iyi bir eylem yaptığında ya da ortak yarara katkıda bulunduğunda, yalnızca varoluş nedeninin gerektirdiğini yapmıştır, böylece de ödülünü almış olur.

Notlar

1 Bu bölüm, bazı karakteristik Stoacı temaları daha geniş olarak ele almaktadır: evrenin dört bir yanına düzen/yazgı/tanrı yayılmıştır; bütün insanlar, doğal erdem yetisine sahiptirler; 'ilgisiz şeyler'i iyi ya da kötü şeylerle karıştırmak, ussal varlıklar olarak doğamıza aykırı davranmak; evrene ve evrendeki tüm olaylara yayılmış olan ussallık/yazgı/ tanrısal öngörüye karşı gelmektir.

2 *veba*: Her ne kadar bu sözcük geniş anlamda (belâ, felâket, yıkım vb anlamında) kullanılıyorsa da, Marcus'un, Verus'un orduları tarafından 166-7 yıllarında Doğu'dan getirilen veba konusundaki bilgisinin sözcüğün anlamını keskinleştirdiği söylenebilir.

3 Bu bölüm, Stoacı felsefenin temelindeki belli düşüncelere belirgin bir renk vermektedir. Bu düşünceler şunlardır: 1) evrenin, dört ögeden oluştuğu, bu ögelerin en yükseğinin ateş olduğu, bütüne yayıldığı ve bütünü 'tasarımladığı' ve tanrıyla özdeşleştiği; 2) insanları (ussal varlıkları) da kapsayacak biçimde bütün hayvanların doğal olarak bir araya gelip bağlar oluşturma eğiliminde oldukları. Marcus, hayvanların toplumsal içgüdüsünü; yapılarındaki kendini açığa vurmaya çabalayan ateş ögesi olarak görmektedir; çünkü ussal hayvanlar (ergin insanlar) için, bu süreci ileri götürmemek, daha yüksek, daha 'ateşli' ussal yapılarını ortaya koymayı başaramamaktır.

4 Bkz. VII 29; IX 38.

5 Düşünce tümüyle açık seçik değil. "Çocukların afacanlıkları, birbirleriyle dalaşmaları" (ya da 'oyuncaklar'), insan yaşamının sardonik bir görünümü gibi görünüyor. "Cesetlerini oradan oraya taşıyan küçük ruhlar", Epiktetos'un yitik bir metninden bir parça. Ölülerin gölgeleri, duyguların boşluğunun imgesi gibidir. *Yolculuk*, Homeros'ta, örneğin *Odysseia*'da yer alan türden yolculukları belirtiyor olabilir.

6 Nedensel-özdeksel ayrımı için bkz. V 13.

7 Yani, mutlak ve ütopik bir kusursuzlukta.

8 Makedonya kralı II. Philip (MÖ 359-336), Büyük İskender'in babası; Demetrius Falerius, filozof ve hatip, MÖ 317-307 yılları arasında Atina'yı yönetmiştir. Bir başka kaynağa göre ise, Demetrius, olasılıkla Poliorcetes ('Kent Kuşatan'), Philip ve İskender gibi Makedonya kralı (MÖ 294-87), ünlü generaldi.

9 Bu bölüm, Marcus Aurelius'un genel politik tavrını özetlemektedir: *evrensel doğanın* istediğini şimdiki rolün ve toplumun içinde etkin, pratik eylemle göstermeye çalışmalısın. Marcus Aurelius; hem ütopik politik kuramlardan (Platon'un ideal devleti, *Cumhuriyet*), hem de (İskender vb gibi), doğanın (ussallık ve erdem) istediğini yapmayan, bu anlamda, yalnızca devlet adamcılığı oynamaktan öte hiçbir şey yapmayan yöneticilerden uzak durur.

10 *Onların ruhlarını çıplak görmeye alış*: Platon, *Gorgias*. Ayr. XII 2.

11 Karş. VI 13.

12 Bir kez daha, "Tanrı ya da atomlar"la karşılaşıyoruz, tanrısal öngörünün açıkça yeğlendiğine ilişkin bir belirti olmaksızın.

13 Bu alıntı, Epikuros'un, Diogenes Laertius'ta yer alan, ölüm döşeğinde yazılmış mektubundaki tavrı ile tutarlıdır. Bu tavrın Marcus Aurelius için çekiciliği açık-

ça anlaşılmaktadır; Marcus Aurelius burada; Seneca'nın yaptığı gibi, Stoacılığın daha iyi bir biçimde dile getirdiği belli fikirlerin doğruluğunu kabul eden bir felsefî karşıtının sözlerini alıntılıyor.

14 Stoacı ahlâk, tepkisel davranışlardan (örn. öfke, suçlama) kaçınmamızı öngörür; bu tür davranışlar toplumsal ilişkilerimizin normal bir parçasıdır ve 'ilgisiz şeyler'in (bkz. VII 26) gereğinden fazla değerlendirilmesiyle bağıntılıdır. Yapmamız gereken; erdemi ussal bir biçimde uygulama yetimizi kullanarak 'bize bağlı' olan şeyi yapmaktır; başkalarına da böyle yapmaları gerektiğini öğreterek onlara yararlı olmaktır.

X. Kitap

1 Bir gün, gerçekten iyi, yalın, açık, seni saran bedenden daha saydam olacak mısın, ruhum?[1] Bir gün gerçekten iyiye ve sevmeye eğilim duyacak mısın? Bir gün tam anlamıyla doygun, hiçbir şeye gereksinim duymaz, hiçbir şeyi arzulamaz, haz bulacağın canlı ya da cansız hiçbir şeyde gözü olmayan biri olacak mısın? Bunların daha uzun tadına varmak için hep daha çok zaman, ya da daha hoş yerler, ülkeler yahut daha uygun bir iklim, ya da daha hoş insanlarla birlikte olmak istemeyecek misin? Bir gün, şimdiki durumundan hoşnut olacak, şimdi sahip olduğun her şeyden haz duyacak mısın? Her şeyin sana tanrılardan geldiğine, onlar için iyi olan her şeyin senin için de iyi olduğuna, bundan sonra da iyi olacağına inanacak mısın? Tanrıların, aynı doğaya sahip başkalarının varolmalarına olanak vermek için ayrışıp yokolan her şeyi üreten, bir arada tutan, kucaklayan, kusursuz (iyi, adil ve güzel) canlı varlığı korumak için gerekli olanı bağışlayacaklarına inanacak mısın? Gün gelecek, tanrılar ve ölümlülerle birlikte, onlara karşı hiçbir yakınmada bulunmaksızın, onlarca lânetlenmeksizin, birlikte yaşayabilecek misin?

2 Doğanın senden ne istediğine bak, yalnızca doğa tarafından yönetilen bir varlık olarak; sonra canlı varlık olarak, doğan bundan zarar görmeyecekse onu yerine getir. Sonra da yaşayan bir varlık olarak doğanın senden istediğine bak ve tam olarak kabul et onu, ussal varlık olarak doğana zarar vermedikçe. Ama ussal olan; ussallığından ötürü aynı zamanda bir toplumsal varlıktır. Bu kuralları uygula ve artık başka bir şey için kaygılanma.

3 Her olay senin doğanın katlanabileceği biçimde de meydana gelebilir, katlanamayacağı biçimde de. Öyleyse eğer doğan gereği katlanabileceğin biçimde bir olay meydana gelirse, yakınma, doğanın sana verdiği yetiyle katlan ona; ama eğer doğan gereği katlanamayacağın bir biçimde meydana gelirse, gene de yakınma, çünkü çok geçmeden bunun sonu gelir. Öyleyse, doğan gereği, yargı yetini kullanarak katlanılabilir ve dayanılabilir kılabileceğin her şeye katlanabilirsin, çıkarının ya da görevinin bunu gerektirdiğine kendini inandırırsan.

4 Eğer yanılıyorsa, nazikçe doğrusunu söyle, yanlışını göster ona; bunu yapamazsan yalnızca kendini suçla, hatta kendini bile suçlama.

5 Başına ne gelirse gelsin, ta ezelden senin için saptanmıştır, bir nedensellik ağı seninle bu başına geleni birlikte dokumuştur.

6 Atomlar olsun, doğa olsun, her şeyden önce, benim doğa tarafından yönetilen bütünün bir parçasını oluşturduğum ve doğası benimkiyle aynı olan öteki parçalara bir akrabalık bağıyla bağlı olduğum açıktır. Bunları usumda tutarsam, bir parça olarak bütünden bana ayrılan hiçbir şeyden ötürü hoşnutsuzluk duymam, çünkü bütün kendisine yararı olmayan hiçbir şeyi kapsamaz; bütün doğal varlıklar bu ortak özelliğe sahip oldukları gibi, evrenin bir ayrıcalığı daha vardır: hiçbir dışsal neden, onu kendisine zararlı olabilecek bir şey üretmeye zorlayamaz.[2]

Öyleyse, böyle bir bütünün parçası olduğumu anımsarsam, ondan gelecek her şeyi memnunlukla karşılarım; doğası benimkiyle aynı olan öteki parçalarına bir biçimde yakından bağlı olduğum için de, hiçbir zaman ortak iyiliğe aykırı davranmam, her zaman benzerlerimi gözetir, tüm çabamı onların iyiliğine adar, ona aykırı olan her şeyden kaçınırım. Bunları bir kez yerine getirince, yaşamım dingince yolunda ilerler, tıpkı her zaman kendini yurttaşlarının iyiliğine adayan ve kentinin ondan istediği her şeyi memnunlukla karşılayan bir insanın yaşamının sana dingin görünmesi gibi.

7 Bütünün her parçası, doğal olarak evrenin kapsadığı her şey, zorunlu olarak yokolur (bu sözcük "değişikliğe uğrar" an-

lamında alınırsa). Bu, doğal olarak parçalar için zorunluluk olmanın ötesinde kötü bir şey olsaydı, bütünün koşulları da iyi olmayı sürdürmezlerdi, parçalar durmadan değişime uğradıklarına ve yokolmak için oluşturulduklarına göre. Yoksa doğa kendisini oluşturan parçalara zarar vermeye mi çalışıyor; onları yalnızca kötülüğe eğilimli değil, kötülük işlemeye yazgılı olarak mı yarattı; bu tür olaylar onun bilgisi dışında mı olmaktadır, yoksa? Bu varsayımların ikisi de saçmadır.

Bundan başka, doğayı bir yana bırakarak, şeyleri onların yapılarının gereğiyle açıklamak istersek, bütünün parçalarının değişime uğramak için doğduklarını öne sürmek, ama aynı zamanda –sanki doğaya aykırı bir şey sözkonusuymuş gibi– böyle bir değişime şaşmak ya da bundan ötürü üzüntü duymak daha da saçma olur; özelikle de her nesnenin onu oluşturan ögelere ayrıldığını göz önüne alırsak. Bu ayrışma ya her varlığı oluşturan atomların dağılması ya da katı olanın topraksı bir şeye, yaşamsal olanın havasal olana dönüşmesidir; böylece, bu ögeler de bütünün usu tarafından yeniden özümlenirler, evren ister dönemsel olarak ateş[3] tarafından yakılıp yokedilsin, ister sürekli dönüşümlerle kendini yinelesin.

Bu katı beden ve bu yaşamsal soluğun doğduğun zamandan beri aynı olduğunu sanma. Çünkü bütün bunlar daha dün ya da önceki gün besin maddelerinden ya da solunan havadan oluşmuştur; öyleyse, dönüşen şey, annenin doğurduğu şey değil, sonradan gelişen şeydir. Değişen bedeninin senin bireysel karakterine sıkı sıkıya bağlı olduğu varsayılsa bile, kanımca, benim az önce öne sürdüğüm görüşle çelişmez bu.

8 Kendine; iyi, alçakgönüllü, doğrucu, sakınımlı, uysal, yücelmiş nitelemelerini verdikten sonra onların yerine başkalarını koymamaya özen göster; bu nitelikleri yitirmek zorunda kalırsan, hemen geri dön onlara.[4] "Sakınımlı" teriminin, her nesneyi derinden kavramak için gerekli dikkati gösterme, yüzeysellikten kurtulma; "uysal" teriminin, evrensel doğanın sana ayırdığı her şeyi gönüllüce kabul etme; "zihnin yüceltilmesi"nin ise, düşünen yanını; bedenin dingin ya da şiddetli çalkantılarının, ünün, ölümün üstüne çıkarma anlamına geldiğini unutma.[5]

Bu niteliklere, görünüşü kurtarmak için değil, (onları sana başkalarının vermesini beklemeksizin) gerçekten lâyık olmayı başarırsan yeni bir insan olursun, yeni bir yaşama başlarsın. Çünkü o zamana dek yaptığın gibi yaşamın acılarına, pisliklerine bulaşmayı sürdürmen, kaba ve aşağılık bir insan olmaktır; yabanıl hayvanlarca parçalanmış, yaralar ve kan pıhtıları içinde, salt aynı koşullarda aynı dişlerin ve pençelerin önüne atılmak için bir güncük daha yaşam dilenen gladyatörler gibi.[6]

Bu niteliklere tam anlamıyla sahip olmaya çalış, onlara sahip olmayı başarırsan, Mutlular Adaları'ndan[7] birine ulaşmış biri gibi kal orada, ama bocaladığının ayrımına varırsan ve denetimini yitirirsen, duruma yeniden egemen olabileceğin bir köşeye çekil, ya da bütün bütün çekil yaşamdan, ama öfke duymaksızın, yalın bir biçimde, özgürce, alçakgönüllüce, yaşamında bir kez olsun iyi bir eylem yapmış biri gibi: yaşamdan bu biçimde ayrılmış olma eylemini.

Bununla birlikte bu sıfatları anımsamaya gelince, sürekli olarak tanrıları düşünmenin; onların istedikleri şeyin övgü değil, bütün ussal varlıkların onlara benzemek için çaba harcamaları olduğunu; incir ağacının, incir ağacının işlevini; köpeğin, köpeğin işlevini; arının, arının işlevini yerine getirmesi gibi insanın da, insanın işlevini yerine getirmesi gerektiğini düşünmenin sana büyük yardımı olur.

9 Ucuz komedya, savaş, yılgınlık, uyuşukluk, kölelik. Bunlar, senin doğayı incelemeksizin oluşturduğun kutsal öğretileri gün gün yıpratırlar. Oysa durum ne olursa olsun, kendi görevini sona erdirecek biçimde görüp davranmalı; aynı zamanda kuramı uygulamalı ve her nesnenin bilimsel olarak tanınmasından kaynaklanan özgüveni ne gösterişli biçimde ne de gizlice, bozulmadan korumalısın. Yoksa, yalınlığın, onurluluğun, her nesnenin doğasını, yani onun özünde varolan şeyi, evrende tuttuğu yeri, doğal olarak varlığını ne kadar zaman sürdüreceğini, onu oluşturan ögeleri, kime ait olabileceğini, onu kimin verebileceğini ve kimin alabileceğini bilmenin tadına ne zaman varacaksın?

10 Bir örümcek bir sinek yakaladığı zaman gururlanır; biri

küçük bir tavşan yakaladığı; bir başkası sardalye tuttuğu; bir başkası yabandomuzu; bir başkası ayı; başkası da Sarmatya'lı[8] yakaladığı zaman. Onları böyle davranmaya iten şeyi çözümlersen, tümü de yağmacı değil de, nedir?

11 Şeylerin birbirlerine nasıl dönüştüklerini incelemek için bir yöntem[9] edin; dikkatini sürekli olarak bu incelemeye yönelt, çünkü hiçbir şey ruhu bundan çok yüceltemez. Bunu yapan kişi, bedeninden soyunmuş gibidir ve çok geçmeden bütün dünyasal şeyleri ardında bırakacağını ve insanlardan ayrılacağını düşünerek yaptığı şeylerde kendini bütünüyle doğruluğa, başka bir biçimde meydana gelen şeyler için de evrensel doğaya adar. Başkalarının onun hakkında söyleyecekleri ya da düşünecekleri ya da ona karşı yapacakları şeyleri hiç umursamaz, çünkü şu iki şey yeter ona: şu anda yapmakta olduğu şeyde doğruluğa uygun olarak davranmak ve şu anda ona verilen şeyden memnun olmak; bu kişi her türlü sıkıntıyı ve dikkat dağınıklığını kendinden uzaklaştırır, yasalara uyarak doğru yolda ilerlemekten ve her zaman doğru yolu izleyen Tanrı'yı izlemekten başka bir şey istemez.

12 Ne yapılması gerektiğini görmek ve doğru yolu görüyorsan ardına bakmaksızın o yolda isteyerek ilerlemek gücünün sınırları içindeyken[10] onca varsayıma ne gerek var? Eğer göremiyorsan, yargını ertele[11] ve en iyi danışmanlarından yararlan; yoluna başka engeller çıkarsa, her zaman sana doğru görünene bağlı kalarak ilerleme olanağına sahipken, o andaki durumun sana sunduğu fırsatları iyi değerlendir. Bu amacı gerçekleştirmek insanın isteyebileceği en iyi şeydir, çünkü gerçek yanılgı bunda başarısızlıktır. Her şeyde usa uygun davranan kişi; ölçülü, aynı zamanda kararlı, neşeli ve ağırbaşlıdır.

13 Uykudan uyanır uyanmaz, kendi kendine şu soruyu sor: âdil ve doğru davranışlarından ötürü başkalarının kınamalarının senin için bir önemi var mı? Hiçbir önemi yok. Başkalarını över ya da yererken öylesine şişinen bu insanların yatakta ya da sofrada nasıl davrandıklarını, neler yaptıklarını, nelerden kaçındıklarını ve nelerin ardına düştüklerini, nasıl elleri ve ayaklarıyla değil, en değerli yanlarıyla, insan isterse içinde inancın ve alçakgönüllülüğün, gerçeğin ve yasanın, iyi bir ko-

ruyucu ruhun belirdiği yanlarıyla hırsızlık ve yağma yaptıklarını unuttun mu yoksa?

14 İyi eğitilmiş, saygılı insan, her şeyi veren ve her şeyi geri alan doğaya şöyle der: "İstediğini ver, istediğini al." Ama bunu doğaya meydan okurcasına değil, bir boyun eğişle ve onun istekleriyle tam bir uyum içinde söyleyecektir.

15 Çok az zamanın kaldı. Bir dağın tepesine çekilmişsin gibi yaşa onu, çünkü ha orada yaşamışsın, ha burada ne farkeder, nerede yaşarsan yaşa, bu büyük evren kentinde yaşıyorsan. İnsanlar doğaya uygun olarak yaşayan kişiyi gelip görsünler, incelesinler. Ona katlanamazlarsa öldürsünler onu, çünkü onlar gibi yaşamaktansa ölmek daha iyidir.

16 İyi bir insanın nasıl olması gerektiğini tartışma artık, iyi bir insan ol!

17 Sürekli olarak zamanın bütününü ve özün bütününü düşün; her bir parçanın özün tümüne oranla bir incir çekirdeğinden, zamanın tümüne oranla ise bir delginin bir dönüşünden başka bir şey olmadığını düşün.

18 Varolan her şeye dikkatle bak; çözülmeye ve dönüşmeye yakın olduğunu, onun bir değişim, bir çürüme ve dağılma süreci içinde olduğunu ya da, bir anlamda, ölmek için doğmuş olmasının, nasıl doğasının bir parçasını oluşturduğunu düşün.

19 Onların yemek yerken, uyurken, çiftleşirken, bağırsaklarını boşaltırken, bunun gibi şeyler yaparken nasıl olduklarını tasarla; sonra nasıl başkanlık tasladıklarını, yiğitlendiklerini, kendilerine havalar verdiklerini, öfkeye kapıldıklarını ve başkalarını onlara tepeden bakarak eleştirdiklerini. Oysa daha kısa bir süre önce ne çok şeyin ve hangi nedenlerden ötürü tutsağı olduklarını da düşün! Ve az sonra gene aynı duruma düşeceklerini.

20 Evrensel doğanın her şeye verdiği, o şeyin yararınadır ve tam da ona yararlı olduğu anda verilir.

21 "Toprak yağmur ister; kutsal eter de ister".[12] Evrense yazgı olanın olmasını ister. Bunun için şöyle diyorum evrene: "Senin istediğin, benim de istediğimdir." Şu deyim de bunu içermiyor mu: "Bu şey, olmak istiyor."

22 Ya bu dünyada yaşamayı sürdürürsün, ki buna artık

alıştın; ya da onun dışına çıkarsın ve bunu kendi isteğinle yaparsın; ya da ölürsün, böylece işlevin sona erer. Bunun dışında başka seçenek yok. Öyleyse, yürekli ol!

23 Kırsal bölgenin, bulunacak başka herhangi bir yer gibi olduğunu açıkça gör; buradaki her şey, bir dağın tepesindekilerin ya da deniz kıyısındakilerin ya da başka her yerdekinin aynıdır. Tam da Platon'un dediği gibi: "Dağda bir koyun ağılına kapatılmış, meleyen koyunlarını sağıyor."[13]

24 Yönetici ilkemin benim için anlamı nedir, şu anda ne için yararlanıyorum ondan, hangi amaç için kullanıyorum onu? Ustan yoksun mu? Toplumdan ayrılmış ve soyutlanmış değil mi? Yoksa bedenimin bütün devinimlerine katılacak kadar, onunla birleşmiş, kaynaşmış mı?

25 Efendisinden kaçan, kaçak bir köledir, ama bizim en üstün efendimiz yasadır, bu nedenle ona aykırı davranan kişi kaçak bir köledir. Bunun gibi, kendini acıya, öfkeye, korkuya kaptıran; her şeyi yöneten, yani herkese payına düşeni veren yasa tarafından belirlenen şeylerin olmamış olmasını, olmakta olmamasını, ileride olmamasını isteyen kişi de. Sonuç olarak, korkan, acı çeken ya da öfkelenen kişi de kaçak bir köledir.

26 Erkek, tohumunu dölyatağına saçar ve çekilir; ardından başka bir neden gelir, onu işler ve yeni doğmuş bir bebek oluşturur. Böylesine basit bir başlangıçtan böylesine üstün bir sonuç! Sonra bebek, besini yemek borusundan aşağı göndermeye başlar; işte bir başka neden yeniden araya giriyor ve duyarlığı, içgüdüyü, tek sözcükle yaşamı, gücü ve başka birçok çeşitli yetiyi yaratıyor. Bütün bu şeylerin gizemini iyi düşün ve onları üreten gücün ayrımına var; tıpkı şeylerin düşmesine ya da havaya yükselmesine[14] neden olan gücün gözlerimizle değil, ama gene de açık seçik bir biçimde ayrımına vardığımız gibi.

27 Geçmişte olan bütün şeylerin şimdi de olduğunu, gelecekte de olacağını sürekli olarak düşün. Deneyiminle ya da eski tarihten öğrendiğin bütün dramları ve birbirinin aynı sahneleri gözünün önüne getir; örneğin, Hadrianus'un ya da Antoninus'un, yahut Philip'in, İskender'in ya da Croisos'un[15] saraylarını düşün; çünkü bunların her birinde oyun aynıydı, yalnızca oyuncular farklıydı.

28 Herhangi bir nedenden ötürü acı çeken ya da hoşnutsuz olan bir insanı düşün; kurban edilen küçük bir domuzun tekme atıp bağırması gibi. Yatağında tek başına[16], sessizlik içinde, elini kolunu bağlayan zincirlerden ötürü yakınan bir insan da böyledir. Olaylara kendi özgür istemiyle boyun eğme yetisinin yalnızca ussal bir yaratığa bağışlandığını, oysa bütün ötekiler için boyun eğmenin mutlak bir zorunluk olduğunu da düşün.[17]

29 Her eyleme giriştiğinde durup ölümün, salt seni bu eylemden yoksun kılacağı için mi korkulacak bir şey olduğunu sor kendi kendine.

30 Başkalarının yanlışlarından ötürü kızdığın zaman hemen konuyu değiştir; örneğin, paranın ya da zevkin, ünün ve benzeri şeylerin iyi olduklarını düşünerek yaptığın hataları anımsa. Bunları düşünürken, çok geçmeden öfkeni unutacaksın, çünkü öteki kimsenin böyle davranmak zorunda olduğunu düşüneceksin; başka ne yapabilirdi ki? Elinden gelirse, onu zorlayan nedeni ortadan kaldırmaya çalış.

31 Satyrion'u, Eutyches'i ya da Hymen'i gördüğünde Sokrates'in bir çömezini tasarla; Eutychion'u ya da Silvanus'u görünce, Euphrates'i; Tropaeophorus'u görünce Alciphron'u, Severus'u[18] görünce, Kriton'u ya da Ksenophon'u düşün; kendine bakınca da, Caesar'lardan birini düşün[19]; herkes için aynı şeyi yap. Sonra şu gelsin usuna: "Şimdi neredeler? Hiçbir yerde, ya da kimbilir nerede?" Böylece, insan yaşamının dumandan, bir hiçten başka bir şey olmadığını göreceksin, özellikle de, bir kez değişime uğrayan bir şeyin sonsuz zaman içinde bir daha hiç geri dönmeyeceğini anımsarsan. Neden kaygılanıyorsun öyleyse? Şu kısacık ânı uygun bir biçimde geçirmekten niçin memnun olmuyorsun? Hangi maddî koşuldan, hangi durumdan kaçıyorsun? Bütün bunlar, kesin olarak ve bilimin ilkelerine göre yaşamın olaylarının içine işlemeyi öğrenmiş bir zihin için bir sınama fırsatı değilse nedir? Bütün bunları da özümleyinceye dek diren öyleyse, her çeşit besini özümleyen sağlam bir mide, içine atılan her şeyi aleve ve ışığa dönüştüren harlı bir ateş gibi.

32 Hiç kimse senin içtenliksiz olduğunu ya da dürüst olmadığını haklı olarak söyleyemesin; senin için buna benzer

şeyler söyleyen kişi yalan söylesin. Bu senin gücünün sınırları içindedir; senin dürüst ve içten olmanı kim engelleyebilir? Artık böyle olamıyorsan yaşamayı sürdürmemeye karar vermelisin; böyle olmamanı us da onaylamaz.

33 Belirli bir maddî durumda, yapılabilecek ya da söylenebilecek en doğru şey nedir? Çünkü ne olursa olsun, bir engeli bahane etmeksizin, onu yapmak ya da söylemek senin gücünün sınırları içindedir. Her durumda, önceden görülsün ya da görülmesin, insan yapısına özgü bir şeyi gerçekleştirmenin vereceği doyumu tadıncaya dek yakınmaktan vazgeçmeyeceksin. Bunun senin için taşıdığı anlam; zevk peşinde koşan kişi için zevkin taşıdığı anlamın aynıdır. Gerçekten, her durumda doğana uygun olarak davranabilmeyi büyük bir sevinç saymalısın; bu senin için her yerde olanaklıdır. Bunun tersine, bir silindire kendi doğal devinimine göre her yerde dönme yetisi verilmemiştir,[20] ne suyun, ne ateşin, ne de doğal bir yasayla ya da katıksız bir biçimde hayvansı bir ruh tarafından yönetilen bütün öteki şeylere verilmiştir bu yeti; çünkü onlara karşı duran birçok engel, birçok direnç vardır. Ama zihin ve us, doğaları ve istemleri gereği, bütün engellerin üstesinden gelebilir.

Bunun için, usun bütün engellerin arasından yolunu bulabilme kolaylığını her zaman göz önünde bulundur; ateşin doğal olarak yukarı doğru, taşın aşağı doğru, silindirin eğik bir düzlemde devinmesi gibi; başka soru sorma. Tüm öteki engeller ya yaşamdan yoksun bedenimizle ilgilidir, ya da usun kararı ve onayı olmaksızın bizi yaralayamazlar, bize en küçük bir zarar veremezler .

Eğer böyle olmasaydı, kötülüğe uğrayan kişi hemen kötü olurdu; bütün öteki durumlarda, doğal bir yapı bir kötülüğe uğradığı zaman, bunun sonucu olarak daha kötü olur, oysa burada, denebilirse, insan varlığı başına gelenden doğru olarak yararlanırsa daha iyi, daha övgüye değer olur. Özetle, doğası gereği kente zarar vermeyen bir yurttaşa hiçbir şeyin zarar veremeyeceğini; aynı biçimde yasaya zarar vermeyen kente hiçbir şeyin zarar veremeyeceğini unutma. Ama bu sözde talihsizliklerin hiçbiri yasaya zarar vermez. Bunun için de, yasaya zarar vermediğine göre, ne kente zarar verir, ne de yurttaşa.

34 Gerçeğin acısını tatmış birini, acıya ve korkuya kapılmaması için uyarmaya kısa, beylik bir deyiş bile yetecektir. Örneğin:

"Rüzgârın yerlere saçtığı yapraklar
gibidir insan kuşakları."[21]

Yapraklar gibidir çocukların da; yapraklar gibidir sana coşkuyla övgüler yağdıran, ya da tersine, seni lânetleyen ya da gizli gizli seni kınayan yahut alaya alan insanlar da; yapraklar gibidir sen göçüp gittikten sonra ününü aktaracak olanlar. Onların tümü de "ilkbaharda doğarlar,"[22] sonra rüzgâr gelir, yere savurur onları, sonra orman "yenilerini üretir yerlerine."[23] Kısa ömür her şeyin ortak yazgısıdır, ama sen her şeyden kaçıyorsun ya da her şeyin ardından gidiyorsun, sonsuza dek varlığını sürdürecekmiş gibi. Bir süre daha, sonra gözlerini yumacaksın, çok geçmeden seni mezara dek izleyen kimse için ağlayacak bir başkası da.

35 Sağlıklı bir göz görülebilen her şeye bakmalı, ama "Yalnızca yeşil olanı istiyorum ben" dememeli, çünkü bu, hastalıklı gözlerin belirtisidir. Sağlıklı bir kulak ve burun da bütün sesleri ve bütün kokuları algılamaya hazır olmalıdır; sağlıklı bir mide de her türlü besini sindirmeye eğilimli olmalıdır, tıpkı değirmenin öğütmek için yapıldığı her şeyi öğütmeye hazır olması gibi. Bunun gibi, sağlıklı bir zihin olup biten her şeyi algılamaya hazır olmalıdır; ama, "Çocuklarımın sağlıklı ve güvenlik içinde olmaları için Tanrı'ya yakarıyorum!", ya da "Ne yaparsam yapayım, herkes beni övsün!" diyen bir zihin, yalnızca yeşil görmek isteyen bir göz, ya da yalnızca yumuşak şeyler isteyen dişler gibidir.

36 Hiç kimse; ölüm döşeğinin başucunda durup o hüzünlü olayı sevinçle karşılayacak birini yanında bulamayacak kadar şanslı değildir; ciddî ve akıllı[24] bir kişiyse, hiç kuşkusuz son anda içinden: "Neyse ki bu ukalâ öğretmenden kurtuluyoruz, nihayet rahat bir soluk alabiliriz. Hiçbirimize kötü davranmadı, ama içinden bizi suçladığını sezinliyordum," diyecek birisi olacaktır mutlaka. Ciddî adam için böyle söylerlerdi. Ama bizim

durumumuzda, birçok kimsenin sonumuzu görmekten mutluluk duymasına yol açacak ne çok başka neden var! Öyleyse ölüm ânında bunu düşün, şöyle söyleyebilirsen yeryüzünden ayrılmak daha kolay olur: "Çok tuhaf bir yaşamı ardımda bırakıyorum; uğrunda onca çaba harcadığım, onlar için onca yakardığım, öylesine özen gösterdiğim arkadaşlarım bile, belki de, ölümümden ötürü bir anlamda ferahlayacaklarını umarak, çekip gitmemi istiyorlar," Öyleyse şu dünyada daha uzun kalmanın ne anlamı var? Ama bundan ötürü dostlarından daha az sevgiyle ayrılma, karakterine bağlı kalmayı, onlar için iyilik, sevecenlik duymayı sürdür. Bundan başka, sürükleniyormuşsun gibi değil, güzel bir ölümle, ruhun bedeninden kayıyormuşçasına ayrıl onlardan. Yaşamını onlarınkiyle birleştiren, onlarınkine bağlayan doğadır çünkü; ama şimdi düğümü koparıyor. Gerçekten de yakın akrabalarından ayrılıyormuş gibi koparılıyorum onlardan, ama esef etmeksizin direnç göstermeksizin. Çünkü bu da doğaya uygun eylemlerden biridir.

37 Birinin yaptığı her eylemde, kendi kendine: "Bu adam bu eylemiyle neyi amaçlıyor?" diye sormaya alıştır kendini, olabildiğince. Ama kendinden başla; önce kendini incele.

38 Varlığının iplerini devindiren[25] gücün kendi içinde gizli olduğunu unutma: bu, etkinliğin, yaşamın, denebilirse insanın kendisidir. Bunun niteliğini tasarladığında, ne onu saran etten kılıfla karıştır, ne de ona yapışık organlarla; çünkü bunlar elinde tuttuğun bir balta gibidirler, onlardan yalnızca bedenine sımsıkı yapışık olmalarıyla ayrılırlar. Bu parçalar, gerçekte, onları devindiren ve denetleyen neden olmaksızın, mekiğin dokumacıya, kalemin yazara, kırbacın arabacıya olduğundan daha yararlı değildirler.

Notlar

1 Ruh-beden ayrımı için bkz. II 2 Not 2.

2 Bir kez daha 'Tanrı ya da atomlar' çıkıyor karşımıza. Marcus Aurelius, takdiri ilahiden yana açıkça bir tavır ortaya koymasa da, bu bölümün bütünü; tanrısal öngörüye dayanan Stoacı dünya görüşünün doğruluğunu varsaymaktadır.

3 *dönemsel olarak ateş tarafından yakılıp yokedilen*: bkz. V 13.

4 Stoacılar, dilin uzlaşımsal değil, doğal kaynaklı olduğu savını öne sürdükleri için, onlara göre, terimlerin anlamı, belirttikleri fikri doğrulamalı, onun bir kanıtını oluşturmalıydı. Özellikle Epiktetos; Antistenes'in ve Sokrates'in geleneğini benimseyerek, sözcüklerin özgün anlamına dönülmesinde direnmişti; Epiktetos'un bu konuda bir de denemesi vardır.

5 Nitelemelerin ahlâksal yönlendirilişi Epiktetos'ta da vardır; ancak Epiktetos'ta bunlar Stoacı kurama göre, bir insan varlığı ya da ussal hayvan rolü oynamanın bir parçasını oluşturan erdemler değil, toplumsal rollerdir (bkz. Cicero); insan ancak insanın işlevini yerine getirerek, tanrılara benzeyebilir .

6 *Gladyatörler gibi*: Marcus Aurelius'un oyunlara karşı olumsuz tavrı için bkz. VI 46.

7 *Mutlular Adaları*: doğru insanlara öldüklerinde ayrılan kusursuz mutluluk yeri; Okyanus'ta oldukları sanılıyor. Marcus Aurelius zamanında bu deyim hemen hemen bir atasözüne dönüşmüştü.

8 Tuna'nın karşı-yakasında bir kabile; Marcus Aurelius, Avidius Cassius'un başkaldırdığına ilişkin haberin ardından, MS 175 yılında alelacele Sarmatlarla bir silâh bırakışma yaptı. Burada, Marcus belki de Sarmatları fethedişine (ya da fethetme planına) 'kozmik' bir görüngeden bakıyor; bu nedenle, MS 175 yılında *Sarmaticus* unvanını aldı.

9 *Yöntem* için bkz. III 11 Not 12.

10 *Gücünün sınırları içindeyken*: karş Epiktetos'un, erdemin 'bize bağlı' ya da 'gücümüzün sınırları içinde' olduğu düşüncesi.

11 *Yargını ertele*: neyi istemen gerektiğinden (örneğin, doğru ve erdemli olanı) emin oluncaya dek isteğini ertelemeni öneren Epiktetos ile karş.

12 Euripides'ten alıntı. Stoacı evren (ya da onun içerdiği tanrısallık) fikrinin ışığında yorumlanmış. Stoacılara göre, evren olumlu ve yaratıcı bir güçtür, biz de kendi ussallığımızı (ya da tanrısallığımızı) devinime geçirerek yanıtlamalıyız onu.

13 *"Dağda bir koyun ağılına kapatılmış..."*: Platon'un *Theatetus*'undan alıntı; yer değişikliğinin gerçek anlamda bir şey değiştirmediği ana temasına üstü örtülü biçimde bağlanıyor. Platon'un tümcesi, işi başından aşkın, sömürgen bir yöneticinin sardonik bir biçimde betimlenmesinin bir bölümüdür; filozofla politikacı ya da dünyasal bir kimse arasındaki karşıtlığın bir parçasını oluşturuyor.

14 *"Şeylerin düşmesine ya da havaya yükselmesine..."*: Antik düşünceye göre, sırasıyla çekim gücü ve merkezkaç güç.

15 *Croisos*: zenginliğiyle ünlü, son Lydia kralı (MÖ yakl. 560-546). MÖ 547-6'da Pers kralı Sirus tarafından yenilgiye uğratıldı.

16 *Yatağında tek başına...* : Marcus Aurelius burada, olasılıkla hasta bir kimseden sözediyor.

17 Bu tümce, iki fikri birleştiriyor: 1) bütün insanların isteseler de istemeseler de yazgıya boyun eğmek zorunda oldukları; 2) ussal hayvanların (yetişkin insanların) yazgıya özgürce, başka bir söyleyişle, ussal olarak, onu takdiri ilâhi olarak kabul edip boyun eğebilecekleri.

18 Metin bozuk.

19 İlk üç ad (bilinmeyen), çağdaş Akademi üyeleri olsa gerek (Sokrates/Platon'un izinden gidenler); Kriton ve Ksenophon Sokrates'in öğrencileri olabilirler. Kriton'un adı Platon'un diyaloglarından birine verilmiştir (*Kriton*). Ksenophon, Atinalı tarihçi (MS yakl. 428,354), *Sokrates'in Savunması* adlı bir kitap da yazmıştır. Eutychion, Silvanus çağdaş Stoacılar olmalı; genç Plinius'un (MS 1. yüzyıl) hocası olan Euphrates de; Tropaeophorus ve Alciphron'un kimlikleri bilinmiyor; Severus (bkz. I 14.) olasılıkla, Sokrates'in dostları Kriton ve Ksenophon gibi, filozof dostu. Marcus Aurelius, kendisini Sezar'lardan birine benzetiyor (Iulius Caesar'dan Nero'ya kadar Roma hükümdarları).

20 Bu oldukça karışık bölümün ana fikri, yazgı ile ilgili Stoacı düşünceden kaynaklanmaktadır. İnsan ussallığı; evrensel nedensellik ve yazgıyla uyumludur. Fiziksel nesneler (örn. bir yamaçtan yuvarlanan bir silindir) ancak, devinimlerini engelleyen dışsal engeller olmadıkça doğalarının gereğini yerine getirebilirler. Oysa insan doğası, ussal niteliğini koşullar ne olursa olsun ortaya koyabilir, görünürdeki engelleri (onları yazgının gereği olarak kabul edip) yararlı bir duruma getirebilir; bunu yaparken de, kozmik kentin 'yurttaşlığını' ortaya koyar; bu kentin yasaları (ussal ilkeleri) olaylardan etkilenemez.

21 Homeros: *İlyada.*

22 Homeros, *age.*

23 Şiirin ahlâksal işlevi için bkz. XI 6 'Yapraklar vb': Homeros, *İlyada*'nın ünlü bir bölümü.

24 *Ciddî ve akıllı:* Marcus Aurelius'un (az sonra 'bizim durumumuz'a dönse de) aklında kendisi değil, insanların Stoacı bir bilgeye (bir ideal dışında böyle biri varolmuşsa) nasıl tepki gösterecekleri vardır.

25 Marcus Aurelius, burada, kukla imgesini yeniden kullanıyor (bkz. III 16 Not 18); iplerin izlenimler ya da duygular tarafından değil, yönetici ilke tarafından, kullandığı bedensel *araçlarla* değil, etkin *nedenle* özdeşleştirilen *insan*'ın kendisi tarafından yönetildiğini belirtiyor Marcus Aurelius. Platon, bu imgeyi kullanırken, insanların, ideal olarak, usun ya da yasanın 'altın ipleri'ne boyun eğmelerini düşünüyor.

XI. Kitap

1 Ussal ruhun nitelikleri şunlardır: kendi kendini görür, kendi kendini devindirir, kendi kendini istemine göre biçimlendirir, ürettiği meyveleri devşirir (oysa bitkilerin meyvelerini, hayvanlarınsa bunlara denk düşen ürünlerini başkaları derer), ölüm onu hangi anda yakalarsa yakalasın, her zaman hedefine ulaşır; kesintilere uğrasa bile, bir dansta, bir sahne oyununda ya da benzer sanatlarda olduğu gibi, eyleminin tümü yarım kalmaz; nerede, hangi sahnede olursa olsun, son, beklenmedik biçimde onu nerede yakalarsa yakalasın, önüne koyduğu hedefi tam olarak gerçekleştirir; öyle ki, "Benim olan her şeye sahibim" diyebilir.

Ussal ruh tüm evreni ve onu kuşatan boşluğu baştan başa dolanır, biçimini inceler, zamanın sonsuzluğuna uzanır, bütünün dönemsel olarak yenilenmesini kavrar, bizden sonra geleceklerin yeni bir şey göremeyeceklerini bilir, bizden önce gelenlerin daha çok şey görmemiş olmaları gibi, ama bir anlamda kırk yaşında birinin bir parçacık aklı varsa, tüm olup bitenleri ve tüm olup bitecekleri görmüştür, çünkü hepsi de birörnektir.

Ussal ruhun öteki özellikleri, komşusunu sevmek, doğruluk, kendine saygı, kendisinden daha değerli bir şeyin varolmadığından emin olmak; bu aynı zamanda yasanın da özelliğidir. Bundan, doğru ilke ile adalet ilkesi arasında fark olmadığı sonucu çıkar.

2 Bir şarkıyı, bir dansı, bir güreşi[1], bir ezgiyi tek tek notaların seslerine ayırır, her biri için, onun seni etkilemeye yeterli

olup olmadığını soracak olursan o şarkıyı değerlendiremezsin, çünkü şaşıp kalırsın; dansta da, devinimlerle duruşları tek tek ele alırsan aynı şey olur; güreşte de öyle. Öyleyse, erdem ve ondan kaynaklanan şeyler dışında, bir bütünü onu oluşturan parçalara ayırarak çözümlemeyi unutma[2] böylece onların büyüsünün bozulduğunu gör. Bu yöntemi yaşamının bütününe de uygula.

3 Bedenden ayrılma ânı geldiğinde, yokolmaya, ya da dağılmaya ya da varlığını sürdürmeye hazır olan ruh ne olağanüstüdür! Ama bu hazır oluş, ruhun özel bir yargısından kaynaklanmalıdır, Hıristiyanlarda olduğu gibi[3] salt bir dikkafalılıktan değil; başkalarını tiyatrovari pozlar takınmaksızın ikna edebilecek ciddî ve ağırbaşlı bir us yürütmeden kaynaklanmalıdır.

4 Toplumun yararı için iyi bir eylem mi yaptım? Bundan ben de yarar görürüm. Bunu hep usunda tut ve böyle eylemlerden vazgeçme.

5 İşin nedir? İyi bir insan olmak. Ama bunu, evrensel doğayla ilgili olduğu kadar insanın bireysel yapısıyla da ilgili kuramsal ilkelere dayanarak değilse, nasıl başaracaksın?[4]

6 Önce tragedya türü; yaşamda nelerin olduğunu, böyle şeylerin olmasının doğal olduğunu, seni sahnede büyüleyen şeyin daha büyük bir sahne olan yaşam sahnesinde seni üzmemesi gerektiğini anımsatmak için ortaya konmuştur. Bu olayların öyle olmalarının kaçınılmaz olduğu ve "Ah, Kithairon![5]" diye bağıran kimselerin bile onlara katlanmak zorunda oldukları görülüyor gerçekten. Tragedya ozanları da bazı yararlı sözler söylemişlerdir. Örneğin, şu, özellikle ünlüdür:

"Tanrılar eğer beni
ve iki çocuğumu terkettilerse,
bir hikmeti vardır bunun da"[6]
Ya da:
"Dış olaylara öfkelenme"[7]
Sonra şu:
"Olgun başak gibi biç yaşamı"[8]

Bunlar gibi daha birçokları.
Tragedyadan sonra, antik komedya geldi; bu komedyalar,

özgür bir dille seyircileri eğitme amacını güdüyor, açıksözlülüğüyle alçakgönüllülüğe çağırıyordu onları. Diogenes[9] de, benzer bir amaç için aynı araçlardan yararlandı. Antik komedyadan sonra, orta komedyanın ne olduğunu incelemeli, sonra da yeni komedyanın niçin ortaya çıktığını, nasıl yavaş yavaş yozlaşarak taklide dayalı teknik inceliklere dönüştüğünü. Bu yazarların da yararlı şeyler söyledikleri yadsınamaz; ama bu tür şiirin ya da dramatik sanatın bütünüyle güttüğü amaç neydi?

7 Yaşamda hiçbir durumun felsefeye şu anda içinde bulunduğun durum kadar uygun olmadığı nasıl da şaşırtıcı ölçüde açık görünüyor sana!

8 Bir daldan kesilen bir sürgün, ağacın bütününden kesilmiştir. Bunun gibi, bir insandan ayrılmış bir insan, toplumun tümünden ayrılmış bulur kendini. Ama dalı bir başkası kesmiştir, oysa insan içinde nefret ve düşmanlık beslerse komşusundan kendisi ayrılır; böyle yapmakla aynı zamanda kendini toplumun tümünden ayırdığının ayrımına varmaz. Ama insan toplumunun düzenleyicisi olan Zeus'un bize bağışladığı olağanüstü yetenek sayesinde, komşularımızla yeniden bir araya gelip bütünün tamamlayıcı bir parçasını oluşturabiliriz. Ancak bu ayrılıklar sık sık yinelenirse, ayrılan parçanın bütünle yeniden birleşmesi ve bütünleşmesi güçleşir. Genel kural olarak, başından beri ağaçla birlikte büyüyen ve onunla birlikte soluk alıp veren dal, kesildikten sonra ona aşılanan dalın aynı değildir, bahçıvanlar ne derlerse desinler.

Onlarla aynı ağaçta büyü, ama onların fikirlerini paylaşma.

9 Doğru usun yolunda ilerlerken önüne çıkanlar seni iyi davranmaktan alıkoyamadıkları gibi, onlara karşı iyi tutumundan da caydıramazlar. İki durumda da, özdenetimini koru, yalnızca yargında ve eyleminde kararlılığını değil, seni engellemeye ya da sana sıkıntı vermeye çalışanlara karşı ılımlılığını sürdür. Onlara öfkelenmek, tıpkı korktuğun için giriştiğin eylemi bırakıp kaçman gibi güçsüzlüğünün göstergesi olacaktır. Yılgınlığa kapılanlar kadar doğanın onun akrabası ve arkadaşları olarak yarattığı kimselere yabancılaşanlar da aynı ölçüde kaçaktırlar.

10 Doğa hiçbir durumda sanattan daha aşağı değildir,[10] çünkü sanatlar doğayı yansılarlar. Bu böyle olduğuna göre, her bakımdan kusursuz olan ve her şeyi kapsayan doğayı hiçbir teknik yetenek aşamaz. Öte yandan, her sanat daha yüce olanların yararına daha aşağı olanları yaratır; evrensel doğa da aynı şeyi yapar. Adalet buradan kaynaklanır, bütün öteki erdemler de adalete dayanır, çünkü ilgisiz nesnelere değer verirsek, ya da kolayca kandırılırsak, yargıda bulunmakta aceleci davranırsak, kararlı olmazsak, âdil olamayız.

11 Seni tedirgin eden, ardına düştüğün ya da kaçtığın nesneler değildir; onlar sana gelmezler, sen gidersin onlara. Bu nedenle onlar hakkındaki yargında sakınımlı ol, o zaman onlar da devinimsiz kalırlar, kimse de artık senin onların ardına düştüğünü ya da onlardan kaçtığını görmez.

12 Ruhun küresi[11] kendi dışında herhangi bir nesneye yönelmediği, içine kapanmadığı, dağılmadığı ya da bunalıma girmediği; sayesinde her şeyin gerçeğini ve kendi içindeki gerçeği gördüğü ışıkta pırıl pırıl parladığı zaman, biçimine sadık kalır.

13 Birisi beni küçümseyecek mi? Varsın küçümsesin. Ama ben kendi adıma kimsenin küçümsenecek bir şey yaptığımı ya da söylediğimi görmemesi için özen gösteririm. Birisi benden nefret mi edecek? Varsın etsin. Ama ben herkese karşı iyiliksever ve iyi niyetli olmayı sürdüreceğim, özellikle de o kişiye hatasını göstermeye hazır olacağım; ama onu kınayarak ya da sabrımla ona gösteriş yapmaksızın, içtenlikli ve sevecen bir biçimde yapacağım bunu, tıpkı ünlü Phocion[12] gibi; eğer olduğundan başka türlü görünmüyorsa. Çünkü insan, tanrılara hiçbir şeye öfkelenmeye ya da yakınmaya eğilimli olmayan birisi gibi görünmek için yüreğinin derinliklerinde böyle olmalıdır. Çünkü şu anda doğana uygun olanı yapıyorsan, evrensel doğa için uygun olanı şu ya da bu yolla ortak yararın gerçekleştirilmesi için çaba harcayan bir insan gibi hoşnutlukla karşılıyorsan, başına ne kötülük gelebilir?

14 Birbirlerini küçümsüyorlar, gene de birbirlerini pohpohluyorlar; birbirlerinden üstün olmak istiyorlar, gene de birbirlerinin önünde saygıyla eğiliyorlar.

15 "Sana dürüst davranmak istiyorum" diyen kişi, nasıl da

yozdur, nasıl da ikiyüzlüdür. Sen ne yapıyorsun arkadaş? Bu sözlere ne gerek var? Gerçek kendiliğinden açıklığa kavuşacak. Yüzünde yazmalı, sesinde yankılanmalı, gözlerinde parlamalı, tıpkı sevilenin, sevenin gözlerinde her şeyi hemen okuması gibi. Basit ve dürüst insan tam anlamıyla böyle olmalıdır, tıpkı yabanıl biri yanına yaklaşır yaklaşmaz, ister istemez onun hemen ayrımına varan biri gibi. Ama basitmiş gibi görünmek, tıpkı kılıç gibidir. Kurdun kuzuya gösterdiği dostluktan daha kötü bir şey yoktur; en çok bundan kaçın. İyi, içten, sevecen bir insanın bu niteliklerini gözleri açığa vurur, bunlar senin gözünden kaçmaz.[13]

16 En iyi biçimde yaşa; eğer bir insan ilgisiz şeylere ilgisizce davranırsa, ruhunda bunu yapma gücünü bulur. Bir insan; her şeyi bir bütün olarak ve onu oluşturan parçaları tek tek inceler, bunların hiçbirinin bizde kendisi hakkında bir fikir yaratmadığını usunda tutarsa, bize dek ulaşmadıklarını, tümünün de devinimsiz kaldıklarını ve onlar hakkında yargıya varanın, deyim yerindeyse, onları zihnimize kazıyanın biz olduğumuzu (her ne kadar onları zihnimize kazımamak ve bunu bilinçsizce yapacak olursak, onları hemen silmek elimizdeyse de) göz önünde bulundurursa, onlara karşı ilgisiz kalır. Hem sonra, bu tür sorunlarla ancak kısa bir süre ilgileneceğimizi, sonra yaşamımızın sonsuza dek sona ereceğini de unutma. Hem bunda üzülecek ne var? Doğa böyle istiyorsa, sevin, her şey kolay gelir sana; doğaya aykırı şeyler sözkonusuysa, kendi doğanla uyum içinde olanı ara ve o amaca yönel, sana ün getirmese de. Çünkü kendi iyiliğini isteyen herkes her zaman bağışlanmayı hak eder.

17 Her şeyin kökenini ve onu oluşturan ögeleri, neye dönüşeceğini, dönüştükten sonra ne olacağını, bunun sonucu olarak hiçbir zararın ortaya çıkmayacağını düşün.

18 Birincisi: başkalarına göre konumum nedir ve nasıl oluyor da birbirimiz için geliyoruz dünyaya; başka bir açıdan, ben nasıl onları korumak için doğdumsa, koç ve boğa da öyle korur sürüsünü. Sonra daha yüksek bir ilkeye dön: her şey atomlardan oluşmuyorsa, her şeyi yönetenin doğa olması gerekir, eğer böyleyse, aşağı şeyler, yüksek şeyler için, yüksek şeyler de birbirleri için vardırlar.

İkincisi: sofrada, yatakta ve başka yerlerde nasıl varlıklar oldukları; her şeyden önce de, düşüncelerinin onları ne gibi eylemlere zorladığı ve bu eylemleri ne ölçüde gururla gerçekleştirdikleri.

Üçüncüsü: yaptıklarını doğru olarak yapıyorlarsa, onlara kızmamalısın; ama eğer yanlış yapıyorlarsa, istemeksizin ve bilincine varmaksızın böyle davrandıkları açıktır; çünkü hiç kimse isteyerek kendini hakikatten yoksun bırakmaz; her insana hak ettiği gibi davranma yetisinden de. Ne olursa olsun, insanlar kendilerinden, adaletsiz, düşüncesiz, cimri, komşularına karşı namussuzca davranan biri olarak sözedildiğini işitmekten rahatsız olurlar.

Dördüncüsü: sen kendin de sık sık yanlış yapıyorsun, tıpkı ötekiler gibisin; bazı yanlışlardan kaçındığın doğruysa da, gene de bu yanlışlara eğilimin var; ödleklik, başkaları ne der korkusu ya da bu tür başka bir kötülükten ötürü çekiniyorsun yanlış yapmaktan.

Beşincisi: Onların yaptıklarının kötü olduğundan emin bile olamazsın: çünkü birçok eylem belli bir amaçla yapılır; insanın başkalarının eylemleri hakkında sağlam yargılara varabilmesi için çok şey bilmesi gerekir.

Altıncısı: Öfkeye yenik düştüğünde, insan yaşamının bir an sürdüğünü, çok geçmeden hepimizin ölüm döşeğine uzanacağımızı düşün.

Yedincisi: Bizi tedirgin eden, insanların eylemleri değildir, çünkü bu onların kendi yönetici ilkeleriyle ilgili bir sorundur; bizi tedirgin eden, bizim onların eylemleri hakkındaki yargımızdır. Öyleyse, şu ya da bu şeyle ilgili yargını ortadan kaldır, öfken sona erer. Peki, bunu nasıl yapacaksın? Başkalarının sana zarar veren bir davranışında senin için ahlâksal bakımdan kötü bir şeyin bulunmadığını düşünerek; çünkü ahlâksal bakımdan kötü olanın tek kötülük olduğu doğru olmasaydı, kaçınılmaz olarak sen de birçok suç işlerdin, bir soyguncu ya da buna benzer bir şey olurdun.

Sekizincisi: Öfke ve üzüntü, bize, bizi öfkelendiren ya da üzen şeylerin kendilerinden çok daha fazla zarar verir.

Dokuzuncusu: İyilik; sahici ve yapmacıklıktan ya da ikiyüzlülükten uzak olduğunda, alt edilmezdir. İnsanların en küstahı bile; ona karşı iyi niyetli olmayı sürdürürsen, uygun olduğunda, sana zarar vermeye çalıştığı anda ona yanlışını dinginice gösterebilirsen, ne kötülük yapabilir sana? "Hayır, sevgili oğlum, dünyaya bambaşka bir amaçla geldik biz; zarar gören ben değilim, sensin sevgili oğlum; kendi kendine zarar veren sen." Bunun böyle olduğunu, arıların ve doğuştan toplumsal olan tüm öteki yaratıkların bile böyle davranmadıklarını incelikle göster ona. Ama bunu, alaycı bir biçimde ya da azarlarmış gibi değil, sevgiyle, kin beslemeden yap; bir öğretmen gibi ona ders verircesine, ya da başkalarının gözüne iyi görünmek için değil, orada başkaları da olsa, başbaşaymışsınız gibi.

Bu dokuz kuralı, Musa'ların[14] armağanıymış gibi aklında tut, canın tenindeyken insan olmaya başla. İnsanlara öfkelenmemek kadar onlara dalkavukluk etmemeye de dikkat et, çünkü bu iki kötülük de ortak çıkara aykırıdır ve zarara yol açar. Öfkeye kapıldığın zaman, şunu aklında tut: tutkuya kapılmanın bir erkeklik belirtisi olmadığını, sevecen ve nâzik olmak gerektiğini, çünkü bu niteliklerin insancıl oldukları ölçüde erkekçe nitelikler olduğunu; gücenen, incinen insanların değil, yalnızca bu niteliklerle donatılmış olanların gerçek güce, sağlam sinirlere ve sağlam karaktere sahip olduklarını; çünkü insan zihnini tutkulardan bağımsız kılmaya ne denli yaklaşırsa, güçlü olmaya da o denli yaklaşır, çünkü öfke de, acı gibi güçsüzlük belirtisidir, çünkü bunlara yenik düşen yaralanır ve düşmana teslim olur.

Dilersen, Musagete'nin[15] bu onuncu armağanını da kabul et: kötülerin hata yapmamalarını beklemek deliliktir, çünkü bu, olanaksızı istemektir. Ama onların başkalarına kötülük etmelerine izin vermek, ama sana kötülük yapmamalarını beklemek ahmakça ve zorbacadır.[16]

19 Yönetici ilkenin şu dört tutumundan özellikle her zaman sakınmalı, ayrımına varır varmaz onları ortadan kaldırmalı, her biri için kendi kendine şunu anımsatmalısın: bu düşünce gerekli değildir; bu öteki, toplumsal bağların gevşemesine yol açar; bu şimdi söylemek üzere olduğun şey, yüreğinden

gelmiyor, yüreğinden gelmeyen bir şeyi söylemeyi daha da saçma saymalısın. Kendine yönelteceğin dördüncü kınama ise; en tanrısal parçanın,[17] en aşağılık ve en ölümcül parçana, bedenine ve onun kaba hazlarına yenik düşmesi ve ona boyun eğmesidir.

20 Seni oluşturan havanın ve ateşin tüm parçacıkları, doğaları gereği yükselme eğiliminde olmalarına karşın, bütünün düzenine boyun eğerler ve burada, yeryüzünde, varlığının bir parçasını oluşturdukları bileşimin içinde kalırlar. Aynı biçimde, içindeki topraksı ve suyumsu parçacıklar da, doğal olarak aşağı doğru eğilimli olmalarına karşın, yükselirler ve kendileri için doğal olmayan bir konumda bulunurlar. Demek ki, ögeler de bütüne boyun eğerler ve yeniden dağılmaları için kendilerine işaret verilenceye dek onlara ayrılan yerde kalırlar.[18]

Öyleyse, yalnızca ussal parçanın konumuna razı olmaması, bundan ötürü öfkelenmesi saçma değil mi? Ancak, ona, doğasına uygun olandan başka hiçbir zorlamada bulunulmamıştır, ama bunu yadsır ve karşıt yolu tutar. Ama onu; haksızlığa, ölçüsüzlüğe, öfkeye, acıya, korkuya iten neden, doğaya başkaldırmaktır. Yönetici ilken belli bir olaydan ötürü ne zaman yakınsa, o anda da kendisine ayrılan yerden ayrılır; çünkü o, insanlara âdil davranmak kadar kutsallık ve tanrılara hizmet etmek için de yaratılmıştır. Bu iki erdem de, gerçekte, toplumsallığın bütünleyici parçalarıdır ve adaletin uygulanmasından daha yücedirler.

21 "Yaşamdaki amacı[19] tek ve her zaman aynı olmayan kişi, kendisi de yaşam boyu her zaman tek ve aynı kalamaz." Burada ne tür bir amaca gönderme yapıldığı eklenmezse söz yarım kalacaktır. Çünkü insanların çoğunluğu, şu ya da bu biçimde iyi olarak kabul edilen bütün şeyler hakkında aynı fikirde olmadıkları, yalnızca bazıları hakkında, ortak ve toplumsal yararla ilgili olanlar hakkında aynı fikirde oldukları için, bizim de kendimiz için belirlediğimiz amaç, toplumun amacı olmalıdır. Her kim bütün çabasını bu amaca yöneltirse, her zaman tutarlı bir biçimde davranacak, bunun sayesinde kendi içinde de her zaman aynı kalacaktır.

22 Dağ faresi ile kent faresi, ikincisinin yılgısı, tedirginliği.[20]

23 Sokrates yığınların fikirlerine *Lamiae* derdi – çocukları korkutan umacılar.[21]

24 Ispartalılar, festivallerde yabancıların oturması için gölgeye sandalyeler koyarlar, kendileri ise nerede olursa orada otururlardı.

25 Sokrates, Perdiccas'a[22] çağrısını geri çevirmesinin nedenini şöyle açıklamıştı: "Ölümlerin en çirkiniyle ölmek istemediğim için", başka sözcüklerle, karşılık veremeyeceği hiçbir iyiliği kabul etmek istemediği için.

26 Epikurosçuların yazılarında, insanın erdemli bir yaşam sürmüş eski bilgelerden bir örneği her zaman zihninde tutması ilkesi yer alır.[23]

27 Pythagorasçılar şöyle derler: "Gün ağardığında ilk işin gözlerini gökyüzüne kaldırmak olsun," çünkü bu sana işlerini her zaman aynı kurallara uygun olarak ve aynı biçimde yapan insanları anımsatır; aynı zamanda onların düzenliliğini, arılığını, çıplaklığını; çünkü yıldızların örtüsü yoktur.[24]

28 Ksantippe pelerinini alıp gittiği zaman Sokrates'in nasıl bir koyun postuna sarınmış olarak kaldığını düşün; onu o kılıkta görünce şaşkınlık içinde uzaklaşan arkadaşlarına ne dediğini düşün.[25]

29 Önce okumayı ve yazmayı öğrenmeden, okuma yazma öğretmeni olamazsın. Yaşamak da böyledir.

30 "Köle olarak doğdun sen, usunu kullanmaya hakkın yok."[26]

31 "Kahkahalarla güldüm içimden geldiğince."[27]

32 "Yaralayıcı sözcüklerle suçlayacaklar erdemi."[28]

33 "Kışın incir istemek için insan deli olmalı, tıpkı artık çocuk sahibi olamayacak yaşta birinin çocuk istemesi gibi."[29]

34 Epiktetos, insanın kendi çocuğunu öperken, kendi kendine şöyle demesi gerektiğini söylüyordu: "Belki de yarın öleceksin." "Ama bunlar uğursuzluk getiren sözler." "Hiç de değil," diye yanıtladı Epiktetos, "Bunlar yalnızca" doğal bir olayı dile getiren sözcükler; yoksa başakların biçildiğini söylemek de uğursuzluk getirirdi."[30]

35 Koruk, olgunlaşmış üzüm, kuru üzüm. Bunların tümü de dönüşümdür, varolmamaya değil, henüz varolmamış olana.[31]

36 "Hiç kimse bizden istemimizi çalamaz," diyor Epiktetos. [32]

37 Şunu da söylüyor Epiktetos: "Bir onaylama sanatı bulmalıyız; dürtülerimize gelince, onların her zaman serinkanlılığa bağlı kalması, ortak iyiliği gözetmesi ve her nesnenin değeriyle orantılı olması için özen göstermeliyiz; öte yandan, aşırı isteklerden kaçınmalı, bizim denetimimize bağlı olmayan hiçbir şeyin ardına düşmekten ya da ondan kaçınmaya çalışmaktan sakınmalıyız."[33]

38 "Önemsiz bir konuyu tartışmıyoruz," dedi, "deli mi yoksa akıllı mı olacağımızı tartışıyoruz."[34]

39 Sokrates şöyle diyordu: "Ne istiyorsunuz? Ussal varlıkların mı, yoksa ussal olmayan varlıkların mı ruhuna sahip olmak?" "Ussal varlıkların ruhuna." "Hangi ussal varlıkların, sağlıklı olanların mı, yoksa yoz olanların mı?" "Sağlıklı olanların." "Öyleyse niçin aramıyorsunuz onu?" "Çünkü ona sahibiz." Öyleyse bu kavga, bu uyuşmazlık neden?"[35]

Notlar

1 Eski Yunanda boks ve güreş karışımı bir tür spor, yumruk dövüşü: *pancratium*.
2 *Bir bütünü onu oluşturan parçalara ayırarak*: çözümleme yöntemi için bkz. III 1.
3 *Düşünceler*'de, Hıristiyanlara yapılan tek gönderme. Bu gönderme, kimi yorumcular tarafından bir açımlama sayılmıştır; kimileri ise, Hıristiyanlara örtük bir biçimde göndermede bulunulduğu görüşündedirler. Marcus Aurelius'un, *Düşünceler*'de, Hıristiyanlara karşı *kişisel* tavrının oldukça sınırlı ve belirsiz bir kanıtını sunduğu söylenebilir. Öte yandan, Marcus Aurelius'un hükümdarlığı sırasında meydana gelen kovuşturmalara karşın, imparator hakkında birçok olumlu kanıt bulunduğu göz önüne alınırsa, Hıristiyanların Marcus Aurelius'a karşı tavrını betimlemek çok daha kolaydır; Marcus Aurelius, bu kovuşturmalardan hiçbir zaman kişisel olarak sorumlu değildi.
Kimi bilginler, "*Hıristiyanlarda olduğu gibi*": sözcüklerinin, elyazması geleneğine daha sonra eklendiğini düşünmektedirler. Eğer bu sözcükler Marcus Aurelius'a dek geri gidiyorsa, eyalet valisi Plinius'la imparator Traianus arasındaki mektuplarda dile getirilen görüşü yansıtmaktadır. Buna göre, Hıristiyanların inançlarından vazgeçmeyi reddetmeleri, sapkın bir 'inatçılık' gösterir; bu da başlı başına cezalandırılmayı gerektirir. *Düşünceler*'de Hıristiyanlara yapılan tek gönderme budur; bu din o tarihte imparatorluğun Batı kesiminde önemli olmamış olabilir.
4 Stoacı hedef (*telos*) kavramı, kimi zaman insanın (ussal) doğasının gerçekleştirilmesi, kimi zaman da evrensel (kozmik) doğa bakımından betimlenmiştir.
5 "*Ah! Kithairon!*": Sofokles, *Kral Oidipus*'tan alıntı. Marcus Aurelius burada, Aristoteles'in *Poetika*'sı, Horatius'un *Şiir Sanatı* gibi yazın kuramı kitaplarında daha yaygın olarak ele alınan bir temayı ele alıyor. Şiirin güçlü bir biçimde ahlâksal açıdan ele alınması, Stoacılığın belirgin özelliğidir. Epiktetos'un *Söylemler*'i, De Lacy'nin *Ah Kithairon!*'u, Sofokles'in *Kral Oidipus*'u gibi. Öteki alıntılar için bkz. VII 38-41 Not 14, 15, 16 17. Antik komedyanın yeni komedyaya (Menandros'tan çok, Aristophanes'in) yeğ tutulması, Marcus Aurelius'un 'kinik' dobra dobracılıktan hoşlandığını yansıtır (MÖ 4. yüzyılda yaşamış, kinizmin kurucusu Diogenes'in adının anılmasına dikkat edin).
6 Euripides'ten dizeler.
7 Bkz. V 16.
8 Bkz. VII 40.
9 Bkz. VIII Not 3. Diogenes Laertius'un, birkaç tragedya atfettiği Sinop'lu Diogenes'e bu gönderme; yalnızca antik komedilerde değil (Aristophanes), aynı zamanda kiniklerin ahlâk öğretilerinde de, sözcüklerin özgürlüğünün önemiyle açıklanır.
10 *Doğa hiçbir durumda...*: alıntının kaynağı bilinmiyor.
11 *Küre:* bkz. yuk. VIII 41 Not 24.
12 *Phocion*: Atinalı general ve politikacı, başarılı, ama tartışmalı bir yaşamın ardından, MÖ 318'de ihanetle suçlanarak ölüm cezasına çarptırılmıştı. İdamından önce, oğluna gönderdiği bir mesajda, ölümünden ötürü Atinalılara karş kin beslememesini öğütlemişti. Plutarkhos: *Phocion* (ve başka kaynaklar).

13 Karakterin bedenin görünümlerinde yansıması hak. bkz. VII 60.

14 *Musa*'lar (çoğ. *musae*): Yunan mitolojisinde esin perileri (Çev).

15 *Musagete*: Musa'ların korosunu yöneten Apollon'un sıfatı.

16 Eski pratik ahlâkın bellibaşlı bir teması üstüne Marcus Aurelius'un yazdığı en uzun bölüm; Marcus'u en çok ilgilendiren denemeler, Seneca'nın *Öfke Konusunda Stoacı* ile Plutarkhos'un daha eklektik *Öfkenin Denetlenmesi*'dir. Bu denemelerle karşılaştırıldığında, Marcus Aurelius'un bu bölümünde başlıca iki nokta vurgulanmaktadır. 1) Bu bölüm, (bir imparatorun çok seyrek olarak karşılaşabileceği) kişisel hakaretlerden çok, nesnel olarak gerekçeye dayanan öfke üstünde odaklanmaktadır. 2) Toplumsal yaratıklar olarak doğamızın içerdikleri; insanları öfke uyandıran bir biçimde davranmaya iten yanlış inançları hesaba katmanın önemi ve onlara daha iyi davranmayı öğretmek üstünde durmaktadır; insanın kendi kişisel tepkilerini denetlemesi, böylece duygusallığı önlemesi üstünde, başka denemelerde olduğundan daha az odaklanmaktadır. Ayr. bkz. VII 26.

17 *En tanrısal parça*: yönetici ilke; bedenle arasındaki hemen hemen Platoncu çelişki için bkz. II 2 Not 2.

18 Bileşimimizdeki havasal ya da soluksal ve ateşli ögeler (daha yüksek, daha 'tanrısal' ögeler) doğal olarak kendi türleriyle birleşme eğiliminde olsalar da (karş. IX 9), ölümümüzün yazgılı olduğu zamana dek onlar da bedensel bütünün parçası olarak kalmalıdırlar; *işaret verilinceye dek:* takdiri ilahi tarafından (karş. VI 36, XII 26.) İntihar karşıtı sav, Sokrates'in *Phaedrus*'unda öne sürdüğü savın kuramsal bakımdan daha gelişmiş bir çeşitlemesidir.

19 *"Yaşamdaki amacı..."* : bu tür anlatımın bir örneği için bkz. Cicero, *Görevler Üstüne*; ancak bu yapıt, nesnel olarak iyi ve toplumsal olarak yararlı (bkz. VII 15) olana yönelmek kadar, bir birey olarak kendi içinde tutarlılığa da yönelmek gerektiğini öne sürmektedir.

20 Aisopos'un, başkaları arasında, Babrius ve Horatius'un (*Yergiler*) örnek aldıkları tanınmış bir masalı. Kent faresiyle dağ faresinin (genellikle 'tarla' faresi) öyküsü için bkz. Horatius, *Yergiler*; anlaşıldığına göre, bu eksik yorum (örn. VII. III, *ürkmüş farelerin çılgınca koşuşturmaları* gibi), Marcus Aurelius'un dünya görüşünün kinik yanını yansıtıyor.

21 Bkz. Platon, *Phaedon*; *Kriton*. Alıntı, olasılıkla, Epiktetos'tandır. Karş. Epiktetos, *Söylemler*, Platon'un *Phaedon*'una gönderme; her iki pasaj da, ölüm sonrasına ilişkin yaygın öykülere ilişkindir.

22 Aslında, Perdiccas'ın evlilikdışı oğlu ve Makedonya kralı Archelaus sözkonusu burada (Platon, *Gorgias*). Olasılıkla, bir dil sürçmesi sonucu, Archelaus yerine Perdiccas denmiş; bkz. Diogenes Laertius, *Sokrates'in Yaşamı*. Ne demek istendiği çok açık değil.

23 Usener; Seneca, *Lucilius'a Mektuplar*.

24 Yıldızların, kozmik düzenin örneği olması hak. bkz. Cicero, *Tanrıların Doğası (Niteliği) Hakkında*.; ayr. bkz. Platon, *Timaios*. Pythagorasçılar (MÖ 6-5. yüzyıl Yunan düşünürleri), burada bu fikrin önceleyicileri olarak sunuluyor; *çıplaklık*: *Düşünceler*'de yinelenen bir fikir; bkz. 3.11'e ilişkin notun sonu. (Bkz. VII 47.)

25 Sokrates, kaynaklarımızda yalnızca bir pelerin, altına da, alışılagelmiş tünik değil, kalçalarını örten bir kumaş sarınmış biri olarak beliriyor; (başka yerlerde

rastlanmayan) bu anlatı, Sokrates'in toplumsal geleneklere aldırmayışına dayanıyor.

26 Bilinmeyen bir tragedya ozanından bir dize.

27 Homeros, *Odysseia.*

28 Homeros, *Odysseia* (Odysseus, Kikloplara karşı kazandığı zaferden ötürü memnundur); anlam belirsiz.

29 Hesiodos, *İşler ve Günler*; *erdem* sözcüğünün kullanılmasıyla daha ahlâksal kılınmış.

30 – 34 numaralı notlar (34-38. bölümler), Epiktetos'un *Söylemler*'ine gönderme yapmaktadır.

35 Marcus Aurelius'un bu alıntıyı nereden yaptığı bilinmiyor.

XII. Kitap

1 Dolaylı yollardan elde etmeyi umduğun bütün şeyleri, onları sen kendin yadsımadıkça, hemen elde edebilirsin; yani tüm geçmişini ardında bırakabilir, geleceğini tanrısal öngörüye emanet eder, yalnızca şimdiyle ilgilenir, onu kutsallığa ve adalete yöneltirsen: payına düşeni sevinçle kabul etmek için kutsallığa –çünkü bu sana doğa tarafından verilmiş, sen de ona verilmişsin– sözcükleri döndürüp dolaştırmaksızın serbestçe söylemek ve yalnızca yasaya ve şeylerin içsel değerlerine uygun şeyleri yapmak için adalete. Başkalarının kötülüğünün, yargısının, ya da sözlerinin, seni saran şu zavallı tenin duygulanımlarının seni engellemesine izin verme: bırak, duyuya boyun eğen parçan bununla kendisi ilgilensin.

Bunun için eğer sahneden çıkma ânın geldiğinde, her şeyi bir yana bırakıp yalnızca yönetici ilkene ve içindeki tanrısal ögeye saygı gösterirsen; korktuğun şey, bir gün kaçınılmaz olarak yaşamının sona ereceği değil, hiçbir zaman doğaya uygun olarak yaşamaya başlayamayacağınsa, o zaman seni yaratan evrene lâyık bir insan olacaksın; kendi yurdunda bir yabancı gibi olmaktan, her gün olup biten şeylere beklenmedik şeylermiş gibi şaşmaktan, bir şuna, bir buna bağımlı olmaktan kurtulacaksın.

2 Tanrı her birimizin yönetici ilkesini; maddesel kabuğundan, zarından, çöpünden sıyrılmış olarak görür[1]; çünkü katıksız zihniyle, yalnızca ondan türeyen ve içimize akan şeylere dokunur o. Sen de böyle davranmayı alışkanlık haline getirirsen, şimdi düşünceni çelen her şeyden kurtulursun. Çünkü kendisi-

ni saran etten kılıfa önem vermeyen insan giysilere, evlere, üne, bütün bu süslü püslü, göstermelik şeylere vakit harcar mı?

3 Seni oluşturan üç öge vardır: beden, soluk ve zihin.[2] İlk ikisi, onlara özen gösterdiğin ölçüde senindir; yalnızca üçüncüsü tam anlamıyla senindir. Bu nedenle, başkalarının yaptıkları ya da söyledikleri her şeyi; kendin yaptığın ya da söylediğin her şeyi; gelecekle ilgili olarak seni tedirgin eden her şeyi; seni saran bedeninin ve onunla birleşmiş yaşam soluğunun bir parçası olan, isteminden bağımsız olarak sana bağlanan her şeyi ve çevrende bir burgaç gibi dönüp duran her şeyi kendinden, yani zihninden uzaklaştırabilirsen, böylece yazgının zincirlerinden kurtulmuş olan zihinsel gücün katıksız ve bağımsız bir yaşam sürebilir: doğru olanı yaparak, her ne olursa olsun olup bitenleri kabul ederek ve doğruyu söyleyerek – eğer dışsal izlenimlere bağımlı olan her şeyi, gelecekteki ya da geçip gitmiş her şeyi yönetici ilkenden ayırabilirsen ve kendini, Empedokles'in sözleriyle,

> "dairesel yalnızlığın tadını çıkaran
> yusyuvarlak bir küre"[3]

yapabilirsen, yalnızca yaşamakta olduğun ânı, yani şimdiki zamanı yaşamak için çaba harcarsan, geri kalan zamanını ölünceye dek dinginlik ve sevecenlikle, içinde barınan koruyucu ruhla barış içinde geçirebilirsin.

4 İnsanın herkesten çok kendisini sevmesine, gene de kendisinin kendi hakkındaki yargısına başkalarınınkinden daha az değer vermesine sık sık şaşarım. Hiç kuşku yok, bir tanrı ya da akıllı bir öğretmen karşısına çıkıp, zihninde belirir belirmez yüksek sesle dile getiremeyeceği hiçbir şeyi tasarlamamasını, düşünmemesini buyursaydı, bir gün bile katlanamazdı buna. Böylece, yakınlarımızın bizim hakkımızda düşündüklerine, bizim kendi hakkımızdaki düşüncelerimizden çok daha fazla saygı duyuyoruz.

5 Tanrılar her şeyi insanlar için öylesine iyi, öylesine sevgiyle düzenledikleri halde, nasıl oldu da şu biricik şeyin ayrımına varmadılar? Kimi insanlar, özellikle de en iyileri –denebi-

lirse, tanrısallıkla en sıkı bağları olan ve kutsal eylemler ve törenlerle onlara en yakın olanlar– bir kez ölünce, nasıl oluyor da yaşama yeniden dönmüyorlar, sonsuza dek yokoluyorlar?[4]

İyi insanların yazgısı buysa, hiç kuşkusuz, tanrılar, eğer gerekseydi, durumu başka türlü düzenlerlerdi. Çünkü eğer bu âdil olsaydı, aynı zamanda olanaklı olurdu, eğer doğaya uygun olsaydı, doğa araya girerdi. Bu nedenle, bunun böyle olmadığı olgusundan (gerçekten de böyle olmadığına göre), başka türlü olmaması gerektiği sonucunu çıkarsayabiliriz. Böylesine saçma sorularla, tanrılarla tartıştığını sen kendin de görebilirsin. Ama, tam anlamıyla iyi ve âdil olmasaydılar, tanrılarla tartışamazdık; böyle olduğuna göre, kuşkusuz, kendi düzenledikleri evrenin bazı parçalarının haksız ve mantıksızca ihmal edilmesine izin vermezlerdi.

6 Başaracağını sanmadığın şeyleri de yap. Çünkü sol el de, alıştırma yapmadığı için başka her şeyde yetersiz olmasına karşın, sürekli alıştırma sayesinde dizginleri sağ elden daha güçlü kavrar.

7 Ölüm seni almaya geldiğinde, bedence ve ruhça nasıl olman gerektiğini düşün: yaşamın kısalığını; yaşamının önünde ve ardında sonsuzca uzayıp giden zamanı; maddesel olan her şeyin dayanıksızlığını düşün.

8 Şeylerin derinde yatan, kabuğundan sıyrılmış nedenlerine bak; eylemlerinin birbiriyle bağıntısını, acının, hazzın, ölümün, ünün doğasını; insanın gönlünde sıkıntı varsa, bunun nedeninin kim olduğunu, hiç kimsenin başkalarınca engellenemeyeceğini ve her şeyin, hakkında bulunduğumuz yargıdan başka bir şey olmadığını düşün.

9 İlkelerinin uygulamasında, bir gladyatöre değil, bir boksöre benze; çünkü gladyatör kulandığı kılıcı bırakır, sonra gene alır; boksörün ise yumruğu hep hazırdır, bütün yapması gereken onu sıkmaktır.

10 Şeyleri gerçekte oldukları gibi görmesini bil, onları madde, neden[5] ve ilişkilerine ayırarak.

11 İnsanoğlunun, Tanrı'nın övdüğü şeylerden başka bir şey yapmama ve Tanrı'nın ona vereceği her şeyi, doğaya uygun olduğu için kabul etme özgürlüğü ne büyük bir özgürlüktür!

12 Doğaya uygun olarak olup bitenler için tanrılar suçlanmamalı, çünkü onlar bilerek ya da bilmeyerek hiç yanlış yapmazlar; insanları da suçlamamalı, çünkü yalnızca istemeyerek yanlış yaparlar. Bu nedenle hiç kimse suçlanmamalıdır.

13 Yaşamda meydana gelen olayların bir tekine bile şaşan insan nasıl da gülünç ve bu dünyada nasıl da yabancıdır!

14 Ya kaçınılmaz bir yazgı ve katı bir düzen, ya bağışlayan bir tanrı, ya da amaçtan ve yol göstericiden yoksun bir kargaşa. Mutlak bir kaçınılmazlıksa, niçin karşı koyuyorsun? Bağışlayıcı bir tanrıysa, tanrısal yardıma değer kıl kendini. Yönetilemez bir karışıklıksa, böylesine fırtınalı bir denizde seni yöneten bir zihnin olduğu için sevin ve eğer dalgalar seni sürüklerse, bırak zavallı tenini ve soluğunu ve geri kalan parçalarını sürüklesinler; çünkü zihnini hiçbir zaman sürükleyemeyeceklerdir[6].

15 Lâmbanın ışığı, sönünceye dek aydınlığını yitirmeksizin parlamayı sürdürürken, içindeki gerçeğin, adaletin, ılımlılığın sen sona varmadan önce söneceğini mi sanıyorsun?

16 Birisinin kusur işlediği izlenimini edindiğin zaman, "Bunun tam anlamıyla bir kusur olduğunu nasıl bilebilirim?" diye sor kendi kendine. Gerçekten de bir kusur işlemişse, bundan ötürü, kendi yüzüne tokat atan biri gibi, kendi kendini cezalandırmadığını nasıl bilebilirim? Kötülerin kusur işlememelerini isteyen kişi; incir ağacının meyvelerinde acı süt üretmemesini, bebeklerin ağlamamalarını, atların kişnememelerini, başka kaçınılmaz şeylerin olmamasını isteyen kişiye benzer. Kötü bir karakteri olan kişiden kötülükten başka ne bekleyebilirsin? Elinden gelirse iyileştir onu.

17 Bir şey doğru değilse, onu yapma; gerçek değilse, söyleme.

18 Dürtün, sürekli olarak imgeleminde bir izlenim bırakan şeyin ne olduğunu görmeye, o nesneyi neden, madde, bağıntı ve kaçınılmaz olarak yokolacağı zaman bakımından çözümleyerek incelemeye yönelik olsun.

19 İçinde, tutkuları üreten ve seni bir kukla gibi oynatan şeylerden daha güçlü, daha tanrısal bir şeyin varlığının ayrımına varmanın zamanı geldi. Şu anda zihnimi işgal eden ne? Korku mu? Kuşku mu? Arzu mu? Ya da bunlara benzer başka bir şey mi?

20 Birincisi: hiçbir şeyi rastgele ya da amaçsız yapma. İkincisi: ortak yararla ilgili olmayan hiçbir amaca yönelme.

21 Bir süre daha, sonra hiçbir yerde hiç kimse olmayacaksın; şimdi gördüğün hiçbir şey de varolmayacak artık, şimdi yaşayan insanların hiçbiri de. Çünkü, doğanın yasasına göre her şey değişir, dönüşür ve yokolur, yerlerini başkaları alsın diye.

22 Her şey senin düşüncene bağlı; düşüncen de sana. Bunun için, istediğin zaman düşünceni ortadan kaldır, burnu döner dönmez, dingin bir denizde, tek bir dalganın bile olmadığı bir koyda bulursun kendini.

23 Hangi eylem olursa olsun, bir eylem zamanında tamamlanırsa, sona ermiş olmaktan ötürü hiçbir zarar görmez; ne de aynı nedenden ötürü, bu eylemi yapan, eylemi sona erdiği için bir zarar görür. Tüm eylemlerimizin toplamı olan yaşam da böyledir, vakti geldiğinde sona ererse sona ermiş olmaktan hiçbir zarar görmez, ne de bu eylemler dizisine uygun bir anda son veren kişi zarar görür. Böylece, bir bütün olarak eylemlerimizin tümü, yani yaşam, uygun bir anda sona ererse, sona ermiş olmaktan hiçbir zarar görmez, ne de bu eylemler dizisine uygun anda son veren kişi zarar görür. Zamanı ve sonu kesin olarak belirleyen doğadır; kimi zaman bireysel doğamızdır, yaşlılıkta olduğu gibi, ama her durumda evrensel doğadır, parçalarını sürekli olarak değiştirerek evrenin bütününü sonsuza dek genç ve canlılığının doruğunda tutan evrensel doğa. Bütüne yararlı olan her zaman güzel ve uygundur. Bu nedenle, yaşamın sona ermesi birey için onur kırıcı bir şey değildir, çünkü ne onun özgür istemine bağlıdır, ne de toplumun yararına aykırıdır: tersine bütün için zamanında meydana gelen bir şey olduğundan ona yarar sağlar –bireyin kendisinin de ondan yarar sağladığı gibi. Tanrı'nın yönlendirdiği insan, Tanrı'yla aynı yönde yürüyen, zihnini aynı amaca yönelten insan, Tanrı tarafından yönlendirilmiş insandır.

24 Şu üç düşünceyi her zaman aklında tut: birincisi, hiçbir zaman belirli bir amacın olmaksızın, ya da Adalet'in kendisinin yapacağından başka türlü eyleme girişme; dışarıdan başına ne gelirse, ya rastlantıyla ya da ilâhî takdirle gelir, ama ne birini

suçlamalı, ne ötekini. İkincisi, her bireyin; dölyatağına düştüğünden ilk soluğuna, ilk soluğundan son soluğuna dek nasıl bir yapısı olduğu, hangi ögelerden oluştuğu ve hangi ögelere ayrışacağı. Üçüncüsü: ansızın göğe yükselecek ve yeryüzündeki insan yaşamının tüm çeşitliliğini yukarıdan seyredecek olsaydın, onu küçümserdin, çünkü aynı zamanda çevreni kuşatan, havadan ve eterden varlıklarla dolu uzayı görürdün; göğe ne denli sık yükselirsen yüksel hep aynı şeyleri görürdün: tümü de aynı, tümü de kısa ömürlü – bunun için mi gururlanıyoruz kendimizle![7]

25 Kanıyı başından at, kurtulursun. Bunu yapmanı kim önlüyor?

26 Ne zaman bir şeye üzülsen, her şeyin evrenin doğasıyla uyum içinde meydana geldiğini; bir başkasının yanlışının senin değil, onu yapanın yanlışı olduğunu; olup biten her şeyin her zaman olmuş olduğunu, her zaman da olacağını, şu anda bile her yerde olmakta olduğunu unutuyorsun; her insanın tüm insan soyuyla nasıl yakın bir akrabalığının olduğunu, çünkü bunun bir kan ya da tohum bağı değil, zihin bağı olduğunu da unutuyorsun. Bundan başka, her insanın zihninin tanrısal olduğunu, Tanrı'dan geldiğini; hiçbir şeyin hiç kimsenin olmadığını; çocuğunun, bedeninin hatta ruhunun bile Tanrı'dan geldiğini; her şeyin senin onu düşündüğün gibi olduğunu; her insanın yalnızca şu anda yaşadığını, yalnızca şu ânı yitireceğini de unutuyorsun.

27 İncir çekirdeğini doldurmayan bir şey için öfkeye kapılan, ünün, talihsizliğin ya da nefretin doruğuna çıkmış olanları sürekli olarak aklına getir. Sonra düşün: "Bütün bu insanlar nerede şimdi?" Duman, kül, efsane, hatta artık efsane bile değil. Buna benzer şeyleri de düşün: Fabius Catullinus'u kırda, Lusius Lupus'u bahçesinde, Stertinius'u Baiae'de, Tiberius'u Capri'de, sonra Velius Rufus'u[8] ve genellikle boş gurura dayanan şeyler karşısında takınılan çeşitli tavırları; insanların, uğrunda çaba harcadıkları şeylerin ne denli değersiz olduklarını, her durumda kendilerini doğru, ılımlı, tanrılara boyun eğen kişiler olarak göstermelerinin çok daha bilgece olduğunu düşün; çünkü gururdan bağımsız olmakla gururlanmak gururların en kötüsüdür.

28 Sana, "Tanrıları nerede gördün, varolduklarını nereden öğrendin de böyle tapıyorsun onlara?" diye soran olursa, şöyle yanıt ver: ilkin, onları gözlerimizle görebiliriz,[9] kendi ruhumu da hiç görmedim, ama ona saygı duyuyorum. Tanrılar için de böyledir: yaşamımın her ânında onların gücü hakkında edindiğim deneyimlerden onların varoldukları sonucuna varıyorum, bunun için de onlara saygı gösteriyorum.

29 Yaşamımızın kurtuluşu, her şeyi tüm doğasıyla, hem özdeksel, hem de nedensel yanıyla, olduğu gibi görmekte; yani maddesinin ve nedeninin ne olduğunu görmekte; bütün ruhumuzla doğru eylemleri yapmakta ve doğru söylemekte yatar. Aralarında en küçük bir boşluk bile bırakmaksızın, iyi bir eylemin ardından başka bir iyi eylem yaparak, yaşamın tadına varmaktan başka ne kalıyor geriye?

30 Güneş ışığı; duvarlar, dağlar, binlerce başka engellerle bölünse de birdir. Ortak töz, sonsuz sayıda bireysel varlıklara bölünse de birdir. Ruh, sayısız doğal biçimlere ve bireysel karakterlere bölünse de birdir. Ussal ruh, bölünmüş görünse de birdir.[10] Yukarıda andığımız şeylerin öteki parçaları –örneğin, organik varlıkların yaşamsal soluğu ve inorganik varlıklar– birlik ilkesi ve tümünün de aynı merkeze doğru çekilmesi olgusu onları ne denli bir arada tutarsa tutsun, birbirlerine yabancıdırlar. Ama benzerine yönelmek ve onunla birleşmek zihnin kendine özgü niteliğidir ve zihnin toplumsal içgüdüsü engel tanımaz.

31 Ne istiyorsun? Daha uzun yaşamak mı? Yalnızca duyuların ve içgüdülerin mi olsun istiyorsun? Büyümek, sonra da büyümenin durmasını mı? Dilini ve zihnini kullanmak mı? Bunların hangileri sana istemeye değer görünüyor? Bütün bu şeyler küçümsemeye değerse, usun ve Tanrı'nın ardından git. Ama öteki şeylere değer vermek, ölümün bizi onlardan yoksun bırakacağını düşünerek üzülmek, bu amaçla açıkça çelişir.

32 Her insana sonsuz zaman uçurumunun ne denli küçük bir parçası ayrılmıştır! Ve nasıl bir anda sonsuzluğun içinde yokolup gider! Evrensel özdeğin, evrensel ruhun hangi küçük parçası! Yeryüzünün hangi küçük toprak parçacığı üstünde sürükleniyorsun! Bütün bunları göz önüne alarak, şundan başka

önemli hiçbir şeyin olmadığını düşün: bireysel doğanın seni yönelttiği şeyi yapmak, evrensel doğanın sana getirdiğini kabul etmek.

33 Yönetici ilken, kendi kendinden nasıl yararlanır? Çünkü her şey buna bağlı. Geri kalan, senin istemine bağlı olsun olmasın, cesetten ve dumandan başka bir şey değildir.

34 Ölümü küçümseme duygusunu en çok uyandıran; hazzın iyi, acının kötü olduğunu düşünenlerin bile onu küçümsemeleridir.[11]

35 Yalnızca zamanında gelen şeyin iyi olduğuna inanan; usa uygun olarak yaptığı şeylerin sayıca çok ya da az olmasının hiç farketmediği; dünyaya daha uzun ya da daha kısa bir süre bakmayı umursamayan kimseyi ölüm bile korkutamaz.

36 Bu büyük kentin yurttaşı oldun; beş yıl ya da elli yıl, ne önemi var? Çünkü, onun yasaları yurttaşlar arasında ayrım gözetmez. Öyleyse, seni şimdi bu kentten uzaklara gönderen bir zorba ya da âdil olmayan bir yargıç değil, seni buraya getirmiş olan doğanın kendisi olduğuna göre, bunda olağanüstü bir şey var mı? Tıpkı, bir oyuncuyu, onu önce işe almış olan yöneticinin sahneden çıkarması gibi.[12] "Ama yalnızca üç perdede oynadım rolümü, beş perdede değil." "Doğru. Ama yaşamda üç perde de bir oyuna eşit olabilir." Çünkü son sınırı belirleyen; bir zamanlar senin oluşumunu düzenlemekten, şimdi de çözülüp dağılmandan sorumlu olandır; sense, ne birinden, ne ötekinden sorumlusun. Öyleyse, dingince çık sahneden, çünkü gitmene izin veren de dingin.

Notlar

1 Tanrıların insanları çıplak görmesi hak. bkz. IX 34, ruh-beden ikiciliği için bkz. II.2 Not 2.

2 *Beden, soluk ve zihin*: bu üçlü bölümlenme için bkz. II 2 Not 2. Bazen başka yerlerde görüldüğü gibi, *soluk* (ya da ruh, *psyche*), bedenle bağıntılandırılmıştır (*beden* ... ve *onunla birleşmiş soluk*).

3 *küre*: bkz. VIII 41; Not 24.

4 Marcus Aurelius burada en iyi, en 'kutsal' insanların ölüm tarafından yokedilmelerinin yanlış olduğu karşı çıkışına yanıt veriyor. Bu yokoluş meydana geliyorsa, bunun, tanrıların belirgin özelliği olan tanrısal iyilikle tutarlı olması gerektiği savını öne sürüyor. Bazı Stoacılar, insanların ruhlarının uzun ya da kısa geçici bir süre varlıklarını sürdürdüklerini öngörmüşlerse de, hiçbir Stoacı, insan ruhunun kalıcı ölümsüzlüğünü ileri sürmemiştir.

5 *Madde ve neden*: bkz. V 3. Bununla ilgili *ilişki* ya da referans tipi; doğamızdan, örneğin başka insanlarla (bkz. IX 23, XII 20), evrenle ilişkimizden kaynaklansa gerektir.

6 'Tanrı ya da atomlar' temasının bir değişkesi: ikinci seçenek, *kendini tanrısala lâyık* kılarak yatıştırılabilir bir tanrı olarak görülmektedir. Eğer ikinci seçenek gerçekten Stoacı ise, bu olsa olsa birincisinin (tanrı, etik gelişme sağlayarak 'yazgı'mızı düzeltebilmemize olanak verir) bir çeşitlemesi olabilir. Üçüncü seçenek, bütünüyle tutarlı değil, çünkü Epikurosçuların dünya görüşü (*yol* göstericiden yoksun karışıklık), Stoacı yönetici ilke ve hemen hemen Platoncu zihin-beden ayrımı ile birleştirilmiştir. Sonuç olarak, yalnızca birinci seçenek (Marcus Aurelius'un seçimi), bütünüyle tutarlı görünüyor.

7 Başlıca nokta, insanların bir ölçüde paylaştıkları doğadaki tanrısal (ussal) ögelerle geçici ve maddesel ögeler arasındaki çelişkidir. İnsanlar, doğru davranarak ve tanrısal öngörünün gücünü kabul ederek tanrısala katılabilirler. Bundan başka, bizler, 'kozmik' perspektife yükselme yeteneğine sahibiz (*ansızın göğe yükselecek... olsaydın* vb); bu görüngeden bakıldığında normal olarak gurur duyduğumuz (son sözcükler) geçici şeyler göreli olarak önemsiz görünür; varlıklarla dolu uzay: olasılıkla, yıldızlar vb kozmik düzenin modeli olarak görüldüğünde (bkz. XI 27) olasılıkla, kimi zaman filozoflarca (örn. Plutarkhos), gökyüzünde çeşitli ruh (*daimon*) tiplerinin bulunduğuna ilişkin geleneksel görüşün Stoacı açıdan benimsenmesi.

8 Fabius Catullinus: IV 50'de adı geçen Fabius Lusius Lupus gibi, onun adına da başka bir yerde rastlanmıyor; *Baiae'deki Stertinius*: olasılıkla Plinius'un *Doğal Tarih*'inde adı geçen zengin doktor; Tiberius: imparator (MS 14-37), saltanatının son on yılının büyük bir bölümünü Capri'de, yarı-emekli ve öne sürüldüğüne göre, yoksunluk içinde geçirmiştir; Velius Rufus: Marcus Aurelius'un hocası Fronto'nun yazıştığı kişilerden biri.

9 *Gözlerimizle görebiliriz*: tıpkı yıldızlar gibi; XI 27.

10 Kozmos'un birliği hak. karş. IV 40.

11 Hazzı en yüce iyi saydıkları halde, Epikurosçular, "ölümün bizim için hiçbir önemi olmadığını" da ileri sürüyorlardı; bkz. IX 41.

12 'Sahneden çıkan oyuncu' benzetimine, Epiktetos'ta da rastlıyoruz. Stoacılıkta ölümün önemsizliği hak. bkz. II 14. Yaşamın bir oyun olarak imgesi *Düşünceler*'de yaygındır; Stoacı düşüncelerin kinik bir renge büründürülmesi için bkz. örn. III 8, VII 3, X 27.

Çevirmenin Yararlandığı Kaynaklar

Anthony Birley, *Marcus Aurelius, A Biography, Rev. Edition, B.T.Batsford Ltd. Londra,* birinci bas. 1987.

Bertrand Russell, *Batı Felsefesi Tarihi, İlkçağ* (Çev. Muammer Sencer), Say Yayınları, 7. bas. Mart 2000.

Great Books of the Western World, Lucretius: *On the Nature of Things* (Çev. H.A.J. Munro); *The Discourses of Epictetus*: (Çev. George Long); The *Meditations of Marcus Aurelius* (Çev. George Long), *Encyclopaedia Britannica* Inc., publisher: William Benton

Historia Augusta, giriş, çeviri ve açıklamalarla hazırlayan: Çiğdem Menzilcioğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2002, İstanbul.

Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, 1967.

Meydan Larousse.

Mathew Arnold, *Marcus Aurelius and Stoicism*, Wordsworth Classics of World Literature.

"Hükümdarlar filozof, filozoflar hükümdar olsaydı, kentlerin yüzü ışırdı." Marcus Aurelius'un adı anıldığında insan kaçınılmaz olarak Platon'un bu ünlü sözünü anımsıyor...

Düşünceler, Marcus Aurelius'un Epiktetos ve Stoa felsefesinin düşüncelerinden etkilenerek, evren; us; usa uygun yaşamak; yaşam; ölüm; her şeyin sürekli değişim içinde olması; ün, mal mülk gibi dünyasal değerlerin geçiciliği; insanların kukla gibi içgüdüleri tarafından oynatılması üstüne gün gün kaleme aldığı nükteli notlarıdır... *Ta eis Eauton* adıyla, 12 kitap olarak Yunanca yazılmış bu yapıt, birçok kuşak tarafından bütün zamanların en büyük yapıtlarından biri sayıldı.

Marcus Aurelius'un "sen" diye seslendiği okur değil, kendisidir. *Düşünceler*, başkasına öğütler değil, kişinin kendisiyle yaptığı vicdan muhasebesi, bilgelik yolundaki gelişme sürecidir.

Şadan Karadeniz'in çevirisiyle ilk kez Türkçede...

ISBN 978-975-08-0825-8
11 TL
9 789750 808258